

Α.2. Εισήγηση του Γενικού Εισηγητή της Μειοψηφίας, κ. Γεωργίου Κατρούγκαλου

Επί της αρχής των αναθεωρητέων διατάξεων

Η διαδικασία της συνταγματικής αναθεώρησης αποτελεί την κορυφαία στιγμή του πολιτεύματος και για το λόγο αυτό αντίστοιχης σοβαρότητας πρέπει να είναι η κοινή προσπάθεια όλων μας να ανταποκριθούμε στο βάρος της αποστολής μας. Η υπό κρίση αναθεώρηση μπορεί να σηματοδοτήσει την πλήρη επιστροφή στην κανονικότητα, κάτι για το οποίο αισθανόμαστε περήφανοι ως απελθούσα κυβέρνηση ότι πετύχαμε στο επίπεδο της οικονομίας, με την έξοδο από τα μνημόνια τον Αύγουστο του 2018, αλλά και στο επίπεδο των θεσμών, με συγκεκριμένες τομές, που θεράπευσαν πολλές από τις πληγές της κρίσης. Μολονότι θεωρήσαμε ασφυκτικό το πλαίσιο του ενός μηνός για την ολοκλήρωση της συζήτησης, τόσο αντικειμενικά, αλλά και σε σύγκριση με προηγούμενες αναθεωρητικές Βουλές (η αναθεώρηση του 2001 διήρκεσε εννέα μήνες, ενώ η αναθεώρηση του 2007-2008 πάνω από τρεις μήνες) προσπαθήσαμε να το αξιοποιήσουμε όσο πιο δημιουργικά γίνεται.

Λειτουργίες και κατεύθυνση της Αναθεώρησης:

Ποιες είναι οι βασικές λειτουργίες της αναθεώρησης; Είναι τόσο νομικές, όσο και πολιτικές.

Η αναθεώρηση αποκρυσταλώνει, κατ' αρχήν, σε θεσμικό επίπεδο την εξέλιξη του πολιτεύματος, αλλά και τις συγκρούσεις ιδεών και συμφερόντων ανάμεσα στην τελευταία επέμβαση στο κείμενο του Συντάγματος και στη στιγμή της συζήτησής της.

Είχα αναφερθεί και στην προτείνουσα Βουλή και θα το κάνω και τώρα, στο πώς ο Νικόλαος Σαρίπολος, ένας από τους πατέρες του ελληνικού συνταγματικού δικαίου, περιγράφει αυτή τη διαδικασία λέγοντας πώς προκύπτει το Σύνταγμα, ακριβώς για να σας δείξω ότι δεν είναι μόνο μια μαρξιστική ανάλυση που περιγράφει, όπως σας τα είπα, ως αποτέλεσμα συγκρούσεων ιδεών και συμφερόντων το πώς διαμορφώνεται το Σύνταγμα, αλλά ακόμα και οι κλασικοί της συνταγματικής μας θεωρίας αυτήν την άποψη έχουν.

Ο Νικόλαος Σαρίπολος, λοιπόν, απαντώντας στην ερώτηση «Πώς προκύπτει ένα Σύνταγμα;» έγραφε: «Εκ της διηνεκούς πάλης τού υπό της κοινωνίας συμφέροντος προς συντήρησιν της ελευθερίας, από τη μία μεριά, και του συμφέροντος των αρχόντων προς αύξησιν και ενίσχυσιν της αυτών εξουσίας».

Με λίγα λόγια, η συνταγματογένεση προκύπτει από μια σύγκρουση, μεταξύ αρχόντων και αρχομένων, πολλών και λίγων, ισχυρών και αδύναμων, θα λέγαμε με την ορολογία των ημερών, του 99% με το 1%. Όμως, η αναθεώρηση έρχεται επιπλέον να αντιμετωπίσει και τεχνικές δυσλειτουργίες που έχουν αναπτυχθεί στο πολίτευμα, σε επίπεδο τεχνολογίας πια και όχι σύγκρουσης.

Η σημερινή διαδικασία πρέπει να θέσει, επιπλέον, οριστικά τελεία και παύλα στην κρίση. Διότι να μην δεν έφταιγε το Σύνταγμα για την οικονομική κρίση, αλλά ήταν ένα από τα θύματά της. Στο πλαίσιο της είχε διαμορφωθεί ένα νέο «παρασύνταγμα» που επέβαλε υπό τη δαμόκλεια σπάθη των δανειστών συγκεκριμένες παρεκκλίσεις και από την εφαρμογή των δικαιωμάτων, ειδικά των κοινωνικών, και στην κοινοβουλευτική διαδικασία.

Διακρίνονται σαφώς τρεις κεντρικοί άξονες στην πρόταση αναθεώρησης που καταθέσαμε:

Ο πρώτος στοχεύει στην ανάσχεση του νεοφιλελευθερισμού. Και χαίρομαι που στη Νέα Δημοκρατία υπάρχουν άνθρωποι σαν τον κ. Τζαβάρα, τον Γενικό Εισηγητή της Πλειοψηφίας που δηλώνουν ότι αποτάσσονται τον νεοφιλελευθερισμό. Έχω μεγάλο δισταγμό, όμως, να θεωρήσω ότι αυτή είναι η γενική τάση στο Κόμμα της Νέας Δημοκρατίας. Δεν ήταν, άλλωστε, η Νέα Δημοκρατία που

κατέθεσε ως βασική πρόταση την ενσωμάτωση στο Σύνταγμα του «χρυσού κανόνα» για τον πλήρη ισοσκελισμό των ελλειμμάτων, που αποτελεί αυτή τη στιγμή την βασική προσπάθεια συνταγματοποίησης του νεοφιλελευθερισμού;

Παρόμοια πρόταση, αν υιοθετείτο, θα κατέληγε στο να μην έχουν τη δυνατότητα τα κοινωνικά κράτη να ασκούν κενσινιανή πολιτική, ιδίως σε περιπτώσεις οικονομικής ύφεσης. Άρα, δυστυχώς, υπάρχει μία μετεξέλιξη του Κόμματός της ΝΔ προς μια κατεύθυνση νεοφιλελεύθερη που παραδοσιακά δεν είχε ο συντηρητικός χώρος στην Ελλάδα.

Ο δεύτερος αφορά στη διεύρυνση της Δημοκρατίας. Δεν θα έπρεπε να έχετε αντίθεση σε αυτόν. Ορθά υποστήριξε ο Γενικός Εισηγητής της Πλειοψηφίας ότι «vita activa» δεν σημαίνει μόνο συμμετοχή σε δημοψηφίσματα, σημαίνει την ενεργή συμμετοχή του πολίτη σε κάθε πτυχή της πολιτικής δραστηριότητας. Και αυτό έρχεται πράγματι σε αντίθεση με μία άλλη άποψη περί Δημοκρατίας, την σουμπετεριανή αντίληψη, που θεωρεί ότι μόνο οι ελίτ έχουν πολιτικό ρόλο και ότι ο ρόλος του πολίτη είναι να συμμετέχει μόνο μία φορά κάθε τέσσερα χρόνια στις εκλογές. Είμαστε αντίθετοι σε αυτή την άποψη και ακριβώς γι' αυτόν τον λόγο προτείναμε τις συγκεκριμένες προτάσεις μας για την εμβάθυνση της Δημοκρατίας και τη διεύρυνσή της. Δεν νομίζω, επί της αρχής τουλάχιστον, ως προς τον θεματικό αυτό άξονα -αφήστε τις επιμέρους προτάσεις- ότι μπορεί να έχετε αντιρρήσεις.

Ο τρίτος άξονας αφορά στην ανάγκη να θεραπευτούν πολύ συγκεκριμένες θεσμικές αμαρτίες του παρελθόντος με κατεξοχήν παράδειγμα την απαράδεκτη ασυλία του πολιτικού προσωπικού. Επιδιώκουμε, στο πλαίσιο αυτό να υπάρξουν συναινέσεις. Γνωρίζουμε, βεβαίως, ότι δεν μπορεί να υπάρχουν συγκλίσεις σε όλα τα επίπεδα γιατί μας χωρίζουν μεγάλες ιδεολογικές διαφορές. Εμείς, πράγματι, είμαστε κατά του νεοφιλελευθερισμού. Εμείς είμαστε υπέρ μιας άλλης αντίληψης της δημοκρατίας, πιο ενεργητικής και περιεκτικής από εσάς.

Υπάρχει, όμως, μια προϋπόθεση για να έχουμε και συναινέσεις και τίμιο διάλογο. Αυτή είναι να μην αντιμετωπίσει καμιά πλευρά -εμείς ποτέ δεν το κάναμε- τη διαδικασία ως παίγνιο, να επιχειρήσει με τεχνάσματα και χωρίς σεβασμό στο Σύνταγμα να επιβάλει την άποψη της. Για παράδειγμα, έχει ακουστεί η άποψη ότι θα ήταν δυνατόν να αναθεωρηθεί η ελάχιστη πλειοψηφία που απαιτείται ώστε ο εκλογικός νόμος να ισχύσει από τις επόμενες εκλογές.

Αυτό δεν μπορεί καν να συζητιέται αν δεν θέλει κανείς να βάλει μία βόμβα στα θεμέλια της διαδικασίας, ακριβώς γιατί δεν είχε τεθεί ποτέ παρόμοιο ζήτημα στην προηγούμενη Βουλή. Πρόκειται για κάτι εντελώς διαφορετικό από το θέμα της κατεύθυνσης της αναθεώρησης στο οποίο θα αναφερθώ αργότερα. Εδώ μιλάμε για την αλφαβήτα της διαδικασίας. Αν η προτεινόμενη Βουλή δεν έχει θέσει συγκεκριμένη διάταξη προς αναθεώρηση, αυτή δεν μπορεί να συζητηθεί στην αναθεωρητική Βουλή.

Και υπενθυμίζω ότι η πρόταση μας σχετικά με τις εκλογικές συνταγματικές διατάξεις, ακριβώς επειδή υποψιαζόμασταν ότι μπορεί να επιχειρηθεί παρόμοια λαθροχειρία, ήταν μην τροποποιηθεί η παράγραφος 1 του άρθρου 54, αλλά να προστεθεί εδάφιο σε αυτή ώστε να κατοχυρωθεί το αναλογικό εκλογικό σύστημα. Πώς είναι δυνατόν από την προσθήκη εδαφίου να προκύπτει δυνατότητα επέμβασης στο κείμενο της υφιστάμενης παραγράφου; Και όμως κάτι τέτοιο υποστηρίχθηκε και από συναδέλφους συνταγματολόγους και από πολιτικούς.

Κατεξοχήν περίπτωση συνταγματικού παιγνίου αποτελούσε η αρχική πρόταση του Πρωθυπουργού, να ψηφίζαμε όλοι μαζί με 180 ψήφους τις διατάξεις αναθεώρησης και να ερχόταν η

επόμενη Βουλή με 151 ψήφους να ρυθμίσει το περιεχόμενο κατά το δοκούν. Γιατί αυτό θα ήταν παίγνιο; Γιατί δεν ανταποκρίνεται στη βούληση του συντακτικού νομοθέτη να διαμορφώνεται συναίνεση επί της ανάγκης αναθεώρησης στην πρώτη Βουλή, την προτείνουσα, η οποία να συνεχίζεται στη δεύτερη. Γι' αυτό, όμως, ήρθε η ώρα τώρα να μιλήσω αναλυτικότερα.

Ακουλουθήσαμε με συνέπεια και στην προτείνουσα και στην παρούσα Αναθεωρητική Βουλή τα νομολογηθέντα από την απόφαση του Ανώτατου Ειδικού Δικαστηρίου 11/2003, ότι δηλαδή η Αναθεωρητική βουλή δεσμεύεται από την κατεύθυνση της αναθεώρησης, εφόσον έχει ρητά αυτή προσδιορισθεί από την πρώτη. Την ίδια επιστημονική άποψη είχα υποστηρίξει σε ανύποπτο χρόνο, στη μελέτη μου «Η αναθεώρηση της αναθεώρησης, Μερικές σκέψεις για τα ουσιαστικά και διαδικαστικά όρια της αναθεωρητικής λειτουργίας, σε Γ. Παπαδημητρίου (επιμ.), «Εκσυγχρονισμός των θεσμών και αναθεώρηση του Συντάγματος», Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα, 2000, σελ. 23-34.

Προς την υιοθέτηση της θέσης τούτης συνηγορεί και η ιστορική και η συστηματική-τελλογική ερμηνεία, δηλαδή τόσο ο ιστορικός συντακτικός νομοθέτης όσο η λογική του Συντάγματος. Ο ειδικός εισηγητής της Νέας Δημοκρατίας κατά το Σύνταγμα του 1975 Κωσταντίνος Τρικούπης υποστήριξε επί λέξει τα εξής:

«Εν προκειμένω, πολλοί υποστηρίζουν ότι δεν είναι ορθόν να δεσμεύεται απολύτως η δεύτερα Βουλή, η κληθσομένη να επιτελέσει το αναθεωρητικόν έργον, από τας αποφάσεις της προηγουμένης, στενώς περιοριζούσης την καθ' ύλην αρμοδιότητά της, δια του καθορισμού ειδικώς των αναθεωρητέων διατάξεων».

Και συνέχισε την επιχειρηματολογία του υποστηρίζοντας ότι δεσμεύει η προτείνουσα Βουλή την επόμενη, αναφερόμενος σε κανέναν άλλον λιγότερο από τον Ελευθέριο Βενιζέλο.

Και λέει: «Όμως, παρ' ημίν τούτο πάντοτε ίσχυσε», πάντοτε η δέσμευση της προηγούμενης Βουλής επί της επόμενης, ετονίσθη δε και από τον Ελευθέριον Βενιζέλον, ειπόντα επί του προκειμένου: «Σαφής είναι η έννοια του άρθρου, καθ' ην προς αναθεώρησιν συγκαλουμένη Βουλή, ανεξαρτήτως των άλλων αυτής καθηκόντων, δεν δύναται εν τη ενασκήσει του αναθεωρητικού αυτής έργου να εξέλθει των ορίων τα οποία έταξεν η την αναθεώρησιν αποφασίσασα Βουλή».

Συστηματικά από πού προκύπτει κάτι τέτοιο; Ας κοιτάξουμε πρώτα-πρώτα το κείμενο του Συντάγματος και τη θεσμική λογική που υιοθετεί. Τι προβλέπει το άρθρο 110 παράγραφος 2; Ότι η προτείνουσα Βουλή αποφασίζει για την ανάγκη αναθεώρησης. Προφανώς, πρέπει να αιτιολογήσει σε τι έγκειται η ανάγκη. Αιτιολογώντας, δίνει κατεύθυνση, χωρίς να δεσμεύει μεν την επόμενη Βουλή ως προς την αποτύπωση της ακριβούς διατύπωσης της διάταξης, αλλά οπωσδήποτε ως προς την γενική κατεύθυνση που η ίδια θέτει, μέσω της αιτιολογίας.

Εάν δεχόμαστε ότι η αιτιολογία δεν εμπεριέχει κατεύθυνση, θα επρόκειτο για μια εντελώς ανορθολογική διαδικασία. Ποιο εχέφρον πολιτικό υποκείμενο, πιο πολιτικό κόμμα θα ξεκινούσε μια διαδικασία η οποία θα ήταν πολιτικά ανεξέλεγκτη και θα αποφασιζόταν εν λευκό από την Πλειοψηφία της επόμενης Βουλής;

Το ίδιο το Σύνταγμα επιδιώκει διάρκεια της συναίνεσης. Μια συναίνεση, δηλαδή, που να αποτυπώνεται και να ξεκινά στην προτείνουσα Βουλή και να ολοκληρώνεται στην αναθεωρητική Βουλή. Γιατί οι επεμβάσεις που επιχειρούμε εδώ δεν είναι όπως αυτές του κοινού νομοθέτη, που

μπορούν εύκολα να ανατραπούν. Είναι επεμβάσεις που αφορούν τον μακρό πολιτικό χρόνο και ακριβώς γι' αυτό τον λόγο πρέπει να βασίζονται σε συναινέσεις, όχι σε αιφνιδιασμούς, όχι σε παίγνια.

Ο τρίτος λόγος που συνηγορεί υπέρ του ότι πρέπει να υπάρχει σύμπτωση της κατεύθυνσης -ή εν πάση περιπτώσει αν η νέα Πλειοψηφία που προκύπτει από την αναθεωρητική Βουλή διαφωνεί, να τελειώνει εκεί άγωνα η προσπάθεια αναθεώρησης- προκύπτει από το γεγονός ότι ο συντακτικός νομοθέτης θέλησε να μεσολαβούν εκλογές. Για ποιον λόγο; Όχι μόνο για να υπάρξουν συναινέσεις, αλλά για να μπορεί και ο μέσος ψηφοφόρος, ο μέσος πολίτης, το εκλογικό σώμα να έχει λόγο ως προς την κατεύθυνση της αναθεώρησης.

Εάν θεωρήσουμε ότι η απόφαση ως προς την κατεύθυνση της πρώτης Βουλής δεσμεύει τη δεύτερη, έχει νόημα η παρεμβολή του εκλογικού σώματος. Θα παρέμβει για να ευνοήσει ή για να ματαιώσει την πρόταση την οποία προτείνει η πλειοψηφία που έχει διαμορφωθεί στην πρώτη Αναθεωρητική Βουλή. Αν θεωρήσουμε αντιθέτως ότι η δεύτερη Βουλή είναι εντελώς ελεύθερη να επιλέξει οποιοδήποτε κατεύθυνση, ακόμα και κατεύθυνση που δεν έχει δηλωθεί στο πλαίσιο της αναθεώρησης, τότε καθίσταται εντελώς χωρίς κανένα νόημα η παρεμβολή του εκλογικού σώματος.

Βρισκόμαστε όλοι ενώπιον μιας σοβαρής δοκιμασίας, η οποία θα κρίνει τη σοβαρότητα κάθε πολιτικής δύναμης αλλά και την επαναφορά του πολιτικού μας συστήματος σε συνθήκες κανονικότητας. Κανονικότητα δεν σημαίνει έλλειψη πολιτικής σύγκρουσης. Η σύγκρουση των ιδεών και των απόψεων τρέφει τη δημοκρατία. Κανονικότητα σημαίνει να σεβόμαστε ο ένας τον άλλον, να μην επιχειρούμε με τεχνάσματα και με θεσμικά παίγνια να ξεγελάσουμε ο ένας τον άλλον.

Για λόγους, λοιπόν, που αφορούν και συνταγματικής τάξης επιχειρήματα, αλλά και την ανάγκη να έχουμε έναν τίμιο, ειλικρινή διάλογο και να μπορούν να πραγματοποιούνται συναινέσεις, πρέπει κατά τη γνώμη μου να ξανασκεφτείτε την άποψή σας για την κατεύθυνση της Αναθεωρητικής Βουλής και να επιχειρήσουμε να διαμορφώσουμε συγκλίσεις εκεί που μπορούν να πραγματοποιηθούν.

Πρώτη θεματική ενότητα των αναθεωρητέων διατάξεων

Άρθρα 3§1 - 3§2 - 3§3 - 3 προσθήκη ερμηνευτικής δήλωσης - 13§5 - 33§2 - 59§1 και 59§2

Η σχέση Πολιτείας και Εκκλησίας αποτελεί μείζον θέμα, το οποίο τα πολιτικά κόμματα απέφευγαν να αντιμετωπίσουν στη σύγχρονη της διάσταση στο πλαίσιο συνταγματικής αναθεώρησης. Υπάρχουν στοιχεία νεωτερικότητας και κυρίως στοιχεία που αφορούν τους διακριτούς ρόλους Κράτους και Εκκλησίας που για διαφορετικούς λόγους οι πολιτικές δυνάμεις του αστικού χώρου δεν θέλησαν να ρυθμίσουν.

Πρώτα-πρώτα θα συμφωνήσω με τον Γενικό Εισηγητή της πλειοψηφίας ότι πράγματι δεν είναι η Εκκλησία που κερδίζει από το σημερινό πολιτικοκεντρικό σύστημα. Επειδή έγιναν πολλές αναφορές από πολλούς συναδέλφους στον Δημήτρη Τσάτσο, που δεν ήταν μόνο ο δικός μου δάσκαλος, αλλά και πολλών άλλων στην Αίθουσα, αλλά, κατά τη γνώμη μου, και ο δεύτερος μεγαλύτερος συνταματολόγος της μεταπολίτευσης, ισόκυρος με τον Αριστόβουλο Μάνεση, θα σας διαβάσω μια μικρή του ρήση, κοινή με τον Κωνσταντίνο Τσουκαλά. Την είχα διαβάσει και στην προηγούμενη Βουλή, αλλά θεωρώ ότι είναι απολύτως επίκαιρη.

Έγραφε, λοιπόν, ο αείμνηστος Τσάτσος και ο μεγάλος σύγχρονος διανοούμενος Κωνσταντίνος Τσουκαλάς: «Μία ελεύθερη χριστιανική κοινωνία όχι μόνο δεν προϋποθέτει μια επίσημα ονομαζόμενη χριστιανική πολιτεία, αλλά αναιρείται από αυτήν. Από τη στιγμή που η Ελλάδα Ελλήνων Χριστιανών μπαίνει σε εισαγωγικά και αναδεικνύεται σε δεσμευτικό εθνόσημο, καταλύεται η Δημοκρατία, αλλά και αλλοιώνεται η πίστη. Ή πιο απλά ειπωμένο: Τον χριστιανό δεν τον παράγει η Πολιτεία, αλλά ο ίδιος ο Χριστιανισμός. Ο Χριστιανισμός που παράγει το κράτος είναι ψεύτικος».

Θα προσπαθήσω να δείξω στη συνέχεια ότι η προσπάθεια να χρησιμοποιηθεί ο Χριστιανισμός ως νομιμοποιητική ιδεολογία του κράτους και μάλιστα του κράτους της δεξιάς, αλλοιώνει και τα στοιχεία ουδετερότητας που πρέπει να έχει ένα νεωτερικό κράτος, αλλά και τις σχέσεις της με την Εκκλησία. Η ιστορική αναφορά του κ. Τζαβάρα είναι γενικά ορθή. Το βεσπφαλικό κράτος προήλθε από την προσπάθεια των Γερμανών, καταρχήν ηγεμόνων, να αδρανοποιήσουν την δυνατότητα του Αυτοκράτορα να χρησιμοποιεί την καθολική πίστη ως ενοποιητικό μηχανισμό της αυτοκρατορίας.

Γι' αυτόν τον λόγο στη Γαλλία που ο καθολικισμός επικράτησε, το σύστημα ήταν απολυταρχικό και το κράτος ενιαίο, ενώ στη Γερμανία, όπου μέσω του τριακονταετούς πολέμου και όσων ακολούθησαν οι προτεστάντες πρίγκιπες διατήρησαν την αυτονομία τους, δεν κατέστη δυνατή η εθνική ενοποίηση, παρά μόνο με τον Βίσμαρκ.

Άρα, στο πλαίσιο των σχέσεων Εκκλησίας και Κράτους, στη Δυτική Ευρώπη η Εκκλησία προηγείται του Κράτους, όπως το αντιλαμβανόμαστε εμείς. Το ακριβώς αντίθετο συμβαίνει στην Ελλάδα. Οι Βαυαροί της αντιβασιλείας, μολοντί προέρχονταν από μία καθολικά πλειοψηφούσα περιοχή, είχαν υπ' όψιν ότι η θρησκευτική πίστη επιτελεί λειτουργίες εθνογένεσης και την αξιοποίησαν σχετικά. Γιατί οι προτεστάντικες χώρες έχουν κρατική θρησκεία; Για να διαφυλάξουν την κρατική τους αυτονομία, ως διακριτά πολιτικά υποκείμενα μέσω της διαφοροποίησής τους με τον καθολικισμό.

Οι Βαυαροί έκαναν το ακριβώς αντίστροφο. Ενοποίησαν την ορθόδοξη εκκλησία στο κράτος με όρους πρωταρχίας του τελευταίου. Όταν με το βασιλικό διάταγμα του 1833 αποσπάστηκε η Εκκλησία της Ελλάδας από το Οικουμενικό Πατριαρχείο, αυτό που επεδίωξε η βαυαρική αρχή ήταν να χρησιμοποιήσει την Εκκλησία ως νομιμοποιητικό μηχανισμό της δικής της εξουσίας. Αυτό το σύστημα

της πολιτειοκρατίας, επιβιώνει διαχρονικά και καθιερώνει και σήμερα ασφυκτικό έλεγχο των διαδικασιών της Εκκλησίας από το Κράτος, όπως για παράδειγμα, να είναι ο Υπουργός Παιδείας ο κριτής των ενστάσεων όταν εκλέγεται Αρχιεπίσκοπος ή να διορίζονται με προεδρικό διάταγμα οι μητροπολίτες.

Έτσι η θρησκεία μετατράπηκε σε κρατική ιδεολογία, κάτι που έφτασε σε παροξυσμό με το σύνθημα «Ελλάς Ελλήνων Χριστιανών» της επτάχρονης δικτατορίας. Αλλά και κατά τον πρώτο διχασμό χρησιμοποιήθηκε η Εκκλησία ως πολιτικό όργανο της Δεξιάς. Μαύρη στιγμή της περιόδου απετέλεσε το «ανάθεμα» κατά του Βενιζέλου, όταν σύσσωμοι οι μητροπολίτες της Αττικής πήραν έναν βράχο και τον αποκόμισαν στο Πεδίο του Άρεως, εκεί που είναι σήμερα το άγαλμα της Αθηνάς, καθιστώντας την Εκκλησία μοχλό της χειρότερης, μέχρι τον Εμφύλιο του '40, πολιτικής σύγκρουσης, και στην πραγματικότητα καθιστώντας εργαλείο μιας παράταξης, της παράταξης της Δεξιάς.

Αυτό πρέπει να αλλάξει. Πρώτα απ' όλα, πρέπει να αλλάξει, γιατί είναι αντισυντηρητικό. Είναι παράλογο να συζητάμε στον 21ο αιώνα για θέματα που αποτελούσαν αντικείμενο πολιτιστικού πολέμου («Kulturrekampf») τον αποκαλούσαν στη Γερμανία τον 19ο αιώνα. Για να γίνει αντιληπτή η διαφορά της αρχής της «λαϊκότητας» στη Γαλλία, ως θεμελιώδους αρχής της δημοκρατίας από την ανάγκη διαχωρισμού Πολιτείας και Κράτους στην Ελλάδα πρέπει να υπογραμμιστεί ο βαθύτατα διαφορετικός πολιτικός χαρακτήρα που είχε η σύγκρουση στις δύο χώρες.

Στα δυτικοευρωπαϊκά κράτη αυτό που επιχείρησε το Κράτος της νεωτερικότητας ήταν να απογαλακτίσει, να αποχωρίσει τις δημόσιες δομές του από αυτές της Εκκλησίας, ώστε να κατακτήσει τη θεσμική αυτονομία του και να επιβεβαιώσει τη λαϊκή κυριαρχία ως πηγή όλων των κρατικών εξουσιών. Στον τομέα της εκπαίδευσης, αν πάτε σε πανεπιστήμια της Νότιας Αμερικής, θα δείτε κυρίαρχο στα νεότερα ιδρύματα τον όρο «αυτόνομο». Αυτόνομο σημαίνει «αυτόνομο από την Εκκλησία», διότι μέχρι τότε σ' αυτές τις χώρες, όπως και στην Ευρώπη, τα πανεπιστήμια ήταν καθολικά.

Αρα, το πολιτικό αίτημα της νεωτερικότητας στις δυτικές χώρες έγκειται ακριβώς εκεί: στην ανάγκη αυτονομίησης της επικυριαρχίας της Εκκλησίας επί του πολιτικού μηχανισμού. Στην Ελλάδα ήταν αντίστροφα τα πράγματα. Είναι το κράτος που δημιούργησε το πολιτειοκρατικό σύστημα, ώστε να χρησιμοποιήσει τη θρησκεία, μετατρέποντας την σε κρατική ιδεολογία, εργαλειοποιώντας την Εκκλησία..

Θα σας διαβάσω ένα απόσπασμα από κάποιον, όπου κάθε άλλο παρά μαρξιστής ή αριστερός δεν ήταν. Πρόκειται για τον, κατά τη γνώμη μου, αγνότερο εθνικιστή του πρώτου μισού του 20ου αιώνα, ο Περικλής Γιαννόπουλος.

Λέει, λοιπόν, ο Γιαννόπουλος: «Ο ελληνισμός δεν έχει να πολεμήσει την Εκκλησίαν του, όπως γίνεται και έγινε αναγκαστικώς εις όλα τα κράτη που θέλουν να προοδεύσουν, δια τον απλούστατο λόγο ότι δεν έχει να πολεμήσει κατά του παπά. Ο Έλλην παπάς δεν έχει, δόξα τω Θεώ, καμία σχέση με τον φραγκόπαπα. Ο Ελληνόπαπας, απαραλλακτότατος και κοινωνικότατος πολίτης, είναι υπάλληλος του Κράτους σαν κάθε άλλον υπάλληλον. Και είναι τόσο λίγο φλάρης ή αγγλογερμανομουρλόπαπας, ώστε –προσέξτε αυτό– αν ένας ταγματάρχης και ένας παπάς ανταλλάξουν τα ρούχα των, αδύνατον να διακριθεί ποιος ο παπάς και ποιος ο στρατιώτης».

Δεν μπορεί να συνεχιστεί αυτή η πρακτική, γιατί βλάπτει, όπως έλεγε ο δάσκαλός μου ο Τσάτσος, και τη δημοκρατία και την Εκκλησία. Είναι αληθής, βεβαίως, ο ισχυρισμός του κ. Τζαβάρα

ότι και σήμερα επικρατεί καθεστώ, κατά την ορθή συνταγματική άποψη, θρησκευτικής ουδετερότητας, που απορρέει από το άρθρο 13 του Συντάγματος. Και πράγματι, αν δεν είχαμε αποφάσεις του Συμβουλίου της Επικρατείας όπως οι πρόσφατες 1749-52/19, αλλά και η 660-926/2018 ως προς το μάθημα των θρησκευτικών- θα είχε δίκιο.

Ακριβώς, όμως, επειδή ερμηνεύεται –κατά τη γνώμη μου εντελώς εσφαλμένα- το άρθρο 16 υπό το κράτος του άρθρου 3, της επικρατούσας θρησκείας, επιβάλλεται να επανπροσδιορίσουμε τη θρησκευτική ουδετερότητα. Στο κάτω-κάτω θα ρώταγα τον Γενικό Εισηγητή της Νέας Δημοκρατίας την εξής απλή ερώτηση: Εφόσον πράγματι θεωρεί ότι η θρησκευτική ουδετερότητα ήδη κατοχυρώνεται συνταγματικά -και είμαστε εμείς που θα το αμφισβητήσουμε- γιατί δεν αποδέχεται την προσθήκη της ερμηνευτικής δήλωσης που προτείναμε, η οποία επιβεβαιώνει ακριβώς αυτό; Εάν κάτι τέτοιο είναι περιττό, λοιπόν, και αν μόνο νομοθετικές ρυθμίσεις επιτρέπουν τις αναγκαίες προσαρμογές, πώς εξηγείται το γεγονός ότι προγράμματα σπουδών βγαίνουν αντισυνταγματικά από το Ανώτατο Διοικητικό Δικαστήριο; Υπάρχει εδώ μία λογική αντίφαση.

Την ίδια λογική αντίφαση νομίζω ότι εμπεριέχει η σκέψη για την κατάργηση του όρκου. Λέτε ότι η θρησκεία δεν το επιβάλλει, «μη ομόσαι όλως», κι όταν εμείς προτείνουμε την καθιέρωση πολιτικού όρκου, λέτε ότι έτσι μπορεί ένας χριστιανός να έρθει σε αντίθεση με τις πεποιθήσεις του. Εδώ δεν υπάρχει μόνο συνταγματική, κατά τη γνώμη μου, αντίφαση, υπάρχει και λογική αντίφαση. Εφόσον δεν είναι θρησκευτική υποχρέωση η ορκοδοσία, πώς μπορεί κανείς να έρθει σε σύγκρουση με τις θρησκευτικές του πεποιθήσεις, εάν καταργηθεί αυτός ως κρατική υποχρέωση; Νομίζω ότι υπάρχει ένα προφανώς λογικό άτοπο.

Το ουσιώδες, όμως, συνταγματικό θέμα είναι άλλο. Στα μάτια της Πολιτείας όλοι οι Έλληνες είναι ίσοι. Ένας άθεος Έλληνας, είναι Έλληνας. Ένας εβραίος Έλληνας, είναι Έλληνας. Και απέναντι σε όλους αυτούς, λοιπόν, η πολιτεία θα πρέπει να απευθύνεται με ουδέτερο τρόπο. Γι' αυτό το λόγο, λοιπόν, σε όλες τις διαδικασίες θα έπρεπε να προβλέπονται μόνο ουδέτεροι θρησκευτικά πολιτικοί τρόποι επικοινωνίας του πολίτη με το κράτος.

Η λογική αναγκαιότητα αυτού που υποστηρίζω είναι ότι πολιτικός θα έπρεπε να ήταν ο γάμος για όλες τις συνέπειες της αστικής ταυτότητας των πολιτών κι από εκεί και μετά, όποιος ήθελε να ακολουθήσει τις θρησκευτικές του πεποιθήσεις, θα πρέπει να κάνει και θρησκευτικό γάμο. Στην πραγματικότητα κάτι τέτοιο τείνει να επικρατήσει. Απόδειξη ότι προσανατολίζεται προς τα εκεί η ελληνική κοινωνία είναι ότι τα τελευταία χρόνια ο αριθμός των πολιτικών γάμων ξεπέρασε τους θρησκευτικούς, ενώ όπως θα γνωρίζετε το πρώτο διάστημα υπήρχε μια μεγάλη διαφορά.

Ας εξετάσουμε, όμως, και το επιχείρημα του κ. Τζαβάρα ότι δεν πρέπει να τίθενται περιττά πράγματα στο Σύνταγμα. Η παράγραφος 3 του άρθρου 3, που ορίζει σε ποια γλώσσα πρέπει να μεταγλωττίζεται η Αγία Γραφή, είναι κάτι συνταγματικά χρήσιμο; Αυτό θεωρείτε ότι πρέπει να υπάρχει σε μία σύγχρονη πολιτεία; Γιατί να ανακατεύεται το κράτος στα πόδια της Εκκλησίας; Ποια σκοπιμότητα υπάρχει σε αυτό; Αρα, περιμένω πειστικές απαντήσεις επί τούτου, γιατί εκ δύο πραγμάτων, ένα: Ή είστε νεωτερικοί, προοδευτικοί και θα πρέπει έμπρακτα να ανταποκριθείτε σε αυτό που αποτελεί τον μέσο όρο της ευρωπαϊκής κανονικότητας του 19ου αιώνα, όχι του 21ου αιώνα ή θα έχετε έναν υποκριτικό πολιτικό λόγο.

Δεύτερη θεματική ενότητα των αναθεωρητέων διατάξεων

Άρθρα 5§2 - 21§1 - 21§3 - 21 προσθήκη παρ.7 - 22§1 - 22§2 - 22§4 - 22§5 και 25§3

Η αναθεώρηση, το Σύνταγμα γενικότερα, αφορά το μακρό πολιτικό χρόνο. Επιδιώκουμε συναινέσεις μας λέει η πλειοψηφία και θα τη συγχαίραμε, εάν ήταν ειλικρινής. Δεν μπορούμε όμως να αγνοούμε την πρακτική της κυβερνητικής πλειοψηφίας η οποία είναι αντίθετη προς τις διακηρύξεις της. Λέει ότι ήρθε η εποχή της καλής νομοθέτησης, να αφήσουμε πίσω αυτά τα οποία συνέβησαν τη μνημονιακή περίοδο. Και στο παρά πέντε έρχεται ο Υπουργός Εργασίας σας, λίγο πριν τελειώσει η συζήτηση στη Βουλή καταθέτει αιφνιδιαστικά τροπολογίες που δεν είχαν κανένα χαρακτηριστικό επείγοντος. Μιλά για σεβασμό στους θεσμούς και προσπαθεί να παλινορθώσει ένα κομματικό κράτος, κράτος της Δεξιάς, επεμβαίνοντας –πού; Έλασσον, αλλά εξ όνυχος τον λέοντα- στον πιο αποτελεσματικό θεσμό προστασίας από τα ναρκωτικά και απεξάρτησης, όπως είναι το ΚΕΘΕΑ. Με ποια λογική με πράξη νομοθετικού περιεχομένου που από το Σύνταγμα έχει ως σκοπό να αντιμετωπίσει επείγουσες και απρόβλεπτες ανάγκες, έρχεται η Κυβέρνηση να επέμβει και να καταργήσει το αυτοδιοίκητο ενός πετυχημένου και αποδεκτού από την κοινωνία θεσμού; Δεν είναι αυτό ύψιστη υποκρισία; Δεν είναι θεσμική διγλωσσία;

Και άκουσα κατά τις συζητήσεις στην Επιτροπή επανειλημμένα τον συμπαθή μου Γενικό Εισηγητή της Πλειοψηφίας κ. Τζαβάρα να λέει «πού τον βλέπετε τον νεοφιλελευθερισμό σε εμάς;». Και πράγματι στον κ. Τζαβάρα δεν τον βλέπω, γι' αυτό και είπα μακάρι να ήταν αυτός ο οποίος προσδιορίζει την ουσία της πολιτικής της Νέας Δημοκρατίας. Γιατί, δυστυχώς, βλέπω τα αντίθετα. Βλέπω τον ίδιο Υπουργό Εργασίας να επαναφέρει στη ρύθμιση των εργασιακών σχέσεων εκείνες τις απόψεις που μόνο το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, όχι οι Ευρωπαίοι εταίροι μας, ήθελε να επιβάλει στις εργασιακές σχέσεις, την πλήρη δηλαδή ελαστικοποίηση της αγοράς εργασίας και την άρση των προστατευτικών όρων των συλλογικών συμβάσεων εργασίας, ένα μνημόνιο δηλαδή, τώρα που έχουμε φύγει από τα μνημόνια και από την κρίση. Μπορείτε μετά από όλα αυτά η Κυβέρνηση να ισχυρίζεται ότι ο νεοφιλελευθερισμός είναι απών από τις πολιτικές επιλογές της;

Δυστυχώς, όχι μόνον δεν είναι απών, είναι ο «ελέφαντας» στην Αίθουσα. Εγώ σέβομαι τους συναδέλφους της Νέας Δημοκρατίας που ευθέως και ευθαρσώς υποστηρίζουν ότι το νερό είναι φθινό στην Ελλάδα και ότι θα πρέπει να ακριβύνει, ότι είναι καλύτερο να απολύονται πιο εύκολα οι άνθρωποι γιατί με αυτό τον τρόπο θα προσλαμβάνονται και πιο εύκολα και ότι η ευελιξία στην αγορά εργασίας είναι ένα θετικό κεκτημένο. Αυτές, όμως, είναι νεοφιλελεύθερες απόψεις. Αυτή είναι, δυστυχώς, η οικονομική ορθοδοξία που από τη δεκαετία του '80 επιβάλλεται και ως πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης και ως εθνική πολιτική.

Και ακριβώς για το λόγο αυτό το νόημα των παρεμβάσεών μας, ειδικά στην ενότητα που συζητούμε, είναι διπλό: Αφενός, επιδιώκουμε να κατοχυρώσουμε με αποτελεσματικότερο τρόπο τα κοινωνικά δικαιώματα, εξασφαλίζοντας μεγαλύτερη κανονιστική πυκνότητα στις οικείες συνταγματικές ρυθμίσεις, καθιστώντας αγώγιμες διατάξεις που δεν μπορούν να εφαρμοστούν, χωρίς παρέμβαση του νομοθέτη από τα δικαστήρια.

Όμως, έχουμε και έναν δεύτερο, πολύ σημαντικότερο λόγο να επέμβουμε κανονιστικά στην παρούσα αναθεώρηση. Γιατί είχαμε θεσμικά τραύματα στο σώμα των κοινωνικών δικαιωμάτων την

περίοδο των μνημονίων. Και αν θέλουμε να επιστρέψουμε στην ευρωπαϊκή κανονικότητα, πρέπει αυτά τα τραύματα όχι μόνον να τα θεραπεύσουμε αλλά να θωρακίσουμε την κοινωνία μας και απέναντι σε παρόμοιες μελλοντικές απειλές.

Τόσο η συνταγματικότητα όσο και η ευρωπαϊκή νομιμότητα είχε προσβληθεί βαρύτατα από τα μνημόνια. Γι' αυτό χρησιμοποιούσα εγώ και άλλοι συνταγματολόγοι τον όρο «παρασύνταγμα». Ένα μόνο παράδειγμα θα δώσω, επί της ύλης που συζητάμε. Το αρμόδιο όργανο του Συμβουλίου της Ευρώπης για την παρακολούθηση του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη έκρινε, σε σειρά αποφάσεων, πλευρές των μνημονιακών πολιτικών σχετικών με τις συντάξεις και με τον υποκατώτατο μισθό αντίθετες με τον ευρωπαϊκό κοινωνικό χάρτη (βλ. ιδίως τις αποφάσεις της Επιτροπής επί των Συλλογικών Προσφυγών General Federation of employees of the national electric power corporation (GENOP-DEI) / Confederation of Greek Civil Servants' Trade Unions (ADEDY) v. Greece, No. 65/2011, 78-80/2012).

Αυτές οι αποφάσεις δεν λήφθηκαν καθόλου υπόψη στο πλαίσιο των διαπραγματεύσεων, όχι μόνο από το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο που δεν αναγνωρίζει γενικά κανένα κανονιστικό περιορισμό στην ελευθερία της αγοράς, αλλά δυστυχώς ούτε από τους Ευρωπαίους εταίρους μας. Και η υποκρισία εδώ, να υπενθυμίσω, συνίσταται στο ότι μολονότι αρκετοί από την κυβερνητική παράταξη ενδεχομένως υποστηρίζουν τα κοινωνικά δικαιώματα, ο αναθεωρημένος Ευρωπαϊκός Κοινωνικό Χάρτη δεν είχε κυρωθεί. Εμείς τον κυρώσαμε. Έχουμε επομένως εδώ πολιτικές συμπεριφορές που μπορούν να αντιπαραβληθούν και να κριθούν.

Ας πάμε στην ουσία. Ο κ. Τζαβάρας αν και είναι άνθρωπος που πιστεύει στην κοινωνική Ευρώπη, όπως και πολλοί από την κυβερνητική πλειοψηφία, ανέφερε ότι υποστηρίζεται -για να μην αποδώσω στον ίδιο μία άποψη με την οποία μπορεί να διαφωνεί- ότι τα κοινωνικά δικαιώματα είναι διαφορετικής υφής από τα ατομικά, η δικαστική προστασία που μπορεί να παρέχεται σε αυτά δεν μπορεί να έχει την ένταση που έχουν οι κλασικές ελευθερίες. Υπάρχει μάλιστα και στην θεωρία η διάκριση ανάμεσα στις αρνητικές και τις θετικές ελευθερίες. Για οτιδήποτε αποσκοπεί να αποκρούσει την επέμβαση του κράτους μπορούμε να έχουμε αποτελεσματικές δικαστικές εγγυήσεις, για οτιδήποτε όμως απαιτείται θετική παρέμβαση του κάτι τέτοιο δεν ισχύει.

Εκεί έγκειται η βασική διαφορά της δικής μας κοινωνικής αντίληψης, που επικράτησε και στην πραγματικότητα συν-προσδιόρισε το ευρωπαϊκό κοινωνικό μοντέλο από την νεοφιλελεύθερη αντίληψη. Εμείς θέλουμε τα κοινωνικά δικαιώματα να μην είναι φτωχά δικαιώματα από πλευράς κανονιστικού περιεχομένου, ούτε να είναι δικαιώματα μόνον των φτωχών. Τα κοινωνικά δικαιώματα, όπως αυτό στην παιδεία, στην κοινωνική ασφάλιση, στην υγεία αφορούν όλο τον πληθυσμό, δεν αφορούν μόνο τους πιο αδύναμους. Και ακριβώς επειδή προστατεύουν αγαθά που είναι απαραίτητα για την ανάπτυξη της προσωπικότητάς, πρέπει να προστατεύονται με την ίδια αποτελεσματικότητα όπως και τα ατομικά.

Η διάκριση, λοιπόν, θετικών και αρνητικών ελευθεριών -μολονότι και από πολιτικά φιλελεύθερους προβάλλεται, όχι μόνο από νεοφιλελεύθερους- δεν μας αφήνει να αντιληφθούμε ακριβώς αυτή τη σημαντική τομή της συνταγματικής αντίληψης της ελευθερίας. Ελευθερία πια δεν σημαίνει όπως στο παρελθόν, απλώς να μην επεμβαίνει στη σφαίρα των δικαιωμάτων μας το κράτος. Ελευθερία είναι η δυνατότητά μας να αυτοπροσδιοριζόμαστε, να ορίζουμε την ταυτότητα μας και να μπορούμε να αναπτύσσουμε την προσωπικότητά μας, όπως εμείς επιλέγουμε.

Γι' αυτό το λόγο, λοιπόν, συναρτώνται όλες οι εκδηλώσεις της ελευθερίας στο πρωταρχικό δικαίωμα ανάπτυξης της προσωπικότητας, όπως κατοχυρώνεται στο άρθρο 5 παράγραφος 1 του Συντάγματος. Όπως ξέρετε, έχουμε προτείνει μία βελτίωση του 5 παράγραφος 2, ώστε οι διακρίσεις να απαγορεύονται και για λόγους φύλου και για λόγους σεξουαλικού προσανατολισμού.

Αξιοσημείωτο είναι ότι οι πολιτικά φιλελεύθεροι του 19ου αιώνα, εκεί που πράγματι ο πολιτικός φιλελευθερισμός πήρε την ουσία του, δεν ήταν αντίθετοι με την όψη της ελευθερίας, αυτή τη θετική, όπως την περιγράφω εγώ. Διάβασα κατά τη συζήτηση στην Επιτροπή ένα απόσπασμα από τον κλασικότερο ίσως φιλελεύθερο του 19ου αιώνα, τον John Stuart Mill. Είναι από το έργο του «Οι Σκέψεις για την Αντιπροσωπευτική Διακυβέρνηση», «Considerations on Representative Government».

Γράφει εκεί: «Όταν πάψει να ισχύει ως κανόνας ότι οι άνθρωποι προκρίνουν τα δικά τους συμφέροντά υπεράνω των άλλων και τα συμφέροντα όσων είναι εγγύτερα σε αυτούς σε σχέση με τα συμφέροντα όσων είναι μακρύτερα από αυτούς, από τη στιγμή αυτή ο κομμουνισμός όχι μόνο είναι εφικτός, αλλά η μόνη υπεράσπιση μορφή της κοινωνικής οργάνωσης». Και χωρίς αμφιβολία όταν έρθει η ώρα αυτή, αυτό θα γίνει πραγματικότητα. Και συνέχισε «Δεν έχω δυσκολία να αποδεχθώ ότι ο κομμουνισμός θα μπορούσε από σήμερα να εφαρμοστεί μεταξύ των αρίστων των ανθρώπων και σιγά-σιγά και από τους υπόλοιπους».

Βέβαια, ο John Stuart Mill εδώ θεωρεί απλώς ως ηθική ανάγκη τον κομμουνισμό. Για τον λόγο αυτό ο Μαρξ είχε διατυπώσει κριτική στο σύνολο αυτών των απόψεων που τις θεωρούσε ουτοπικές, γιατί θεωρούσε ότι δεν αρκεί να αλλάξει η ενδιάθετη τοποθέτησή μας, να θέλουμε να γίνουμε καλοί, όταν το ίδιο το περιβάλλον, οι αγοραίες σχέσεις ιδίως, μας διαμορφώνουν και οδηγούν σε διαφορετικές συμπεριφορές. Γι' αυτό ο Μαρξ έλεγε «διαμορφώστε τον διαμορφωτή» ως βασική ανάγκη να αλλάξουμε τον κόσμο στο πλαίσιο και της γενικότερης λογικής του, ότι ενώ μέχρι τότε οι φιλόσοφοι είχαν σκοπό να ερμηνεύσουν τον κόσμο, η ουσία είναι να τον αλλάξουμε.

Εδώ έγκειται η ουσία της διαφοράς της αντίληψης των κοινωνικών δικαιωμάτων ως απλώς ηθικής υποχρέωσης ή φιλανθρωπίας, σε σχέση με τη σύγχρονη ότι αποτελούν νομικούς κανόνες με αγωγιμότητα, που επιβάλλουν συγκεκριμένη συμπεριφορά στο κράτος. Αυτή είναι η μεγάλη τομή ανάμεσα στην αντίληψη χρέωσης της φιλανθρωπίας και της εξομοίωσης των κοινωνικών δικαιωμάτων με τα ατομικά. Η πορεία αυτή δεν ήταν ευθύγραμμη.

Η πρώτη γενιά δικαιωμάτων απαιτούσε από το κράτος μόνο και μόνο αποχή: «μην επεμβαίνεις στη ζωή μου, μην επεμβαίνεις στην περιουσία μου, μην επεμβαίνεις στην ιδιοκτησία μου». Και προφανώς η κατοχύρωση των δικαιωμάτων αυτών ήταν μια σημαντική πρόοδος όχι μόνο στο επίπεδο των δικαιωμάτων της αστικής τάξης. Ένας δουλοπάροικος, ο οποίος έφευγε από το λατιφούντιό του και ζούσε έναν χρόνο και μια μέρα σε μία ελεύθερη πόλη, γινόταν αυτομάτως ελεύθερος. Από εκεί απορρέει η γερμανική παροιμία που λέει ότι «ο αέρας της πόλης σε κάνει ελεύθερο», «Stadtluft macht frei».

Όμως, ποια ήταν η διαφορά όταν μετά τη Γαλλική Επανάσταση και τη Βιομηχανική Επανάσταση άλλαξε ταυτόχρονα και το πολιτικό και το κοινωνικό πλαίσιο των κοινωνικών σχέσεων; Πράγματι ο εργάτης δεν είναι υποχρεωμένος, όπως ο δουλοπάροικος, να παρέχει την εργασία του στον εργοδότη του. Αν δεν παρέχει την εργασία του όμως, θα πεθάνει, γιατί δεν έχει άλλους τρόπους επιβίωσης. Εκεί έγκειται η κριτική της δικής μας σκέψης στα δικαιώματα αυτά ως τυπικά, όχι γιατί δεν

έχουν ουσία, όχι γιατί δεν αποτέλεσαν μεγάλη πρόοδο στην ιστορία της ανθρωπότητας, αλλά γιατί δεν εξετάζουν την ουσία των σχέσεων μεταξύ των ανθρώπων.

Ο 19ος αιώνας διαμόρφωσε τη σύγχρονη αντίληψη που έχουμε όχι μόνο για τα ατομικά, αλλά για τα κοινωνικά δικαιώματα, ως απάντηση στο λεγόμενο κοινωνικό ζήτημα. Το κοινωνικό ζήτημα τον 19ο αιώνα ήταν πώς θα ενσωματωνόταν η αποκλεισμένη από το κράτος εργατική τάξη στο πολιτικό σύστημα.. Γιατί αρχικά όλα τα δικαιώματα, ακόμα και τα πολιτικά μπορούσαν να ασκηθούν μόνο από αυτούς που είχαν ιδιοκτησία. Δεν μπορούσες να ψηφίσεις, αν δεν είχες ιδιοκτησία. Μέχρι ουσιαστικά και τα μέσα του 19ου αιώνα, λιγότερο από 3% του πληθυσμού είχε δικαίωμα ψήφου.

Γι' αυτόν τον λόγο ο δάσκαλος πολλών από εμάς, ο Αριστόβουλος Μάνεσης, έλεγε ότι από την ελευθερία της ιδιοκτησίας καταλήξαμε στην ιδιοκτησία της ελευθερίας, δηλαδή για να μπορέσεις να ασκήσεις δικαιώματα –η ανάγκη της ελευθερίας- έπρεπε να αποδείξεις ότι έχεις ιδιοκτησία. Είναι ενδιαφέρον, κυρίες και κύριοι συνάδελφοι, ότι η πολιτική λογική που υποστήριζε, ουσιαστικά, μέχρι το τέλος του 19ου αιώνα αυτή την άποψη έχει χαρακτηριστικά όμοια με αυτά που και σήμερα επικαλούνται όσοι είναι αντίθετοι με την εισαγωγή μορφών άμεσης δημοκρατίας, όπως τα δημοψηφίσματα. Τα επιχειρήματα αυτά ήταν του είδους: Πώς είναι δυνατόν η ψήφος ενός καθηγητή πανεπιστημίου να είναι ίδια με την ψήφο ενός αμόρφωτου; Και ένα βήμα παρακάτω: Πώς είναι δυνατόν να περιμένουμε υπευθυνότητα απέναντι στην ιδιοκτησία των άλλων από αυτούς που δεν έχουν ιδιοκτησία;

Για αυτόν το λόγο, λοιπόν, τα κοινωνικά δικαιώματα είχαν τον 19ο αιώνα δύο εντελώς διαφορετικές κοίτες διαμόρφωσης. Η μία ήταν επαναστατική. Η μόνη πανευρωπαϊκή επανάσταση που έχουμε ως σήμερα είναι η Επανάσταση του 1848. Ξεκίνησε στη Γαλλία, επεκτάθηκε στη Γερμανία, στην Ισπανία, στην Ιταλία και ήταν η πρώτη επανάσταση, που είχε κατεξοχήν κοινωνικό περιεχόμενο. Αυτό που διεκδικούσαν πρωταρχικά οι εκπρόσωποι της εργατικής τάξης ήταν το δικαίωμα στην εργασία, το δικαίωμα στην εκπαίδευση και την επέκταση του δικαιώματος ψήφου, ακριβώς γιατί και τα τρία ήταν αλληλένδετα.

Στο επιχείρημα με ποια πνευματικά εφόδια ο αμόρφωτος θα πάει να ψηφίσει η απάντηση ήταν «κάντε καθολικό το δικαίωμα στην εκπαίδευση». Απέναντι στα επιχειρήματα που αφορούσαν την ιδιοκτησία ήταν «να έχουμε δουλειά για να μπορούμε να έχουμε εισοδήματα και αυτονομία» και ως αποτέλεσμα αυτών, να υπάρχει και το δικαίωμα στην πολιτική συμμετοχή. Υπήρξε παράλληλα -και ορθά υποστήριξε ο κ. Τζαβάρας- και μια διάσταση, η οποία είχε χαρακτηριστικά κρατικού πατερναλισμού. Ο Βίσμαρκ εφάρμοσε πράγματι μια τακτική μαστίγιου-καρότου. Απαγόρευσε κάθε συνδικαλιστική δραστηριότητα, έθεσε εκτός νόμου το σοσιαλδημοκρατικό κόμμα της Γερμανίας -αυτοί οι νόμοι λέγονται στη βιβλιογραφία Socialistengesetze- και ταυτόχρονα έδωσε και το καρότο της κοινωνικής ασφάλισης.

Προσοχή, όχι ως δικαίωμα ισότιμο με τα άλλα, όπως θα διεκδικούσαν οι επαναστάτες του 1848, αλλά ως έναν μηχανισμό που αντιγράφει την ιδιωτική ασφάλιση, που την ξέρουμε τουλάχιστον από το 1666 και τη μεγάλη πυρκαγιά του Λονδίνου, που προβλέπει ότι ως αντάλλαγμα της ασφαλιστικής συμμετοχής, όταν επέλθει ο ασφαλιστέο κίνδυνος, αποζημιώνεσαι. Αντί των κοινών κινδύνων, όπως ήταν η πυρκαγιά ή η απώλεια ζωής, ήρθε πρώτα το εργατικό ατύχημα - στη συνέχεια η ασθένεια, στη συνέχεια τα γηρατειά και τελευταία, ουσιαστικά λίγο μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, η ασφάλιση κατά

της ανεργίας, γιατί η ανεργία θεωρούταν ευθύνη του εργαζόμενου αν δεν μπορούσε να βρει δουλειά και τότε.

Στην πραγματικότητα, επομένως, η πλήρης αναγνώριση πολιτικών και ατομικών δικαιωμάτων για όλες τις κατηγορίες του πληθυσμού, συμπίπτει, κατ' αρχήν, με την παραχώρηση κοινωνικών δικαιωμάτων και την εγκαθίδρυση του κράτους πρόνοιας. Το τελευταίο δεν σηματοδοτεί μία απλή πρόσθεση επιπέδων νομικής προστασίας (τα κοινωνικά δικαιώματα ως επιστέγασμα του οικοδομήματος των άλλων δύο κατηγοριών), αλλά μία ποιοτική μεταβολή που συνεπάγεται τη γενίκευση όλων των ελευθεριών, στο βαθμό που η εργατική τάξη έπαψε να είναι μία *classe dangereuse*.

Το κράτος πρόνοιας, δίνοντας βιώσιμη λύση στο κοινωνικό πρόβλημα (ενσωμάτωση της εργατικής τάξης σε συνθήκες στερέωσής του οικονομικού συστήματος) ήρε τον βασικό φόβο των συντηρητικών του αιώνα, ότι δηλαδή η γενίκευση του εκλογικού δικαιώματος θα οδηγούσε στο σοσιαλισμό. Από το Σύνταγμα της Βαϊμάρης και μετά, η πατερναλιστική λογική που επεδίωκε να ενσωματώσει την εργατική τάξη χωρίς να της αναγνωρίσει όμως δικαιώματα της ίδιας ποιότητας με αυτή των ατομικών δικαιωμάτων, παραμερίστηκε. Το Σύνταγμα της Βαϊμάρης περιείχε μια καινοτόμα ρήτρα, ότι «η ιδιοκτησία υποχρεώνει». Δεν είναι δηλαδή η βάση των δικαιωμάτων. Δεν θα έχεις ιδιοκτησία για να μπορείς να ψηφίζεις ή για να έχεις άλλα δικαιώματα. Αντίθετα, όποιος έχει ιδιοκτησία έχει υποχρέωση αλληλεγγύης, υποχρέωση προοδευτικής φορολογίας, υποχρέωση να ανέχεται επεμβάσεις στην ελευθερία του συνεταιρίζεσθε, όπως ήταν το ελάχιστο ωράριο.

Η ουσία της αντιπαράθεσης μας είναι ότι εμείς θεωρούμε τα κοινωνικά δικαιώματα ως προϋπόθεση για την αυτονομία των ανθρώπων, για να μπορούν να αναπτύσσουν ελεύθερα την προσωπικότητά τους.

Τρίτη θεματική ενότητα των αναθεωρητέων διατάξεων*

Άρθρα 37§2 - 38§1 - 38§2 - 68§2 και 84§2

**στη συνεδρίαση της τρίτης θεματικής ενότητας, Γενική Εισηγήτρια της Μειοψηφίας κατόπιν υπόδειξης της Κ.Ο. του ΣΥΡΙΖΑ, ήταν η Βουλευτής και μέλος της Επιτροπής, κυρία Μαρία-Ελίζα (Μαριλίζα) Ξενογιαννακοπούλου*

Κατά τη διαδικασία αναθεώρησης του Συντάγματος οι προτάσεις που εξετάζονται εδράζονται στις θεμελιώδεις αρχές, οι οποίες αποτελούν το κοινό πλαίσιο λειτουργίας της Δημοκρατίας, του πολιτεύματος και των θεσμών, και ταυτόχρονα αποτυπώνουν στη δεδομένη ιστορική συγκυρία τους πολιτικούς και κοινωνικούς συσχετισμούς, όπως αποτυπώνονται στη σύνθεση της Βουλής μέσα από την έκφραση της λαϊκής κυριαρχίας, καθώς και τις διαφορετικές ιδεολογικές και πολιτικές απόψεις των κομμάτων και των βουλευτών.

Αποτυπώνεται επίσης η συλλογική ιστορική πολιτική και κοινωνική εμπειρία της προηγούμενης χρονικής περιόδου, καθώς η διαδικασία αναθεώρησης αποτελεί και πεδίο αποτίμησης της λειτουργίας των δημοκρατικών θεσμών, των αδυναμιών και των προβλημάτων που διαπιστώθηκαν, των ορίων που αναδείχθηκαν, καθώς και των νέων οικονομικών και κοινωνικών αναγκών, στις οποίες χρειάζεται να ανταποκριθούμε, τις νέες συνθήκες που διαμορφώνονται και τις νέες προκλήσεις στις οποίες οφείλουμε να απαντήσουμε. Σε αυτήν την κατεύθυνση οφείλουμε να λάβουμε υπόψη τη

συλλογική δραματική εμπειρία των δέκα τελευταίων ετών της περιόδου της κρίσης και της επιβολής των μνημονίων και ευρύτερα τις τελευταίες δεκαετίες τις πολλαπλές θεσμικές, πολιτικές, οικονομικές και κοινωνικές συνέπειες της άναρχης παγκοσμιοποίησης της οικονομίας και των αγορών χωρίς κανόνες και ρύθμιση.

Έχει διαμορφωθεί σε ολόκληρο τον κόσμο μια θεσμική ανισορροπία, η οποία εκδηλώθηκε με τη σταδιακή αποδυνάμωση των αντιπροσωπευτικών θεσμών σε Ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο, τον περιορισμό της αυτονομίας και των περιθωρίων άσκησης πολιτικής των εθνικών κυβερνήσεων και την επιβολή πολιτικών από εξωθεσμικά κέντρα εξουσίας, όπως το διεθνές χρηματοπιστωτικό σύστημα και οι αγορές, χωρίς δημοκρατική νομιμοποίηση και κοινοβουλευτικό έλεγχο, κατά παράβαση ακόμη και των αρχών των Ευρωπαϊκών Συνθηκών. Η εξέλιξη αυτή οδήγησε στην αποδυνάμωση των δημοκρατικών θεσμών και της κοινοβουλευτικής λειτουργίας, έπληξε την εμπιστοσύνη των πολιτών, ενίσχυσε τον Ευρωσκεπτικισμό και διαμόρφωσε το πεδίο έκφρασης νεοφασιστικών και ακροδεξιών δυνάμεων στην Ευρώπη.

Από τη δεκαετία του '90 εξωθεσμικά κέντρα και το διεθνές χρηματοπιστωτικό σύστημα επικυριαρχούν της πολιτικής. Κατά συνέπεια, το παραδοσιακό δημοκρατικό έλλειμμα, που υπήρχε από την μεταφορά εξουσιών από τα κράτη μέλη σε Ευρωπαϊκό επίπεδο, το οποίο δημιούργησε την ανάγκη δημοκρατικής εξισορρόπησης μέσα από τη λειτουργία των θεσμών και την ενίσχυση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, πλέον διευρύνθηκε από την επικυριαρχία των οικονομικών κέντρων, της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας, καθώς και άτυπων οργάνων, όπως το Eurogroup, που επιβλήθηκε ως το βασικό κέντρο αποφάσεων εις βάρος της θεσμικά προβλεπόμενης λειτουργίας,

Ιδιαίτερα στις χώρες του Ευρωπαϊκού Νότου και στην Ιρλανδία που επιβλήθηκαν μνημόνια, όπως στη χώρα μας, ενισχύθηκε η λαϊκή δυσπιστία, δοκιμάστηκαν και αποδυναμώθηκαν οι θεσμοί και η λειτουργία τους.

Η εισαγωγική αυτή αναφορά είναι αναγκαία προκειμένου να αναπτυχθεί το σκεπτικό των ειδικών προτάσεων που καταθέτουμε ως Κοινοβουλευτική Ομάδα του ΣΥΡΙΖΑ στην τρίτη Ενότητα που αφορά στην Αρχιτεκτονική του Πολιτεύματος, και ειδικότερα στα άρθρα 37 παράγραφος 2, 38 παράγραφος 1, 84 παράγραφος 2 και 68 παράγραφος 2. Οι αναφορές αυτές αναδεικνύουν τη συλλογική ιστορική εμπειρία και το σκεπτικό στη βάση των οποίων καταθέσαμε τις προτάσεις μας, στο πλαίσιο της συνολικής πρότασης που η Κοινοβουλευτική Ομάδα του ΣΥΡΙΖΑ ήδη από την προτείνουσα Βουλή έχει καταθέσει και αναδείξει.

Η πρόταση του ΣΥΡΙΖΑ για την Συνταγματική Αναθεώρηση αποτυπώνει μια συνολική θεσμική αρχιτεκτονική, έχει εσωτερική συνοχή και αντίληψη θεσμικής ισορροπίας, και επιδιώκει την ενίσχυση της έκφρασης της λαϊκής κυριαρχίας, την ενίσχυση της δημοκρατικής νομιμοποίησης της Βουλής και της εκτελεστικής εξουσίας, την κατοχύρωση της αυτονομίας της εκτελεστικής εξουσίας από κάθε είδους εξωθεσμικά κέντρα και παρεμβάσεις, την αποκατάσταση της εμπιστοσύνης των πολιτών στους δημοκρατικούς θεσμούς, καθώς και την αποκατάσταση της τιμής και της αξιοπιστίας της Πολιτικής και συνολικά του πολιτικού κόσμου και των κομμάτων απέναντι στον ελληνικό λαό.

Ανεξάρτητα από τις διαφορετικές ιδεολογικές και πολιτικές μας απόψεις και τοποθετήσεις, αυτό στο οποίο οφείλουμε να ανταποκριθούμε είναι η ανάγκη ενίσχυσης της δημοκρατικής

νομιμοποίησης των θεσμών και διαδικασιών μέσα από τις διατάξεις του Συντάγματος σχετικά με τη λειτουργία της Βουλής και της εκτελεστικής εξουσίας.

Κατά την περίοδο της κρίσης ζήσαμε θεσμικές και εξωθεσμικές παρεμβάσεις από τους δανειστές και τους θεσμούς. Είδαμε τους Ευρωπαίους εταίρους είτε άμεσα είτε έμμεσα να εξωθούν σε παραίτηση δημοκρατικά εκλεγμένες κυβερνήσεις. Αναφέρομαι στην παραίτηση των κυβερνήσεων της Ιταλίας και της Ελλάδας το φθινόπωρο του 2011 κάτω από την πίεση των εταίρων, που αποτέλεσε μία άμεση παρέμβαση στις κοινοβουλευτικές και πολιτικές εξελίξεις στο εσωτερικό δύο κρατών μελών της ΕΕ, και στη συνέχεια την ανάληψη της διακυβέρνησης και στις δύο χώρες από μη κοινοβουλευτικά πρόσωπα που προέρχονταν από τον τραπεζικό τομέα.

Επειδή αναφέρθηκε ο γενικός εισηγητής της πλειοψηφίας κ.Τζαβάρας στην εμπειρία της αναθεώρησης του 1986 και στην ενίσχυση τότε της εκτελεστικής εξουσίας απέναντι στις αρμοδιότητες του Προέδρου της Δημοκρατίας, είναι σκόπιμη μια ειδική αναφορά που συνδέεται με το σκεπτικό των προτάσεων που εξετάζουμε.

Η συνταγματική αναθεώρηση του 1986 που εισηγήθηκε ο τότε πρωθυπουργός Ανδρέας Παπανδρέου είχε ιστορική σημασία και εκπλήρωσε το δημοκρατικό αίτημα πολλών δεκαετιών. Η πολιτική συζήτηση εκείνης της περιόδου χαρακτηρίστηκε από την έντονη πολιτική αντιπαράθεση ανάμεσα στο ΠΑΣΟΚ και τη ΝΔ και συνδέθηκε με την αντίδραση του Κωνσταντίνου Καραμανλή στην περιστολή των αρμοδιοτήτων του Προέδρου της Δημοκρατίας, παρότι οφείλουμε μέσα από την απόσταση των χρόνων που μεσολάβησαν να αναγνωρίσουμε ότι ο Κωνσταντίνος Καραμανλής, ως Πρόεδρος της Δημοκρατίας το 1981, δεν αντιτάχθηκε στην πρώτη μεγάλη δημοκρατική πολιτική Αλλαγή μετά τον Εμφύλιο και τη Δικτατορία που σηματοδότησε η ανάληψη της εξουσίας από την κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ.

Στο Σύνταγμα του 1975 «κληρονομήθηκαν» οι βασιλικές αρμοδιότητες στον Πρόεδρο της Δημοκρατίας, όπως η δυνατότητα να διαλύει τη Βουλή και σε περίπτωση αδυναμίας συγκρότησης κυβέρνησης να ορίζει πρωθυπουργό όποιον έκρινε, ακόμη και εξωκοινοβουλευτικά πρόσωπα σύμφωνα με την περίφημη «θεωρία του κηπουρού». Η Αναθεώρηση του 1986 αποτύπωσε την ανάγκη δημοκρατικής θωράκισης από ενδεχόμενες αυθαίρετες ενέργειες του Προέδρου τις Δημοκρατίας με νωπή τη δραματική εμπειρία της αποστασίας που οδήγησε το 1965 στην πολιτική ανωμαλία και στη δικτατορία. Ο εκδημοκρατισμός των συνταγματικών προβλέψεων αποτυπώθηκε στη συνταγματική αναθεώρηση του 1986 με την περιστολή των αρμοδιοτήτων που είχε μέχρι τότε ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας και την ενίσχυση των αρμοδιοτήτων του Πρωθυπουργού και της κυβέρνησης.

Ειδικότερα όσον αφορά στις ειδικές προτάσεις που καταθέσαμε:

Πρώτον: Στο Άρθρο 37 παρ. 2 μετά το πρώτο εδάφιο της παραγράφου 2 του άρθρου 37 προστίθεται εδάφιο ως εξής: «Με την εξαίρεση της περίπτωσης του τελευταίου εδαφίου της επόμενης παραγράφου, ο πρωθυπουργός απαιτείται να έχει τη βουλευτική ιδιότητα».

Προτείνουμε την τροποποίηση της παρ. 2 του άρθρου 37, προκειμένου να οριστεί ότι ο πρωθυπουργός απαιτείται να έχει τη βουλευτική ιδιότητα. Για να πάψει η πρακτική να διορίζονται και να διεκδικούν την εμπιστοσύνη της Βουλής εξωκοινοβουλευτικοί πρωθυπουργοί. Από την υποχρέωση αυτή θα εξαιρούνται οι πρωθυπουργοί εκλογικών κυβερνήσεων, οικουμενικών ή υπηρεσιακών, που

σχηματίζονται με αποκλειστικό σκοπό τη διενέργεια εκλογών μετά την αποτυχία σχηματισμού κυβέρνησης που να έχει την εμπιστοσύνη της Βουλής.

Ανέφερε ο γενικός εισηγητής της πλειοψηφίας κ. Τζαβάρας ότι υπάρχει αυτή η αντίληψη και στην συνταγματική θεωρία. Είναι αλήθεια ότι η λογική του Συντάγματος, ιδιαίτερα μετά την αναθεώρηση του 1986, τείνει προς αυτήν την αντίληψη και λογική. Χρειάζεται να κάνουμε αυτό το θεσμικό βήμα και να προβλέψουμε ρητά στο Σύνταγμα ότι ο Πρωθυπουργός πρέπει να είναι κοινοβουλευτικός, εκλεγμένος από τον λαό βουλευτής. Θεωρούμε ότι έχει νόημα να αποτυπωθεί στο Σύνταγμα, σε μια φάση που δεν λαμβάνουμε υπόψη μόνο την εμπειρία του παρελθόντος, στην οποία αναφέρθηκα προηγουμένως, αλλά χρειάζεται να βλέπουμε και το μέλλον. Ζούμε σε μια εποχή που διαρκώς το διεθνές και Ευρωπαϊκό περιβάλλον μεταβάλλεται, διευρύνεται η ισχύς και η επιρροή εξωθεσμικών οικονομικών κέντρων και συμφερόντων, ενώ υπάρχει ανασφάλεια στην Ευρώπη ως προς τη θεσμική της λειτουργία και εξέλιξη.

Χρειάζεται να κατοχυρώσουμε, με βάση και την εμπειρία και τις προκλήσεις που έχουμε μπροστά μας, τη λειτουργία του Κοινοβουλίου και την αυτονομία της εκτελεστικής εξουσίας. Γι' αυτόν τον λόγο εμείς θεωρούμε ότι πρέπει ο Πρωθυπουργός να είναι κοινοβουλευτικός, να έχει άμεση λαϊκή εντολή ως βουλευτής, πολιτική αυτονομία και την ανάλογη αίσθηση της πολιτικής ευθύνης και δημοκρατικής λογοδοσίας. Είναι ενδεικτικό ότι στην Βρετανία που αναπτύχθηκε πρώτα η σύγχρονη κοινοβουλευτική λειτουργία είναι υποχρεωτικό να είναι βουλευτής ο Πρωθυπουργός και οι υπουργοί.

Δευτερον: Στο Άρθρο 38 παρ. 1 τα δύο πρώτα εδάφια της παραγράφου 1 του άρθρου 38 αντικαθίστανται ως εξής: «Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας απαλλάσσει από τα καθήκοντά της την Κυβέρνηση, αν αυτή παραιτηθεί, οπότε εφαρμόζονται αναλόγως οι διατάξεις των παραγράφων 2, 3 και 4 του άρθρου 37, καθώς και αν η Βουλή αποσύρει την εμπιστοσύνη της κατά το άρθρο 84».

Στο Άρθρο 84 παρ. 2 το πρώτο εδάφιο της παραγράφου 2 του άρθρου 84 αντικαθίσταται ως εξής: «Η Βουλή μπορεί με απόφασή της να αποσύρει την εμπιστοσύνη της από την Κυβέρνηση, μόνο αν με την ίδια απόφαση προτείνει προς διορισμό νέο Πρωθυπουργό. Η Βουλή μπορεί επίσης να αποσύρει την εμπιστοσύνη της από μέλος της Κυβέρνησης».

Προτείνουμε την αντικατάσταση του πρώτου εδαφίου της παρ. 2 του άρθρου 84, προκειμένου να καθιερωθεί η λεγόμενη εποικοδομητική ψήφος δυσπιστίας, σύμφωνα με την οποία η πρόταση δυσπιστίας κατά της κυβέρνησης θα πρέπει υποχρεωτικά να συνοδεύεται από την πρόταση για διορισμό νέου πρωθυπουργού. Έτσι, η Βουλή δεν θα μπορεί απλώς να αίρει, αρνητικά, την εμπιστοσύνη της από την κυβέρνηση. Αλλά θα πρέπει ταυτόχρονα να διαμορφώνεται, θετικά, απόλυτη πλειοψηφία υπέρ του προσώπου που προτείνεται για νέος πρωθυπουργός. Διατηρείται πάντως η δυνατότητα υποβολής πρότασης δυσπιστίας ατομικά κατά υπουργού (αλλά, εννοείται, όχι κατά του πρωθυπουργού) όπως ισχύει σήμερα.

Σε εναρμόνιση με την πρόταση αυτή, είναι αναγκαία η τροποποίηση και της παρ. 1 του άρθρου 38, όπου ορίζεται ότι αν η Βουλή αποσύρει την εμπιστοσύνη της από την κυβέρνηση εφαρμόζονται αναλόγως οι διατάξεις των παρ. 2, 3 και 4 του άρθρου 37 (διαδικασία διερευνητικών εντολών). Με την καθιέρωση της εποικοδομητικής ψήφου δυσπιστίας η παραπομπή αυτή καθίσταται περιττή, αφού ο νέος πρωθυπουργός θα υποδεικνύεται από τη Βουλή.

Η πρόταση για την εποικοδομητική δυσπιστία είναι μέρος της συνολικής πρότασης που έχουμε υποβάλλει που έχει εσωτερική θεσμική συνοχή και ισορροπία. Προτείνουμε την κατοχύρωση στο Σύνταγμα της απλής αναλογικής για την αυθεντική έκφραση της λαϊκής κυριαρχίας και την ενδυνάμωση της δημοκρατικής νομιμοποίησης του Κοινοβουλίου και της εκτελεστικής εξουσίας, και ταυτόχρονα, προκειμένου αυτό το σύστημα στην εφαρμογή του να μην οδηγήσει σε αστάθεια, ακυβερνησία και συνεχείς εκλογές, προτείνουμε τη θέσπιση της εποικοδομητικής δυσπιστίας. Η πρότασή μας αποτελεί μια ενότητα, με την αποσύνδεση των εκλογών από την εκλογή του Προέδρου της Δημοκρατίας, ώστε να μη λειτουργεί ως άλλοθι διάλυσης της Βουλής, και όταν υποβάλλεται μια πρόταση δυσπιστίας προς την κυβέρνηση να εξασφαλίζεται ότι υπάρχει ταυτόχρονα πρόταση για νέο Πρωθυπουργό που μπορεί να σχηματίσει κυβέρνηση που θα έχει τη δεδηλωμένη.

Η εποικοδομητική πρόταση δυσπιστίας προβλέπεται σε πολλές χώρες, όπως μεταξύ άλλων στη Γερμανία, στην Ισπανία, στο Βέλγιο, στην Πολωνία και στην Ουγγαρία.

Συνεπώς, εντάσσεται σε μια συνολική πρόταση, η οποία σε συνδυασμό με την εφαρμογή της απλής αναλογικής, επιδιώκει σταθερές προγραμματικές κυβερνητικές συνεργασίες και όχι ευκαιριακές μεταξύ των κομμάτων, εξασφαλίζοντας τη δημοκρατική λειτουργία της Κυβέρνησης με την αυθεντική αποτύπωση της λαϊκής εντολής και, ταυτόχρονα, την αναγκαία σταθερότητα και ισορροπία συνολικά του θεσμικού μας συστήματος.

Τρίτον: Στο Άρθρο 68 παρ 2 μετά το πρώτο εδάφιο της παραγράφου 1 του άρθρου 68 προστίθεται εδάφιο ως εξής: «Η Βουλή δύναται σε κάθε σύνοδο της να συστήσει από τα μέλη της μία εξεταστική επιτροπή, ύστερα από πρόταση του ενός πέμπτου του όλου αριθμού των βουλευτών, εφόσον αυτή γίνει αποδεκτή από τα δύο πέμπτα του συνόλου».

Η δυνατότητα σύστασης εξεταστικών επιτροπών και από τη μειοψηφία αποτελεί μια θετική πρόταση την οποία υποστηρίζουμε, καθώς ενισχύει τη δημοκρατική λειτουργία του Κοινοβουλίου, τον κοινοβουλευτικό έλεγχο και τα δικαιώματα της αντιπολίτευσης. Στη διατύπωση αυτής της πρότασης μπορεί να διαμορφωθεί ευρύτερη συναίνεση. Η έννοια της Εξεταστικής Επιτροπής στη χώρα μας έχει λειτουργήσει μονομερώς, κυρίως στην κατεύθυνση αναζήτησης πολιτικών ευθυνών προκειμένου να υπάρξει στη συνέχεια εξειδίκευση ποινικών ευθυνών πολιτικών προσώπων. Δεν περιορίζεται όμως σε αυτήν τη λειτουργία ο ρόλος των εξεταστικών επιτροπών, ούτε μπορεί να είναι αποκλειστική επιλογή μόνο της πλειοψηφίας και εργαλείο άσκησης εξουσίας της εκάστοτε κυβέρνησης. Με αυτήν την πρόταση καλύπτεται ένα κενό του Συντάγματος, ώστε να δύναται να συσταθεί εξεταστική επιτροπή ακόμη και αν διαφωνεί η κυβέρνηση, και συνεπώς ενισχύεται ουσιαστικά ο κοινοβουλευτικός έλεγχος.

Αυτή η δυνατότητα υπάρχει σε συντάγματα άλλων χωρών, όπως στη Γερμανία. Προβλέπεται επίσης και στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο με την ψήφο του ¼ των ευρωβουλευτών. Η εμπειρία μου από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο είναι ότι οι εξεταστικές επιτροπές λειτουργούν ως θεσμός κοινοβουλευτικού ελέγχου προς την Ευρωπαϊκή Επιτροπή και το Συμβούλιο, αλλά ταυτόχρονα δύναται να εξετάσουν συγκεκριμένα σημαντικά θέματα, οικονομικά, κοινωνικά προβλήματα, προκειμένου να καταλήξουν σε διαπιστώσεις και στην υποβολή προτάσεων και μέτρων πολιτικής. Υπό αυτή την έννοια, λοιπόν, συμφωνούμε απόλυτα με την πρόταση αυτή, καθώς εντάσσεται και στη δική μας αντίληψη ενίσχυσης της δημοκρατικής λειτουργίας του Κοινοβουλίου. Η μόνη διαφοροποίηση που εκφράζουμε είναι να

προβλέπεται αυτή η δυνατότητα σε κάθε Σύνοδο της Βουλής, και θα επιδιώξουμε την καλύτερη δυνατή κοινά αποδεκτή διατύπωση.

Αυτή η Συνταγματική Αναθεώρηση είναι μια μεγάλη ευκαιρία προκειμένου να ενισχύσουμε τη δημοκρατική νομιμοποίηση και την αυτονομία της εκτελεστικής εξουσίας, καθώς και τη γνήσια αποτύπωση της λαϊκής κυριαρχίας, προκειμένου να ενισχυθεί η εμπιστοσύνη των πολιτών στους δημοκρατικούς θεσμούς, στη Βουλή και τη λειτουργία της Κυβέρνησης.

Τέταρτη θεματική ενότητα των αναθεωρητέων διατάξεων

Άρθρα 28§2 - 44§2 και 73

Στην ενότητα αυτή υποκρύπτεται ακόμη μια πλευρά της αντιφατικότητας και της υποκριτικής συνταγματικής πολιτικής της Νέας Δημοκρατίας. Η πρόταση αναθεώρησης της του 2014 υπογράφεται από τον τότε Πρωθυπουργό κ. Σαμαρά, υπογράφεται από τον νυν Πρωθυπουργό κ. Μητσοτάκη, υπογράφεται και από όσους ήταν τότε Βουλευτές της Νέας Δημοκρατίας. Αυτή η πρόταση περιλαμβάνει πρόβλεψη ότι πρέπει να εισαχθεί ο θεσμός του δημοψηφίσματος λαϊκής πρωτοβουλίας για εθνικά θέματα και επίσης το λεγόμενο νομοθετικό δημοψήφισμα.

Ρώτησα ευθέως τους συναδέλφους της πλειοψηφίας κατά τις εργασίες της Επιτροπής: Κάτι που ζητούσε ο Γούναρης στις αρχές του αιώνα -όπως ανέφερε στην εισήγηση του ο κύριος Τζαβάρας-, κάτι που ζητούσε ο Σαμαράς και όσοι από εσάς είχατε υπογράψει το 2014, τώρα γιατί το απορρίπτετε και το αποδοκιμάζετε; Αυτή σας η μεταστροφή είναι αποκαλυπτική, κατά τη γνώμη μου, μιας επιπλέον επί τα χείρω μετάλλαξης του κυβερνητικού κόμματος.

Ας τα πάρουμε τα πράγματα από την αρχή.

Η ερώτηση κατά πόσον εμπιστευόμαστε τον λαό και εάν τον θέτουμε στο επίκεντρο του πολιτικού συστήματος αποτελεί διαχρονικά το κεντρικό ζήτημα τού πώς οργανώνεται η σχέση κυριαρχίας. Ο Νικολό Μακιαβέλι, όχι στον «Πρίγκιπα», αλλά στο Δεύτερο Βιβλίο για τον Τίτο Λίβιο, αποκρούει την άποψη ότι κάθε φορά που ερωτάται ο λαός ο κίνδυνος να κάνει λάθος είναι μεγάλος. Αναφέρεται στα δυο βασικά ιστορικά παραδείγματα υπέρ της άποψης αυτής, την εκστρατεία των Αθηναίων στη Σικελία και τον θάνατο του Σωκράτη. Επιχειρηματολογεί υπέρ της δημοκρατίας λέγοντας ότι αν μετρήσετε σε πόσες περιπτώσεις είναι οι πρίγκιπες και οι ηγεμόνες έσφαλαν, θα δείτε ότι πολύ πιο τραγικά λάθη είναι αυτά που περιπίπτουν τα πολιτεύματα που έχουν ενός ανδρός αρχή και πολύ λιγότερες οι περιπτώσεις εκεί που αποφασίζει ο λαός.

Με την άνοδο της αστικής τάξης και το αίτημα για δημοκρατία με αντιπροσωπευτικό χαρακτήρα η συζήτηση μετατοπίστηκε σε άλλο επίπεδο: Πόσο εμπιστευόμαστε τον απλό πολίτη. Κι εκεί πράγματι υπήρχαν δυο διαφορετικές απαντήσεις. Ο Ρουσσώ στο «Κοινωνικό Συμβόλαιό» γράφει ότι «Ο λαός έχει την ενδιάθετη πρόθεση να θέλει το καλό, αλλά δεν μπορεί πάντα να το διακρίνει. Πρέπει γι' αυτό να του παρουσιαστούν τα πράγματα όπως είναι και μερικές φορές όπως θα έπρεπε να είναι.» Υπάρχει, λοιπόν, εμπιστοσύνη στον λαό, ότι αν του αναλυθούν τα πολιτικά γεγονότα, οι πραγματικές διαστάσεις ενός προβλήματος, έχει κάθε δυνατότητα να αποφασίσει.

Εντελώς διαφορετική άποψη ήταν αυτή ενός άλλου θεωρητικού του Διαφωτισμού, του Λοκ. Έγραφε αυτός: «Οι μεροκαματιάρηδες και οι μικρέμποροι, οι γεροντοκόρες και οι καμαριέρες δεν

μπορούν να γνωρίζουν και γι' αυτόν τον λόγο μόνο να πιστεύουν μπορούν». Η διαφοροποίηση, λοιπόν, είναι ανάμεσα στη δυνατότητα του λαού με ενημέρωση να μπορεί να αποφασίζει και σε αυτούς που θεωρούν το αντίθετο. Στο ίδιο μήκος κύματος μια ολόκληρη σύγχρονη σχολή πολιτικής επιστήμης, γύρω από τον Σουμπέτερ θεωρεί ότι είναι υγιές η πολιτική συμμετοχή του λαού να περιορίζεται μόνο σε μια φορά, στον χρόνο των εκλογών -μόνο τότε είναι κυρίαρχος-, ακριβώς γιατί δεν έχει τα πνευματικά ή τα ηθικά εφόδια να ασκεί τη *vita activa*, την οποία επαίνεσε και ο κ. Τζαβάρας. Σας διαβάζω πάλι ένα απόσπασμα από έναν κλασικό του 20ού αιώνα, τον Λίπμαν, από το «Public Opinion». Γράφει, λοιπόν, αυτός ότι «η κοινή γνώμη δεν μπορεί να αντιληφθεί το κοινό συμφέρον στην ολότητά του και γι' αυτόν τον λόγο αυτό πρέπει να είναι αντικείμενο διαχείρισης από μια εξειδικευμένη τάξη της οποίας τα προσωπικά συμφέροντα ξεπερνούν την τοπικότητα των συμφερόντων».

Στη βάση, λοιπόν, κάθε αντίρρησης προς τους θεσμούς της άμεσης δημοκρατίας που δίνουν τη δυνατότητα στον λαό να εμφανίζεται στο προσκήνιο, συμπληρώνοντας τους θεσμούς της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας, υπάρχει πάντα μια αίσθηση καχυποψίας απέναντι στον λαό ως καθυστερημένο, ως μη δυνάμενο να αντιληφθεί την ουσία των πραγμάτων. Γι' αυτόν τον λόγο προτείνεται πάντοτε η μετάθεση των αποφάσεων σε μια ελίτ.

Η αλήθεια είναι, όπως πάλι υπαινίχθηκε, όχι εσφαλμένα, ο κ. Τζαβάρας, ότι ενώ αυτή η συζήτηση τον 19ο αιώνα στηριζόταν κυρίως στη γενίκευση του δικαιώματος ψήφου, να ψηφίζουν δηλαδή όλοι και όχι μόνον αυτοί που είχαν ιδιοκτησία, με τη μαζική εμφάνιση των σοσιαλιστικών αντιλήψεων και των συναφών αιτημάτων για διεύρυνση της δημοκρατίας μετατέθηκε το επίπεδο ιδεολογικής αντιπαράθεσης. Ο δάσκαλος πολλών από εμάς, ο Δημήτρης Τσάτσος, έγραφε: «Ο μεγάλος ιστορικός αντίλογος στο αντιπροσωπευτικό σύστημα και στον σύμφυτο με αυτό φιλελευθερισμό υπήρξαν η σοσιαλιστική ιδεολογία και η σοσιαλιστική πρακτική».

Οι θεσμοί, πάντως, άμεσης δημοκρατίας δεν είναι σοσιαλιστικοί θεσμοί. Αυτήν τη στιγμή παρόμοιοι θεσμοί εμπεριέχονται σε όλα τα συντάγματα των προηγμένων δημοκρατιών ως συμπληρωματικοί μηχανισμοί της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας. Τι προβλέπει το άρθρο 20 του Γερμανικού Συντάγματος, του Θεμελιώδους Νόμου; «Οι εξουσίες ασκούνται από τον λαό με εκλογές και δημοψηφίσματα». Δηλαδή, το δημοψήφισμα δεν είναι αντίθετο στον πυρήνα της αντιπροσωπευτικής δημοκρατικής αρχής. Τη συμπληρώνει και την συνδιαμορφώνει.

Και γι' αυτόν τον λόγο οι χώρες με τον μεγαλύτερο αριθμό δημοψηφισμάτων είναι οι υπερώριμες δημοκρατίες της Ελβετίας και της Αυστραλίας. Πάνω από εξακόσια δημοψηφίσματα έχουν γίνει στην Ελβετία. Το ίδιο διάστημα, εντός της τελευταίας τριακονταετίας, στην Ευρωπαϊκή Ένωση έχουν διοργανωθεί συνολικά εκατόν δεκαέξι δημοψηφίσματα σε χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, στις χώρες δηλαδή της δικής μας οικογένειας. Σε ένα μόνο έτος, το 2011, στην Ιταλία διεξήχθησαν τέσσερα δημοψηφίσματα και μάλιστα σε θέματα που ήταν καθοριστικά για τον προσανατολισμό της προστασίας των κοινωνικών δικαιωμάτων. Αποτράπηκε η ιδιωτικοποίηση του νερού με ένα απ' αυτά τα δημοψηφίσματα. Σε άλλες χώρες, όπως στην Πολωνία το 1996 και στην Ισλανδία το 2011, τέθηκε σε δημοψήφισμα το καθεστώς της δημόσιας περιουσίας και της προστασίας της, ενώ πολλές ήταν και οι περιπτώσεις που το ίδιο το Σύνταγμα, για να υιοθετηθεί, τέθηκε υπ' όψιν του λαού με δημοψήφισμα. Αυτές είναι οι περιπτώσεις της Ισπανίας, της Αυστρίας, της Δανίας, της Εσθονίας, της Ιρλανδίας, της Ισλανδίας, της Πολωνίας, της Ρωσίας και της Σερβίας.

Άλλες χώρες, όπως η Αυστρία, προχωρούν σε ακόμη πιο προχωρημένες μορφές ενεργοποίησης του λαού. Στην Αυστρία προβλέπεται η δυνατότητα ανάκλησης του Προέδρου με αυτόν τον τρόπο, όπως και σε πολλές πολιτείες των Ηνωμένων Πολιτειών. Τέλος, υπήρξαν και νέα δικαιώματα που καθιερώθηκαν μέσω δημοψηφισμάτων. Για παράδειγμα, το δικαίωμα στη διακοπή της εγκυμοσύνης για τις γυναίκες στην Πορτογαλία με δυο δημοψηφίσματα το 1998 και το 2007 και το θέμα της ρύθμισης του γάμου μεταξύ ανθρώπων του ίδιου φύλου στην Ιρλανδία και στη Σλοβενία.

Άρα, είναι υγιές και δείχνει εμπιστοσύνη προς τον λαό η προσφυγή του πολιτικού συστήματος σε αυτόν. Μάλιστα, σε κάθε τομέα που δεν έχει ρυθμισθεί από το Σύνταγμα με τρόπο που να απαγορεύει την παρέμβαση του κοινού νομοθέτη μπορεί να ακουστεί και απ'ευθείας η φωνή του λαού. Η περίμετρος εφαρμογής των δικαιωμάτων, για παράδειγμα, ή η καθιέρωση νέων δικαιωμάτων μπορεί να ρυθμιστεί με δημοψήφισμα προς την κατεύθυνση της διεύρυνσης της ελευθερίας. Δεν υπάρχουν θέματα τα οποία ανάγονται στην πλειοψηφία της Βουλής να αποφασίσει και δεν μπορούν να τεθούν υπ' όψιν του λαού. Προφανώς, δεν μπορούν να τεθούν σε δημοψήφισμα θέματα που αφορούν στον πυρήνα των δικαιωμάτων. Παρόμοιοι περιορισμοί, όμως, δεν μπορεί να τεθούν ούτε από τον κοινό νομοθέτη.

Στην Ελλάδα γιατί δεν είχαμε δημοψηφίσματα, παρά μόνο για τη μορφή του πολιτεύματος; Γιατί είναι διάχυτη και διευρυμένη η καχυποψία των ελληνικών πολιτικών ελίτ απέναντι στον λαό. Και ακριβώς λόγω της ασθενούς πολιτικής ηγεμονίας που είχε η άρχουσα τάξη στην Ελλάδα, δεν είχε την αυτοπεποίθηση μείζονα ζητήματα πολιτικών επιλογών να τα μεταφέρει στο επίπεδο του εκλογικού σώματος.

Αυτά θέλουμε εμείς να τα αλλάξουμε και με τις προτάσεις αυτές και με το δημοψήφισμα του 2015, το οποίο αμφισβητείται από την αντιπολίτευση, αλλά για το οποίο εμείς είμαστε υπερήφανοι. Ολοκλήρωσε μία περίοδο έξι μηνών ηρωικού αγώνα ενάντια στον νεοφιλελευθερισμό, στην πιο αποτρόπαια μορφή του και στις πολιτικές λιτότητας στην Ευρώπη. Επομένως, όχι απλώς δεν έχουμε πρόβλημα να συζητήσουμε για αυτά, αλλά τα θεωρούμε ως κατεξοχήν προνομιακό χώρο αντιπαράθεσης μαζί σας ακριβώς γιατί θέτουν στο επίκεντρο της συζήτησης την ανάγκη ανάσχεσης του νεοφιλελευθερισμού και την υπεράσπιση της δημοκρατίας.

Η φοβικότητα που δείχνει η κυβερνητική πλειοψηφία, μέσα σε πέντε χρόνια να παίρνει πίσω κάτι το οποίο είχε δεχθεί το 2014 με την τότε πρόταση συνταγματικής αναθεώρησης, δείχνει ακριβώς τη δική μετεξέλιξη της προς κατεύθυνση ενός νεοφιλελεύθερου κόμματος, πλήρως απομακρυσμένου από το λαό. Οι προτάσεις μας, αντιθέτως, επιδιώκουν να δώσουν πίσω στον λαό εκείνο το μερίδιο εξουσίας που το ίδιο το Σύνταγμα τού αναγνωρίζει. Στις λατινογενείς, άλλωστε, γλώσσες η λέξη «δημοψήφισμα» referendum, είναι γερούνδιο του ρήματος «refero» που σημαίνει «επαναφέρω». Πρόκειται ακριβώς για αυτό, την επιστροφή στον λαό της κυριαρχίας του. Γιατί ακριβώς εμείς δεν πιστεύουμε ότι ο λαός είναι κυρίαρχος μόνο στη στιγμή των εκλογών. Θεωρούμε τα δημοψηφίσματα ως έναν βασικό θεσμό συμπλήρωσης της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας, ενίσχυσης της πορείας μετάβασης από την τυπική στην ουσιαστική δημοκρατία και από την απλή ισονομία στην πραγματική ισότητα.

Στο πλαίσιο αυτό οι προτάσεις μας συνοψίζονται στα εξής: Προτείνουμε την τροποποίηση της παραγράφου 2 του άρθρου 44, ώστε να καθιερωθεί ο θεσμός του δημοψηφίσματος με λαϊκή πρωτοβουλία, μετά από αίτηση πεντακοσίων χιλιάδων πολιτών που έχουν εκλογικό δικαίωμα ή για

ψηφισμένα νομοσχέδια που ρυθμίζουν σοβαρό κοινωνικό ζήτημα, εκτός από τα δημοσιονομικά, μετά από αίτηση ενός εκατομμυρίου πολιτών. Η διαφορά εξηγείται γιατί όταν είναι να τεθεί σε αμφισβήτηση νόμος ο οποίος έχει ψηφιστεί από τη Βουλή, είναι λογικό να χρειάζεται μεγαλύτερο ποσοστό του εκλογικού σώματος. Αυτή είναι η συνταγματική πρακτική σε όλες τις χώρες της Ευρώπης που υπάρχει αντίστοιχος θεσμός. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι και με το ισχύον συνταγματικό καθεστώς και με αυτό που προτείνουμε τα δημοψηφίσματα είναι δεσμευτικά.

Προτείνουμε περαιτέρω την τροποποίηση του άρθρου 73 παράγραφος 1, για να καθιερωθεί συνταγματικά ο θεσμός της λαϊκής νομοθετικής πρωτοβουλίας, δηλαδή να αναγνωριστεί η δυνατότητα σε εκατό χιλιάδες πολίτες, που έχουν το εκλογικό δικαίωμα, να υποβάλλουν προτάσεις νόμου. Παρόμοια πρόταση είχε υποστηριχθεί και από το ΠΑΣΟΚ και είναι από τα θέματα στα οποία δεν έχουμε αναστροφή θέσης. Τουλάχιστον στην προηγούμενη ψηφοφορία υπερψηφίστηκε αυτό από το Κίνημα Αλλαγής. Επαναλαμβάνω ότι και εσείς, στη Νέα Δημοκρατία, είχατε προτείνει κάτι παρόμοιο στην πρόταση αναθεώρησης το 2014.

Προτείνουμε, επίσης, την προσθήκη εδαφίου στην παράγραφο 2 του άρθρου 28, προκειμένου να οριστεί ότι η διεθνής συνθήκη ή συμφωνία που προβλέπει μεταβίβαση κυριαρχικών αρμοδιοτήτων του κράτους κυρώνεται υποχρεωτικά με δημοψήφισμα. Αυτό αφορά προφανώς και την ευρωπαϊκή προοπτική της χώρας. Γνωρίζω ότι αρκετοί από εσάς θεωρούν ότι γι' αυτά τα θέματα δεν είναι ώριμος ο λαός ή ότι εάν τίθενται παρόμοιες προϋποθέσεις μπορεί να ανασχεθεί η πορεία της ευρωπαϊκής ενοποίησης. Όμως η αντίρρηση αυτή ουσιαστικά εκλαμβάνει ως δεδομένο ότι δεν μπορεί να υπάρξει λαϊκή υποστήριξη στο ευρωπαϊκό εγχείρημα. Είναι κάτι που εμείς προφανώς αποκρούουμε, γιατί δεν θεωρούμε ότι ένα πολιτικό σχέδιο το οποίο δεν έχει ενσωματωθεί στην πολιτική βούληση των λαών της Ευρώπης έχει τις δυνατότητες να επιβιώσει και να ανθήσει. Άλλωστε, γνωρίζετε ότι πολλές χώρες της Ευρώπης ήδη έχουν παρόμοια προϋπόθεση στα Συντάγματά τους.

Άρα οποιοσδήποτε, κατά τη γνώμη μου, αμφισβητεί το δημοψήφισμα ως έγκυρο τρόπο δήλωσης της βούλησης του λαού, στην πραγματικότητα δεν αρνείται το δημοψήφισμα, αρνείται τη δημοκρατία.

Πέμπτη θεματική ενότητα των αναθεωρητέων διατάξεων

Άρθρα 62 - 86§3 και 86 εισαγωγή ερμηνευτικής δήλωσης

Το θέμα της παρούσας ενότητας αποτελεί ένα από τα μείζονα θέματα της αναθεώρησης, και γιατί άπτεται άμεσα της ομαλής λειτουργίας του πολιτεύματος, αλλά και γιατί είναι σχετικό με την ανάγκη προστασίας της τιμής του πολιτικού κόσμου, ειδικά σε μια περίοδο που, όχι μόνο στην Ελλάδα, αλλά και στο διεθνές περιβάλλον, η πολιτική βρίσκεται στο στόχαστρο. Ορθά ανέφερε ο κ. Τζαβάρας ότι βρισκόμαστε στο πεδίο έντασης δύο συνταγματικών αρχών και απαιτήσεων. Από τη μία μεριά έχουμε την αρχή της ισονομίας, της ισότητας γενικά απέναντι στον νόμο που επιβάλλει όμοια μεταχείριση όλων και από την άλλη μεριά έχουμε την ανάγκη κατοχύρωσης μιας θεσμικής εγγύησης, τόσο σε ό,τι αφορά τους Βουλευτές, όσο και σε ό,τι αφορά τους Υπουργούς, ώστε να μπορούν να ασκούν τα καθήκοντά τους χωρίς εξωτερικές πιέσεις εκβιαστικού χαρακτήρα.

Για να αντιληφθούμε, όμως, πλήρως την ένταση ανάμεσα στις δύο αυτές αρχές πρέπει να συνειδητοποιηθεί ότι υφίσταται και μια άλλη εσωτερική ένταση που ανάγεται στη γενεαλογία του θεσμού, ανάμεσα στα πολιτικά και τα ποινικά χαρακτηριστικά του. Η διαδικασία ποινικής ευθύνης των υπουργών ξεκίνησε μέσω της προσπάθειας ποινικού ελέγχου των πολιτικών πράξεων του ανεύθυνου ανώτατου άρχοντα. Επειδή δεν ήταν δυνατόν να ασκηθεί έλεγχος απευθείας στις πράξεις του μονάρχη, τα κοινοβούλια και ειδικά το αγγλικό κοινοβούλιο επεδίωξε μέσω της διαδικασίας του impeachment, του ποινικού δηλαδή ελέγχου των Υπουργών, να ελέγξει τους τελευταίους κατά την άσκηση των καθηκόντων τους, ελέγχοντας έτσι έμμεσα και τις επιλογές του μονάρχη. Συνεπώς αυτή η διαδικασία, η οποία τύποις ήταν ποινική, στην πραγματικότητα ήταν πολιτική.

Βλέπουμε την ένταση ανάμεσα στο πολιτικό και στο νομικό στοιχείο σε όλη την διάρκεια του 18ου και του 19ου αιώνα. Μάλιστα, όταν επικρατούσε το δημοκρατικό ρουσσωικό στοιχείο, η πολιτική πλευρά απορροφούσε πλήρως την ποινική. Έτσι, για παράδειγμα, στα γαλλικά επαναστατικά συντάγματα του '91 και του '95, όχι απλώς ασκείτο η ποινική δίωξη από τη Βουλή, αλλά και η δικαιοδοσία κατά των πολιτικών αξιωματούχων ανήκε σε ειδικό δικαστήριο που αποτελούνταν από ενόρκους που εκλέγονταν ad hoc από τις εκλογικές συνελεύσεις των Départments. Και τα ελληνικά επαναστατικά συντάγματα προέβλεπαν την εκδίκαση, όχι απλώς την άρση της ποινικής δίωξης, των κατηγοριών κατά των μελών της εκτελεστικής λειτουργίας από το Βουλευτικό, ρύθμιση που μόνο τα Συντάγματα του 1844, του 1925 και του 1927 επανέλαβαν, αναθέτοντας τη σχετική αρμοδιότητα στη Γερουσία.

Ανάλογη είναι η διαδικασία που εξακολουθεί να επικρατεί σήμερα στις Ηνωμένες Πολιτείες, η διαδικασία του impeachment. Η εκδίκαση της υπόθεσης κατά του Προέδρου ανήκει στη Γερουσία, εφόσον κινηθεί η διαδικασία από την Κάτω Βουλή, από το Κογκρέσο. Αναφέρομαι σε αυτή την ιστορική διαδρομή, για να δείξω την ένταση ανάμεσα στο πολιτικό και στο ποινικό στοιχείο, αλλά και για να αναφερθώ στην εξέλιξη του τι θεωρείται υπουργικό αδίκημα. Ορθά ο κ. Τζαβάρας υπενθύμισε στο ότι στο παρελθόν προβλέπονταν ιδιώνυμα ποινικά αδικήματα των υπουργών.

Τον 19ο αιώνα μάλιστα, ακριβώς επειδή επιβίωνε η αντίληψη της οιονεί πειθαρχικής αρμοδιότητας των Υπουργών μέσω του impeachment, παρατηρεί κανείς μια υπερδιεύρυνση των ειδικών υπουργικών αδικημάτων, όχι μόνο με την πρόβλεψη ιδιώνυμων, αλλά και μια παράλληλη τάση

καθιέρωσης «λευκών ποινικών νόμων», (Blankstrafgesetze) μέσω των οποίων θεωρούνται ως υπουργικά αδικήματα το σύνολο των αδικημάτων της έννομης τάξης.

Αντίθετα η σύγχρονη τάση είναι αντίθετη: Για να υπηρετηθεί η θεσμική εγγύηση της αναγκαίας προστασίας που πρέπει να έχει το πολιτικό προσωπικό στην άσκηση των καθηκόντων του, αλλά ταυτόχρονα και η αρχή της ισονομίας, μόνο εκείνα τα αδικήματα που στενά συνδέονται με τη λειτουργία του πολιτικού προσωπικού πρέπει να τυγχάνουν ειδικής μεταχείρισης. Και σε ό,τι αφορά την βουλευτική ασυλία, αυτό ήδη αποτυπώνεται στον Κανονισμό της Βουλής και καλούμαστε σήμερα να το τυποποιήσουμε συνταγματικά. Εκεί κατατείνει και η πρότασή μας, και ως προς το άρθρο 86, τόσο σε ό,τι αφορά την κατάργηση της αποσβεστικής προθεσμίας και σε ό,τι αφορά την ερμηνευτική δήλωση που προτείνουμε, κατά την οποία μόνο τα υπουργικά αδικήματα τα οποία συνδέονται στενά με την άσκηση του λειτουργήματός του Υπουργού εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου αυτού. Μόνο για τα τελευταία, συνεπώς, απαιτείται να δοθεί η άδεια από τη Βουλή, ενώ για όλα τα υπόλοιπα αδικήματα έχει αρμοδιότητα μόνο ο κοινός δικαστής. Μας προξενεί δε τεράστια εντύπωση το ότι αποκρούετε αυτή την ερμηνευτική δήλωση, την οποία οι πρόσφατες εξελίξεις έχουν καταστήσει τόσο αναγκαία.

Προσέξτε τώρα το πώς αντιμετωπίζεται η πολιτική διαφθορά διεθνώς. Μέχρι τη δεκαετία του '70, η διαφθορά θεωρείτο εκδήλωση της υποανάπτυξης του πολιτικού συστήματος. Τα ανεπτυγμένα πολιτικά συστήματα δεν είχαν διαφθορά, τα υποανάπτυκτα με την εξέλιξή τους θα την ξεπερνούσαν. Αντίθετα από τις παραδοχές αυτές διαπιστώθηκε στη συνέχεια ότι οι γενικότερες τάσεις παγκοσμιοποίησης της οικονομίας γεννούν νέες εστίες διαφθοράς. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα πολυεθνικών εταιρειών, οι οποίες μέσω παράνομων ή ημι-νόμιμων προμηθειών σε πολιτικούς αξιωματούχους εξασφάλιζαν «ειδική μεταχείριση» των δικών τους προϊόντων σε σχέση με ανταγωνιστικά προϊόντα. Οι μίζες στα εξοπλιστικά προγράμματα δεν είναι χαρακτηριστικό μόνο της ελληνικής έννομης τάξης.

Γι' αυτόν τον λόγο, στην Αμερική ξεκίνησε ήδη από τη δεκαετία του 1970 η νομοθετική προσπάθεια για την ποινικοποίηση της δωροδοκίας ως μέσο επίτευξης επιχειρησιακών συμφωνιών με αλλοδαπά κράτη, όπως η Foreign Corrupt Practices Act του 1977. Τούτο συνέβη γιατί έγινε ευρύτερα αντιληπτό ότι η γενικευμένη πρακτική της διαφθοράς συνιστούσε στην πραγματικότητα εργαλείο αθέμιτου ανταγωνισμού σε βάρος των επιχειρήσεων που δεν υιοθετούσαν παρόμοιες τακτικές. Για τους ίδιους λόγους, ήδη από τη δεκαετία του 1990, καταρτίστηκε στο πλαίσιο του ΟΟΣΑ η Διεθνής Σύμβαση για την Καταπολέμηση της Δωροδοκίας σε ό,τι αφορά τις διεθνείς εμπορικές συναλλαγές.

Η παγκοσμιοποίηση όμως και γενικά η επέκταση των σχέσεων της αγοράς δημιουργεί και μια άλλη υπόγεια ένταση, ανάμεσα στη δημοκρατική αρχή της λαϊκής κυριαρχίας που επιδιώκει να ρυθμίσει την οικονομία με όρους πολιτικής και την αντίθετη νεοφιλελεύθερη αντίληψη, που θέλει η ελευθερία της αγοράς να λειτουργεί με τους φυσικούς ρυθμούς της και να επιβάλει αυτή τους κανόνες της στην πολιτική. Με αυτή την έννοια, λοιπόν, η νέα κατάσταση που δημιουργείται στο πλαίσιο της παγκοσμιοποιημένης οικονομίας -και μάλιστα με καθεστώς κυρίαρχων των νεοφιλελεύθερων αντιλήψεων- δημιουργεί την ανάγκη πρόσθετης προστασίας απέναντι σε παρόμοια φαινόμενα, λαμβάνοντας μάλιστα υπ' όψιν ότι δεν υπάρχουν μόνο περιπτώσεις κλασικής διαφθοράς που συνιστούν αυτόχρονα και ποινικό αδίκημα, αλλά και περιπτώσεις αδιαφανών σχέσεων ιδιωτικών συμφερόντων με

τα δημόσια κέντρα λήψης απόφασης, που μπορεί να μην παραβιάζουν απαραίτητα τον ποινικό νόμο, παραβιάζουν όμως οπωσδήποτε την διαφάνεια και, συνεπώς, και την δημοκρατική αρχή.

Οι πρακτικές lobby ή -ακόμα χειρότερα πρακτικές πρώην πρωθυπουργών, καγκελάριων ή προέδρων, μόλις αποχωρούν από την πολιτική να αναλαμβάνουν θέσεις ευθύνης σε μεγάλες ιδιωτικές εταιρείες- δημιουργούν ένα μεγάλο ζήτημα ηθικής τάξης, οξύνουν την κρίση νομιμοποίησης της πολιτικής. Αυτό το φαινόμενο στην Ελλάδα χρειάζεται ακόμα μεγαλύτερη προσοχή και αντιμετώπιση, ακριβώς γιατί έχουμε ένα παραγωγικό μοντέλο που συναρτάται με τη διαπλοκή πολιτικών και οικονομικών συμφερόντων στην κορυφή της εξουσίας. Όλα αυτά, λοιπόν, που σας προανέφερα δημιουργούν την ανάγκη να σταθούμε απέναντι στο πρόβλημα και να το αντιμετωπίσουμε με έναν τρόπο που να έχει χαρακτηριστικά μονιμότητας.

Η Αναθεώρηση του 2001, όχι απλώς δεν αντιμετώπισε αυτά τα ζητήματα, αλλά στην πραγματικότητα περιόρισε τις δυνατότητες του κοινού νομοθέτη να ρυθμίσει ορθολογικά το ζήτημα. Με ποιον τρόπο; Εισήγαγε για πρώτη φορά συντομοτάτη αποσβεστική προθεσμία στη συνταγματική έννομη τάξη. Σε αυτό υπάρχει -νομίζω- στην Αίθουσα μια γενική συμφωνία να καταργηθεί αυτή η απαράδεκτη ρύθμιση.

Από εκεί μετά, το μείζον ζήτημα το οποίο γεννιέται είναι πώς θα διαφοροποιηθούν τα αδικήματα των Υπουργών, για τα οποία θα πρέπει να δίνεται η άδεια της Βουλής, από τα υπόλοιπα αδικήματα. Και εκεί νομίζω ότι έχουμε μια σταθερή νομολογία των δικαστηρίων που επιλύει το θέμα. Εμείς ζητούμε με την ερμηνευτική δήλωση που προτείνουμε να τυποποιηθεί αυτή και συνταγματικά. Κατά την ερμηνευτική αυτή δήλωση, μόνο τα υπουργικά αδικήματα, τα οποία συνδέονται στενά με την άσκηση του λειτουργήματος του Υπουργού - «rattachables» κατά τη γαλλική ορολογία-, αυτά που μπορούν να συνδεθούν αναπόσπαστα με την ιδιότητα του Υπουργού- είναι αδικήματα που εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 86. Μόνο γι' αυτά απαιτείται να δοθεί άδεια από τη Βουλή. Για όλα τα υπόλοιπα ο Υπουργός έχει τον φυσικό του δικαστή, κοινό με τους λοιπούς πολίτες.

Θεωρώ ότι με αυτόν τον τρόπο αφενός θα ρυθμίσουμε ένα ζήτημα το οποίο από πολύ καιρό εκκρεμεί και συνιστά ένα από τα μείζονα θέματα κρίσης της αξιοπιστίας του πολιτικού μας συστήματος και αφετέρου θα δώσουμε μια θετική απάντηση στην ανάγκη να έχουμε ασφάλεια δικαίου, για να μην υποτιμήσουμε και την ανάγκη της θεσμικής εγγύησης.

Όλα αυτά τα θέματα δεν αφορούν μόνο την ποινική πλευρά του ζητήματος, αφορούν και τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβανόμαστε την πολιτική. Κατά μία έννοια, η διαφθορά των πολιτικών αντανakλά την υπερθετική προβολή της ηθικής της αγοράς, κατά την οποία όλα μπορούν να αγοραστούν ή να πωληθούν. Θα πρέπει να στείλουμε ένα σαφές μήνυμα ότι δεν ισχύει κάτι τέτοιο στην Ελληνική Δημοκρατία και ότι κάνουμε ό,τι μπορούμε, ώστε όσοι πολιτικοί βάζουν το δάχτυλο στο μέλι να έχουν την τιμωρία που τους αξίζει. Τώρα, λοιπόν, είναι η στιγμή να αντιμετωπίσουμε με παρρησία το ζήτημα, να διορθώσουμε την αρνητική κατεύθυνση που πήρε επί του συγκεκριμένου ζητήματος η Αναθεώρηση του 2001, καταργώντας τη σύντομη αποσβεστική προθεσμία, υπερψηφίζοντας την αναγκαία ερμηνευτική δήλωση, ώστε να εξασφαλίσουμε ισότιμους όρους ποινικής δίωξης για το πολιτικό προσωπικό, παίρνοντας πάντοτε υπ' όψιν και τη σχετική θεσμική εγγύηση.

Έκτη θεματική ενότητα των αναθεωρητέων διατάξεων

Άρθρα 96§5 και 101Α

Κάποιος που θα παρακολουθούσε τη συζήτηση στη σημερινή ενότητα, θα αναρωτιόταν εύλογα: Ρυθμίζετε σωστά -φαίνεται να υπάρχει, μάλιστα, και μία σύγκλιση των απόψεων σας- ένα ζήτημα που αφορά τη Δικαιοσύνη και ειδικότερα τη στρατιωτική. Είναι το σημαντικότερο από τα θέματα που αφορούν τη Δικαιοσύνη; Η απάντηση είναι, «Προφανώς όχι». Υφίστανται πλείστα όσα σημαντικά θέματα που αφορούν την αποτελεσματικότητα του δικαστικού μας συστήματος -ειδικά ως προς τον χρόνο εκδίκασης των αποφάσεων- θέματα σχετικά με τη νομιμοποίηση της δικαστικής εξουσίας κυρίως σε ό,τι αφορά την εξάρτησή της από την εκτελεστική, αλλά και φαινόμενα που αφορούν τη σχέση της με εστίες διαφθοράς, τα οποία λογικά θα έπρεπε να είχαν προτεραιότητα στην αντιμετώπισή τους.

Γιατί, λοιπόν, ως Αναθεωρητική Βουλή δεν ενσκήψαμε σε αυτά τα βασικά ζητήματα; Η απάντηση είναι απλή: Στο κεντρικό ζήτημα, που ανάγεται στο πώς ορίζεται η ηγεσία της Δικαιοσύνης, μολονότι υπάρχει μία γενική ομολογία ότι δημιουργεί εξαρτήσεις του δικαστικού σώματος, δεν μπορέσαμε να διαμορφώσουμε κοινή αντίληψη όχι μόνο στα κόμματα, αλλά και στην κοινότητα των ειδικών -αναφέρομαι κατ' εξοχήν στους δικαστές, αλλά και στους δικηγορικούς συλλόγους- για το ποιο θα πρέπει να είναι το εναλλακτικό σχήμα ορισμού της δικαστικής ηγεσίας.

Γι' αυτόν τον λόγο, λοιπόν, νομίζω ότι θα έπρεπε και η Νέα Δημοκρατία και τα άλλα κόμματα να σκεφθούν να είχαν αποδεχθεί την πρόταση, την οποία είχαμε απευθύνει εμείς ως τότε κοινοβουλευτική πλειοψηφία, να προηγηθεί μία ευρύτατη συζήτηση στην κοινωνία με συμμετοχή όλων των εμπλεκόμενων φορέων, για να μπορέσουν να δημιουργηθούν συγκλίσεις προς την κατεύθυνση αυτή. Θεωρώ ότι, ενόψει αυτής της αδυναμίας ξεκινάμε ήδη με ένα μειονέκτημα τη σημερινή συζήτηση.

Ο αείμνηστος Ματθίας, ένας από τους καλύτερους Προέδρους του Αρείου Πάγου, σχολίαζε ως εξής τα μείζονα προβλήματα της δικαιοσύνης στη χώρα μας: «Η Δικαιοσύνη είναι και δεν είναι ανεξάρτητη, είναι και δεν είναι αξιόπιστη, είναι και δεν είναι αποτελεσματική». Και πώς το αιτιολογούσε αυτό;

Αναφερόταν ευθέως -ως βασικότερο λόγο- στη δημιουργούμενη εξάρτηση των δικαστών από την εκτελεστική εξουσία: «Οι προσδοκίες των υποψηφίων έως το χρίσμα...» -χρίσμα εννοεί την επιλογή σε θέση προέδρου ή αντιπροέδρου- «...και η μετά το χρίσμα ευγνωμοσύνη των επιλεγέντων, παρέχουν, όχι σπάνια, στη διοίκηση τη δυνατότητα να επηρεάζει μέσω μιας πυραμίδας ευνοιών και εξαρτήσεων, με επικεφαλής την υπό εκλογή ή τη διορισμένη δικαστική ηγεσία, τα δικαστικά πράγματα.

Μάλιστα, εκείνοι που προσδοκούν και στη συνέχεια εκείνοι που έχουν επιλεγεί, συμμορφώνονται ενίοτε προληπτικά προς τις εικαζόμενες κυβερνητικές επιθυμίες πριν καν αυτές εκδηλωθούν. Το φαινόμενο αυτό μπορεί να καταλήξει σε αληθινή αλλοτρίωση. Η διείσδυση του κόμματος στη Δικαιοσύνη, δεν σημαίνει απλώς κάποιες διακριτικές υποδείξεις στην κορυφή και κάποιες αμφισβητήσεις του αδιάβλητου ορισμένων επιλογών, οι οποίες είναι σε κάθε περίπτωση καταδικαστέες. Σημαίνει επεμβάσεις σκοτεινών κομματικών παραγόντων, επικράτηση άδηλων παρασκηνιακών πιέσεων και συναλλαγών, παράλυση των εγγυήσεων της νομιμότητας, διάβρωση της εγγυητικής και της κυρωτικής λειτουργίας της Δικαιοσύνης, σημαίνει γενική διάβρωση των θεσμών και αξιών της ζωής».

Αυτή γράφονταν στα τέλη της δεκαετίας του '90. Τα πράγματα δεν έχουν μεταβληθεί ιδιαίτερα έκτοτε. Και προσέξτε μία αντίφαση: Το πρόβλημα δεν υφίσταται τόσο σε επίπεδο θεσμικών εγγυήσεων

που έχουν τεθεί στο Δίκαιο είτε στο Σύνταγμα είτε στην εκτελεστική του Συντάγματος νομοθεσία. Το πρόβλημα υφίσταται κυρίως στην εφαρμογή τους.

Υπάρχει μία πολύ ενδιαφέρουσα έρευνα της Παγκόσμιας Τράπεζας, που κατατάσσει εξήντα πέντε χώρες ανάλογα -στην αρχή- με την de jure ρύθμιση -ποιες είναι οι νομοθετικές και συνταγματικές προβλέψεις- και μετά με το πώς αυτές εφαρμόζονται (Economic Growth and Judicial Independence: Cross Country Evidence Using a New Set of Indicators data, World Bank, 2002). Στο πρώτο κριτήριο, εάν είναι επαρκείς οι εγγυήσεις που έχουν τεθεί στα χαρτιά, στον νόμο, στο Σύνταγμα υπέρ της ανεξαρτησίας, η χώρα μας κατατάσσεται δέκατη, πάνω από τις περισσότερες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Αντίθετα, όταν εξετάζεται η πραγματική εφαρμογή των εγγυήσεων, η χώρα μας πέφτει από τη δέκατη θέση στην τριακοστή ένατη, κάτω, δηλαδή, από εκεί που είναι η βάση, που είναι ο μέσος όρος.

Αυτό, λοιπόν, είναι ένα από τα μείζονα ζητήματα τα οποία θα πρέπει να έχουμε υπόψη μας και σε μελλοντική αναθεώρηση να τα αντιμετωπίσουμε, ειδικά ενόψει του φαινομένου της επέκτασης του δικαστικού ελέγχου σε τομείς που μέχρι πρότινος δεν ελέγχονταν, όπως είναι οι κυβερνητικές πράξεις, όπως είναι πολλές μορφές πολιτικών αποφάσεων της εκτελεστικής εξουσίας ή όπως είναι η ορθή, κατά τη γνώμη μου, νομολογία που ελέγχει και κατά πόσο τα κοινωνικά δικαιώματα εφαρμόζονται σε σχέση με τον πυρήνα, τουλάχιστον, της προστασίας που παρέχουν.

Ο Πρόεδρος του Συνταγματικού Δικαστηρίου του Ισραήλ, Ααρόν Μπάρακ, περιγράφει αυτή την τάση ως εξής: «Τίποτα πια δεν μπορεί να διαφύγει από τον δικαστικό έλεγχο. Ο κόσμος κολυμπά στο δίκαιο. Όλα και οτιδήποτε είναι δικαστικά αλώγιμα». Παρ' όλα αυτά η Δικαιοσύνη στην Ελλάδα έχει μεγαλύτερα ποσοστά αποδοχής και νομιμοποίησης από τους άλλους κρατικούς θεσμούς. Πριν από την κρίση -γιατί η κρίση πράγματι αλλοίωσε σε σημαντικό βαθμό την εμπιστοσύνη γενικότερα του ελληνικού λαού προς τους θεσμούς- αυτοί που δεν είχαν εμπιστοσύνη στη Δικαιοσύνη ήταν 40%, ποσοστό που δεν είναι μικρό, αλλά που, αν συγκριθεί με το 85% αυτών οι οποίοι δεν έχουν εμπιστοσύνη στο Κοινοβούλιο και στα κόμματα, δείχνει μία διαφοροποίηση σημαντική.

Από την άλλη μεριά έχουμε ένα άλλο φαινόμενο στην Ελλάδα, το οποίο συναρτάται και αυτό στενά με την αποτελεσματικότητα της Δικαιοσύνης. Αυτό είναι η διαφθορά. Έχουμε έναν διεθνή Οργανισμό, τη Διεθνή Διαφάνεια, που υπολογίζει τον βαθμό διαφθοράς σε διάφορες χώρες. Τα στοιχεία είναι πράγματι εντυπωσιακά: Είχαμε, μέχρι τη δική μας διακυβέρνηση, μία συνεχή αρνητική, καθοδική τροχιά ως προς τον βαθμό εκδήλωσης της διαφθοράς. Το 1998 είχαμε την τριακοστή έκτη θέση. Το 2001 η Ελλάδα κατείχε την τεσσαρακοστή τέταρτη θέση. Το 2005 την τεσσαρακοστή έβδομη θέση, το 2011 την πεντηκοστή τέταρτη θέση, το 2016 την εξηκοστή ένατη θέση και η μόνη περίοδος κατά την οποία είχαμε βελτίωση -μικρή μεν, αλλά σημαντική γιατί δείχνει την αναστροφή της τάσης- ήταν το 2018, που η χώρα ανέβηκε στην εξηκοστή έβδομη θέση.

Αυτό δείχνει ότι δεν μπορείς να αντιμετωπίσεις ένα τόσο εκτεταμένο φαινόμενο, όπως είναι η διαφθορά -που δεν είναι μόνο κοινωνικό, αλλά συναρτάται και με τη διαπλοκή οικονομικών και πολιτικών συμφερόντων στην κορυφή της εξουσίας- παρά μόνο όταν έχεις αποφασιστικότητα στην ορθή νομοθέτηση αλλά και στην εφαρμογή της κείμενης νομοθεσίας, κάτι που σαφώς επιδείξαμε και που νομίζω ότι ακόμα και αυτά τα στατιστικά στοιχεία, τα πολύ ελλιπή, το αποδεικνύουν.

Θεώρησα αναγκαία αυτή την εισαγωγή, διότι, μολονότι είναι σημαντικά και τα ζητήματα τα οποία εξετάζουμε, επαναλαμβάνω ότι δεν είναι τα σημαντικότερα και θα πρέπει όσοι στο μέλλον θα

μελετούν τις εργασίες της Αναθεωρητικής Βουλής, να ξέρουν ότι ήμασταν σε γνώση του γεγονότος αυτού και ότι το θέσαμε ως αναγκαίο ζήτημα και υποχρέωση της μελλοντικής αναθεωρητικής εξουσίας να το λύσει. Τώρα, ως προς το ζήτημα των εγγυήσεων υπέρ των στρατιωτικών δικαστών, θέλω να πω τα εξής:

Ένας από τους επιφανείς συνταγματολόγους έγραφε ότι στην Ελλάδα το ζήτημα της δικαιοκρατίας, δηλαδή της εφαρμογής του κράτους δικαίου, δεν ξεχώριζε ποτέ από το αίτημα για τη Δημοκρατία. Τα στρατοδικεία, και ειδικά τα έκτακτα στρατοδικεία, είναι ιδιαίτερα συνδεδεμένα με τις πιο μελανές περιόδους της ελληνικής ιστορίας, την περίοδο του Εμφυλίου και την μετεμφυλιακή, όταν εκατοντάδες χιλιάδες άνθρωποι οδηγήθηκαν -σε πολλές περιπτώσεις μόνο για τις ιδέες τους- στο εκτελεστικό απόσπασμα από αποφάσεις παρόμοιων δικαστηρίων που δεν συγκαλούνταν για να δικάσουν, αλλά για να καταδικάσουν.

Και γενικότερα, όμως και όχι μόνο σε τόσο ανώμαλες περιόδους ισχύει αυτή η σύνδεση της Δημοκρατίας με την δικαιοκρατία. Όταν υφίσταται παρασύνταγμα -και παρασύνταγμα είχαμε την μετεμφυλιακή περίοδο, είχαμε και τη μνημονιακή- η κάμψη της Δημοκρατίας και της λαϊκής κυριαρχίας επιφέρει σημαντική κάμψη και στις δικαιοκρατικές εγγυήσεις.

Τι ερχόμαστε, λοιπόν, να κάνουμε τώρα; Να δώσουμε στον δικαστή των στρατιωτικών δικαστηρίων πλήρη λειτουργική εξομοίωση με τους λοιπούς δικαστές. Στον τομέα αυτό υπήρξαν πολλαπλές θεσμικές αστοχίες. Για είκοσι χρόνια δεν ψηφίστηκε ο εκτελεστικός του Συντάγματος νόμος που προβλεπόταν στο Σύνταγμα του 1975. Το 1995 εκδόθηκε μεν ο νόμος αυτός, αλλά με πολύ σημαντικές ελλείψεις ως προς την αντιστοίχιση της λειτουργικής και της προσωπικής ανεξαρτησίας των δικαστών. Έτσι, υφίσταται το παράδοξο μετά την Αναθεώρηση του 2001 στο Σύνταγμα να εξομοιώνονται πλήρως τα μέλη του Νομικού Συμβουλίου του Κράτους μισθολογικά με τους τακτικούς δικαστές, ενώ προφανώς δεν είναι δικαστές, και όχι οι στρατιωτικοί δικαστές.

Έχουμε μια διαφωνία με τη Νέα Δημοκρατία. Θεωρούμε ότι δεν υπάρχει λόγος πλέον τα στρατοδικεία να είναι κατά πλειοψηφία απαρτιζόμενα από στρατιωτικούς δικαστές, αλλά καθ' ολοκληρία. Δεν βλέπουμε λόγο για τον οποίο θα πρέπει να έχουμε μια εξαίρεση από αυτόν τον γενικό δικαιοκρατικό κανόνα. Θεωρώ ότι έτσι, έστω και καθυστερημένα, καλύπτουμε ένα θεσμικό κενό, που -για να δημιουργήσω καμία παρεξήγηση- δεν αφορά κυρίως την ικανοποίηση συντεχνιακών αιτημάτων των στρατιωτικών δικαστών, αλλά την ανάγκη να εξοπλιστεί με χαρακτηριστικά θεσμικής εγγύησης, ανεξαρτησίας η απονομή της Δικαιοσύνης σε έναν κλάδο που δεν πρέπει να είναι στεγανοποιημένος από την υπόλοιπη κοινωνία.

Το βασικό πρόβλημα που είχαμε στην ελληνική ιστορία μέχρι και την πτώση της δικτατορίας, ήταν η στεγανοποίηση του Στρατού ως αυτοτελούς πολιτειακού και θεσμικού κέντρου από την δημοκρατικά εκλεγμένη κυβέρνηση, με αποκορύφωμα, προφανώς, τη μεγάλη σύγκρουση στα Ιουλιανά για το ποιος μπορεί να είναι Υπουργός Εθνικής Άμυνας και ποιος δεν μπορεί να είναι.

Έρχομαι τώρα στις ανεξάρτητες αρχές, οι οποίες έχουν ήδη μια μακρόχρονη ιστορία και στη χώρα μας. Προσωπικά -και ως θεωρητικός του Δικαίου- υποστηρίζω ότι πρέπει να αντιμετωπίσουμε κριτικά τη θέσπιση και τη λειτουργία τους. Υπάρχουν τομείς στους οποίους είναι ιδιαίτερα καλοδεχόμενες, ιδίως αυτοί που αφορούν την προστασία των ανθρώπινων δικαιωμάτων, όπως ο

Συνήγορος του Πολίτη ή η Αρχή Προστασίας Προσωπικών Δεδομένων. Ειδικά στην Ελλάδα, λόγω του πελατειακού συστήματος, και μια ανεξάρτητη αρχή όπως το ΑΣΕΠ επιτελεί σημαντικό θεσμικό ρόλο.

Θεωρώ, όμως, ότι υπάρχει ένα πρόβλημα με τον πολλαπλασιασμό των ανεξάρτητων αρχών, πρόβλημα που αφορά κυρίως την αφαίρεση κανονιστικής ύλης από τη Βουλή, τον κατεξοχή νομοθέτη, γιατί οι περισσότερες από αυτές τις αρχές έχουν και κανονιστική αρμοδιότητα, όχι μόνο ελεγκτική. Το πρώτο, λοιπόν, σημαντικό πρόβλημα, είναι ότι υφίσταται μια κάμψη της δημοκρατικής αρχής, όταν σημαντικοί τομείς κανονιστικής αρμοδιότητας εκφεύγουν από την αρμοδιότητα της λαϊκής αντιπροσωπείας. Η αναγνώριση, ουσιαστικά, εγγυήσεων ανεξάρτητων αρχών στις κεντρικές τράπεζες είναι το πιο ανησυχητικό από αυτά τα φαινόμενα, γιατί ολόκληροι τομείς της οικονομικής πολιτικής δεν υπόκεινται πλέον σε δημοκρατικό έλεγχο. Αυτό είναι ιδιαίτερα χαρακτηριστικό στην Ευρωπαϊκή Ένωση με τις υπερχειλίζουσες αρμοδιότητες που έχει η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα. Είναι γενικό ζήτημα, όμως, ως προς την ύπαρξη των κεντρικών τραπεζών και τη δυνατότητα ύπαρξης δημοκρατικού ελέγχου επ' αυτών.

Ειδικά στην Ελλάδα κινδυνεύουμε να πέσουμε στην εξής παγίδα: Επειδή υπάρχουν τα γνωστά προβλήματα αναποτελεσματικότητας, πελατειασμού και διαφθοράς στη δημόσια διοίκησή, αντί να θεωρήσουμε ως προτεραιότητα την ανάγκη να θεραπεύσουμε αυτές τις αμαρτίες, επιλέγουμε να θεσπίσουμε μια ανεξάρτητη αρχή, που θα λειτουργεί –υποτίθεται– ως νησίδα νομιμότητας σε μια θάλασσα αναποτελεσματικότητας και διαφθοράς. Αυτό αφενός, αποτελεί παράδοση στο πρόβλημα και αφετέρου, όχι αποτελεσματική λύση. Επομένως, με την πρόβλεψη με την οποία ζητούμε νέες ανεξάρτητες αρχές να θεσπίζονται με πλειοψηφία των 3/5, θέλουμε να μειώσουμε αυτήν την βλαπτική τάση πολλαπλασιασμού τους.

Το άλλο ζήτημα, που έρχεται να αντιμετωπίσει η ρύθμιση, είναι η επιλογή της ηγεσίας των ανεξάρτητων αρχών. Η πρόθεση του νομοθέτη ήταν να έχει όσο το δυνατόν ευρύτερης αποδοχής η ηγεσία τους, για ευνόητους λόγους. Επειδή, όμως, εργαλειοποιήθηκε στο πλαίσιο της αντιπολίτευσης από όλα, θα έλεγα, τα κόμματα η πρόβλεψη αυτή, κατέληξε πολλές φορές σε ανυπέρβλητη αδυναμία επιλογής. Έτσι προέκυψε το θεσμικό παράδοξο να παρατείνεται αενάως η θητεία ορισμένων αρχών. Αυτό κρίθηκε από το Συμβούλιο της Επικρατείας, πέραν ενός εύλογου χρονικού ορίου, αντισυνταγματικό. Μετά ακολουθήθηκε μια άλλη τακτική. Με νόμο -όχι σιωπηρά- να παρατείνεται για ένα διάστημα η θητεία των ανεξάρτητων αρχών όταν υπήρχε αδυναμία επιλογής τους. Και αυτό δεν αποτελεί ομαλή λύση. Το Συμβούλιο της Επικρατείας νομολόγησε ότι είναι αποδεκτή για περιορισμένο χρονικό διάστημα, όχι πολύ πέραν των δέκα οκτώ μηνών.

Γι' αυτό προτείνουμε να χαμηλώσει η πλειοψηφία των 4/5 στα 3/5. Πρέπει να αποτελεί κοινή συνείδηση, πάντως, ότι, δεν πρόκειται να θεραπευτεί το πρόβλημα αν δεν αποκατασταθεί το βασικό πολιτικό νόμισμα που είναι η εμπιστοσύνη. Μέχρι στιγμής, η στάση σας στον τρόπο με τον οποίο η Κυβέρνηση αντιμετωπίζει τις ανεξάρτητες αρχές, όχι απλώς δεν πολλαπλασιάζει το αναγκαίο κεφάλαιο της εμπιστοσύνης, αλλά κυριολεκτικά το εξανεμίζει. Για παράδειγμα, με άλλον τρόπο μεταχειρίστηκε η ΝΔ την ανεξάρτητη αρχή ανταγωνισμού, με άλλον τρόπο την ανεξάρτητη αρχή προσωπικών δεδομένων. Ζήτησε από τον Υπουργό Δικαιοσύνης ο κ. Καστανίδης να γενικεύσει σε όλες τις Αρχές τα κωλύματα που προβλέφθηκαν για την Αρχή του Ανταγωνισμού. Και ενώ ο Υπουργός Δικαιοσύνης απάντησε, «βεβαίως αυτό που λέτε είναι λογικό, θα το κάνουμε» μετά υπαναχώρησε.

Θεωρώ, λοιπόν, ότι συνεχίζεται και σε αυτό το πεδίο, πέραν από τον προφανή ρεβανσισμό που είχε η ad hoc επέμβαση στην Αρχή Ανταγωνισμού, κάτι ακόμα χειρότερο: να μην εξασφαλίζεται, λόγω της κυβερνητικής ανευθυνότητας, το αναγκαίο υπόβαθρο εμπιστοσύνης. Αυτό είναι πολύ πιο επικίνδυνο και διαλυτικό από οποιαδήποτε ad hoc επέμβαση.

Εμείς είμαστε υπέρ της δημοκρατίας και της νομιμότητας και αυτά τα στοιχεία δεν μπορούν να διαφοροποιηθούν σε ένα δημοκρατικό κράτος. Και θα πρέπει τώρα που περνάμε σε μια περίοδο θεσμικής κανονικότητας, που δεν πρέπει να μείνει μόνο στην οικονομία, αλλά και στην πολιτική, να αναπροσαρμόσετε και εσείς τη στάση σας, γιατί αλλιώς δεν θα έχουμε μάθει τίποτα από τα μαθήματα της κρίσης.

Έβδομη θεματική ενότητα των αναθεωρητέων διατάξεων

Άρθρα 101§1 - 101§4 - 101 εισαγωγή ερμηνευτικής δήλωσης και 102§2

Άρθρα 112§4 - 113 - 114§1 - 114§2 - 115§1 - 115§2 - 115§3 - 115§4 και 119§1

**στη συνεδρίαση της έβδομης θεματικής ενότητας, Γενικός Εισηγητής της Μειοψηφίας κατόπιν υπόδειξης της Κ.Ο. του ΣΥΡΙΖΑ, ήταν ο Βουλευτής και μέλος της Επιτροπής, κ. Θεόδωρος Δρίτσας*

Το άρθρο 101 του Συντάγματος, στο κεφάλαιο «Οργάνωση Διοίκησης», αναφέρει στην παράγραφο 1 ότι η διοίκηση του κράτους οργανώνεται σύμφωνα με το αποκεντρωτικό σύστημα. Αυτό όντως είναι μία τομή γενικής αρχής που έχει βοηθήσει στις εξελίξεις προς την κατεύθυνση της αποκέντρωσης. Κοινός τόπος είναι, όμως, ότι αυτό και μόνο, αυτή η πρόβλεψη του Συντάγματος ότι η διοίκηση του κράτους οργανώνεται σύμφωνα με το αποκεντρωτικό σύστημα παρ' όλο ότι έχουν περάσει πολλές δεκαετίες και παρά το ότι στη λιτότητα της διατύπωσής του είναι εύστοχο, εν τούτοις δεν αποδεικνύεται επαρκές. Εδώ γεννώνται ερωτήματα για τα ζητήματα εφαρμογής του Συντάγματος.

Εάν αρκεί δηλαδή η λιτή κατ' αρχήν διατύπωση της συνταγματικής πρόβλεψης ή χρειάζεται εκ των πραγμάτων και από την εμπειρία εφαρμογής κάτι περισσότερο, ώστε και ο κοινός νομοθέτης να παρακινείται, αλλά και να έχει πιο σαφή κατεύθυνση στη νομοθέτηση. Ωστε να διαμορφώνεται στην πράξη μια πραγματικότητα, όπως την επιτάσσει το Σύνταγμα και που να τη λαμβάνει υπ' όψη το Κοινοβούλιο όταν νομοθετεί.

Η συμβολή που προτείνουμε, επιδιώκει να στηριχτεί ακριβώς αυτή η κατεύθυνση, δηλαδή να είναι τροχιοδεικτική υποχρέωση για τον κοινό νομοθέτη να ασχοληθεί συστηματικά και με πληρότητα σε ένα συνολικό σύστημα όπου οργανώνεται η περιφερειακή οργάνωση του κράτους, την οποία συνταγματοποιεί μεν το άρθρο 1 μέχρι τώρα, αλλά, ως απεδείχθη, με ατελέσφορο τρόπο.

Για την παράγραφο 4 του άρθρου 101, η οποία επίσης αναφέρει ότι ο κοινός νομοθέτης και η Διοίκηση, όταν δρουν κανονιστικά, υποχρεούνται να λαμβάνουν υπ' όψη τις ιδιαίτερες συνθήκες των νησιωτικών και ορεινών περιοχών μεριμνώντας για την ανάπτυξής τους. Είναι πλούσια η εμπειρία για το πόσο ατελέσφορη είναι και αυτή η κατά τα άλλα σαφής, σαφέστατη, διατύπωση του Συντάγματος, την οποία διαρκώς επικαλούνται οι νησιώτες και οι κάτοικοι των ορεινών περιοχών και στη πράξη ούτε η νομοθετική λειτουργία ούτε η Διοίκηση ποτέ δεν έχουν βρει έναν τρόπο, ένα εργαλείο, μια διαδικασία

για να εντάξει αυτή τη συνταγματική πρόβλεψη στην καθημερινότητα και της νομοθέτησης και της πρακτικής εφαρμογής στα διάφορα ζητήματα.

Αυτό δεν είναι κάτι για το οποίο μπορούμε να πούμε ότι απλώς και μόνο ο κοινός νομοθέτης δεν προνοεί και θα πρέπει να προνοήσει. Δεν έκανε καλά τη δουλειά του μέχρι τώρα; Θα την κάνει καλά από εδώ και πέρα. Όχι. Είναι δομική αδυναμία, δηλαδή και ως Υπουργοί και ως Βουλευτές και με πολλαπλές ιδιότητες όσοι κατά καιρούς ασχοληθήκαμε ή ασχολήθηκαν με το πώς θα εφαρμοστεί αυτή η διάταξη του Συντάγματος στην πραγματικότητα βρεθήκαμε μπροστά σε μία αδυναμία προσδιορισμού των εργαλείων για να είναι πραγματικά διάταξη με περιεχόμενο και όχι διάταξη χωρίς αντίκρισμα.

Τι σημαίνει, για παράδειγμα, νομοθετώ παίρνοντας υπόψη τις ιδιαίτερες συνθήκες των νησιωτικών, ορεινών περιοχών και μεριμνώντας για την ανάπτυξή τους; Κανονικά θα πρέπει για κάθε νομοθέτημα που περνάει από τη Βουλή να υπάρχει μία διαδικασία, κάποιας επιτροπής; σε κάθε Υπουργείο; έξω από τα Υπουργεία; γενικά της κυβέρνησης; στη διοίκηση; στην ίδια τη Βουλή, κάπου τέλος πάντων όπου μπορεί να μετριέται με βάση κάποιο σαφές μέτρο, το αν αυτό το νομοθέτημα για την παιδεία, για την υγεία, για την αγροτική παραγωγή, για την αλιεία, για το περιβάλλον, για όποιο ζήτημα, παίρνει υπόψη του πραγματικά τη διάταξη της παραγράφου 4 του άρθρου 101 του Συντάγματος.

Αυτή η ασάφεια επιφέρει και μια άλλη σοβαρή συνέπεια. Το τόνισαν με πάρα πολλή έμφαση συνάδελφοι που δεν είναι τώρα βουλευτές την προηγούμενη περίοδο, στην πρώτη – προτείνουσα Αναθεωρητική Βουλή. Βουλευτές από διάφορες ορεινές και νησιωτικές περιοχές, οι οποίοι είπαν ότι ακριβώς μέσα από αυτά τα κενά έχουμε και μία νομολογιακή αναπηρία. Ανέφεραν δηλαδή πόσες προσφυγές που κατέθεσαν κατά καιρούς δήμοι, κοινότητες και άλλοι φορείς που έχουν έννομο συμφέρον για να ενισχύσουν την εντοπιότητα, την τοπικότητα, την αναλογικότητα στην εφαρμογή μιας νομοθετικής διάταξης, έτυχαν απορριπτικών αποφάσεων από το Συμβούλιο Επικρατείας όχι γιατί το Συμβούλιο Επικρατείας είχε κάποιο κώλυμα για την περιφερειακή οργάνωση ή για την αυτοδιοίκηση ή για οτιδήποτε, αλλά γιατί ακριβώς η συνταγματική πρόβλεψη δεν κατεδείκνυε με απόλυτο και αδιαμφισβήτητο τρόπο το ότι αποκέντρωση και αυτοδιοίκηση έχουν κοινή βάση.

Δεν είναι δηλαδή δύο διακριτά ζητήματα όπου μπορεί να υλοποιήσει την αποκέντρωση και το κεντρικό κράτος και η αυτοδιοίκηση, αλλά αυτό εις το διηνεκές ως δυο παράλληλοι δρόμοι. Δεν είναι έτσι. Αποκέντρωση και αυτοδιοίκηση είναι ζητήματα συνδεδεμένα απόλυτα, όπως επίσης τοπικότητα και αυτοδιοίκηση δεν μπορεί να διακρίνονται και να διαχωρίζονται.

Επομένως, είναι συμβολή στοιχειώδης και θετικής το να υπερβούμε την ελλιπή και αναποτελεσματική εφαρμογή προβλεπόμενων διατάξεων του Συντάγματος που ενώ είναι κοινά αποδεκτές –στη θεωρία κανείς δεν διαφωνεί με αυτές και με την αποκέντρωση και με όλα-, εν τούτοις στην πράξη είναι ατελέσφορες. Είναι ατελέσφορες για δομικούς λόγους, όχι γιατί ο κοινός νομοθέτης δεν προνόησε να νομοθετήσει καλύτερα ή γιατί ο δήμαρχος δεν διεκδίκησε ή γιατί ο Υπουργός δεν φρόντισε να συμπεριλάβει στο νομοθέτημά του και την έννοια της νησιωτικότητας ή της ορεινής περιοχής.

Από αυτή την άποψη, η δική μας πρόβλεψη για την τοπική και περιφερειακή ανάπτυξη που αναφέρεται στην παράγραφο 4 του 101 είναι η «ολόπλευρη κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη». Ακριβώς αυτό που δίνει όπλα προς αξιοποίηση στους δήμους, τις κοινότητες, τις τοπικές κοινωνίες απέναντι και στο Συμβούλιο Επικρατείας, δίνοντας νέες και αναγκαίες δυνατότητες. Η δε ερμηνευτική

προσθήκη την οποία προτείνουμε και η οποία ψηφίστηκε επίσης από την προτείνουσα Βουλή, στο άρθρο 101, συμβάλλει στην περαιτέρω ενίσχυση προς την ίδια κατεύθυνση.

Στην παράγραφο 2 του άρθρου 102, όπου πέρα από την πρώτη φράση που λέει «οι Οργανισμοί Τοπικής Αυτοδιοίκησης έχουν διοικητική και οικονομική αυτοτέλεια» προτείνουμε η δεύτερη φράση, που είναι ελλιπής «οι Αρχές τους εκλέγονται με καθολική και μυστική ψηφοφορία, όπως νόμος ορίζει», πληρέστερα και με μεγαλύτερη διεύρυνση να διατυπωθεί ως εξής: «Οι Αρχές της εκλέγονται με άμεση, καθολική και μυστική ψηφοφορία και με αναλογικό εκλογικό σύστημα, όπως νόμος ορίζει. Νόμος ορίζει τη συγκρότηση και λειτουργία τοπικών λαϊκών συνελεύσεων, καθώς και τις προϋποθέσεις και τον τρόπο διενέργειας τοπικών δημοψηφισμάτων και λαϊκών πρωτοβουλιών σε επίπεδο Τοπικής Αυτοδιοίκησης». Προς την κατεύθυνση δηλαδή καθιέρωσης αναλογικού εκλογικού συστήματος στις εκλογές για τους οργανισμούς τοπικής αυτοδιοίκησης και θέσπισης λαϊκών τοπικών συνελεύσεων δημοψηφισμάτων και λαϊκών πρωτοβουλιών και αναγνώρισης δυνατότητας απονομής εκλογικού δικαιώματος σε αλλοδαπούς με μόνιμη εγκατάσταση στη χώρα.

Το επιχείρημα ότι ο κοινός νομοθέτης μπορεί να τα προβλέψει όλα αυτά επαρκώς, για να μην ενισχύσουμε τη συνταγματική πρόβλεψη, δεν είναι σωστό. Αντίθετα με όλο αυτό το προτεινόμενο συμπληρωματικό πλέγμα θέτουμε την αποκέντρωση, την αυτοτέλεια, την εγγύτητα, την επικουρικότητα, την τοπική αυτοδιοίκηση, το τοπικό πρόβλημα, την τοπική κοινωνία και τη συμμετοχικότητα στο αυτονόητο, συνεκτικό και αρραγές συνολικό πλαίσιο.

Αυτό είναι το μέλλον της αποκέντρωσης, ένα μέλλον για την ελληνική κοινωνία που έχει καθυστερήσει πολύ, παρόλο που όντως και με τον «ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑ» και με τον «ΚΑΛΛΙΚΡΑΤΗ» και με τον «ΚΛΕΙΣΘΕΝΗ» έχουν γίνει σημαντικές πρόοδοι. Είναι πάρα πολλοί οι άνθρωποι στην Ελλάδα και όχι μόνο από τον χώρο της Αριστεράς -κατεξοχήν από το χώρο της Αριστεράς- αλλά και από άλλους χώρους, που ήταν αυτοδιοικητικοί, όχι ως σκαλοπάτι για πολιτική καριέρα. Που έγραψαν ιστορία και συνέβαλαν τα μέγιστα στο να υπάρχουν οι προοδευτικές και προωθητικές νομοθετικές τομές σε προηγούμενες δεκαετίες. Όπου η Τοπική Αυτοδιοίκηση λειτούργησε ως μία διακριτή εκπροσώπηση της τοπικότητας και της τοπικής κοινωνίας, μεγαλούργησε. Αυτή η παράδοση όμως, έχει πλέον υποστεί μεγάλες ρωγμές και έχει σε μεγάλο βαθμό αποκτήσει μία διάσταση που νομίζω ότι πρέπει πολύ γρήγορα να την σταματήσουμε. Δηλαδή πρέπει να καταξιώσουμε την αυτοδιοίκηση ως την τοπική αυτοδιοικητική έκφραση της κοινωνίας και όχι ως το τοπικό τμήμα του κεντρικού κράτους.

Η επιταγή του Συντάγματος και η προοδευτική ευρωπαϊκή προοπτική δεν είναι απλά και μόνο να φτιάξουμε ένα ακόμα ισχυρό χέρι του κράτους στο τοπικό επίπεδο, αλλά να ενισχύσουμε την τοπική αυτοδιοικητική παρουσία των τοπικών κοινωνιών. Αυτό είναι μία μεγάλη διαφορά και είναι μία ευκαιρία, έστω με αυτές τις μικρές παρεμβάσεις, να την ενισχύσουμε. Δεν υπάρχουν νομίζω επιχειρήματα, αφού όλοι δηλώνουμε ότι συμφωνούμε στην ουσία, για να μην γίνει δεκτή η πρόταση της δικής μας πλευράς αναφορικά με την αναθεώρηση των παραγράφων 1 και 4 του άρθρου 101 και της παραγράφου 2 του άρθρου 102 του Συντάγματος.

Συνοψίζοντας, ειδικότερα προτείνουμε εκ μέρους του ΣΥΡΙΖΑ:

άρθρο 101 παρ. 1

Προστίθεται στο τέλος τις παρ. 1 η φράση: «Με νόμο ορίζεται το σύστημα περιφερειακής οργάνωσης του κράτους»

Άρθρο 101 παρ. 4

Στην παρ. 4 πριν από τη λέξη «ανάπτυξη» προστίθενται οι λέξεις «ολόπλευρη κοινωνική και οικονομική»

Άρθρο 101 προσθήκη ερμηνευτικής δήλωσης

Με την προσθήκη αυτή αναγνωρίζεται η ανάγκη προσαρμογής του Διοικητικού μοντέλου στο ιδιαίτερο περιβάλλον των νησιωτικών και ορεινών περιοχών με την εκπόνηση ειδικού επιχειρησιακού σχεδίου Διοίκησης γι' αυτές και την παροχή κινήτρων στους Δημόσιους Υπαλλήλους που υπηρετούν σε αυτές.

Άρθρο 102 παρ. 2

Η δεύτερη φράση αντικαθίσταται ως εξής:

«Οι αρχές της εκλέγονται με άμεση, καθολική και μυστική ψηφοφορία και με αναλογικό εκλογικό σύστημα, όπως νόμος ορίζει. Νόμος ορίζει τη συγκρότηση και λειτουργία τοπικών λαϊκών συνελεύσεων, καθώς και τις προϋποθέσεις και τον τρόπο διενέργειας τοπικών δημοψηφισμάτων και λαϊκών πρωτοβουλιών σε επίπεδο τοπικής αυτοδιοίκησης».

Στο τέλος της ίδιας παραγράφου προστίθεται το εξής εδάφιο:

«Αλλοδαποί που έχουν συμπληρώσει πενταετή συνεχή και νόμιμη διαμονή στη χώρα έχουν το δικαίωμα του εκλέγειν και του εκλέγεσθαι στις εκλογές των Οργανισμών Τοπικής Αυτοδιοίκησης και συμμετοχής σε τοπικά δημοψηφίσματα, όπως νόμος ορίζει».

Όγδοη θεματική ενότητα των αναθεωρητέων διατάξεων

Άρθρο 32§4 και 32§5

**στη συνεδρίαση της όγδοης θεματικής ενότητας, Γενικός Εισηγητής της Μειοψηφίας κατόπιν υπόδειξης της Κ.Ο. του ΣΥΡΙΖΑ, ήταν ο Βουλευτής και μέλος της Επιτροπής, κ. Δημήτριος Τζανακόπουλος*

Εκτιμώ ότι πρέπει να γίνει μια σε βάθος συζήτηση για ένα ζήτημα στο οποίο ούτως ή άλλως σε ό,τι αφορά τον πολιτικό στόχο, δηλαδή να μην διακόπτεται η κοινοβουλευτική περίοδος από αδυναμία του Κοινοβουλίου και των πολιτικών κομμάτων να συναινέσουν στην εκλογή του Προέδρου της Δημοκρατίας συμφωνούμε όλοι, αν και για διαφορετικούς λόγους.

Πρέπει να θυμίσω ότι η πρόταση του ΣΥΡΙΖΑ, σε ό,τι αφορά την εκλογή του Προέδρου της Δημοκρατίας, δεν είναι αποκομμένη από το σύνολο της πρότασης Συνταγματικής Αναθεώρησης. Αντίθετα, αποτελεί ένα οργανικό τμήμα μιας νέας αρχιτεκτονικής μιας νέας μορφής οργάνωσης των όρων της πολιτικής ζωής, της πολιτικής σύγκρουσης, της πολιτικής αντιπαράθεσης, έτσι όπως αυτή εξελίσσεται σε ένα νέο παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον. Μέσα σε αυτό το περιβάλλον αναδύονται ειδικές μορφές εξουσίας οι οποίες διαφεύγουν της δυνατότητας του λαϊκού ελέγχου και ανυψώνονται πέραν των συνταγματικών ορίων, αλλά και πέραν των ορίων της δυνατότητας του κράτους να ασκεί την κυριαρχία του και της Κυβέρνησης να κυβερνά αντλώντας τη νομιμοποίησή της από τον λαό.

Την τελευταία δεκαετία στο πεδίο της οικονομίας η χώρα πέρασε εξαιρετικά δύσκολες καταστάσεις και εκεί φάνηκε ότι υπήρξαν και στο εσωτερικό της χώρας, αλλά και στο εξωτερικό δυνάμεις που δεν αντλούσαν τη νομιμοποίησή τους από τον λαό. Παρόλα αυτά επέβαλαν συγκεκριμένες

πολιτικές, πράγμα που σημαίνει ότι αυτό πρέπει να ληφθεί υπ' όψιν για τον τρόπο με τον οποίο οργανώνεται η πολιτική ζωή, το Κοινοβούλιο αλλά και η Κυβέρνηση όχι μόνο εξαιτίας του γεγονότος ότι πλέον έχουμε την εμπειρία της κρίσης, αλλά διότι το σύνολο της πολιτικής και κοινωνικής ζωής πλέον στις δημοκρατίες έχει αρχίσει να περιορίζεται και να πειθαρχείται από ειδικές τεχνολογίες εξουσίας που δεν σχετίζονται με τη λαϊκή κυριαρχία και με τη Δημοκρατία.

Ποια, όμως, είναι η μορφή οργάνωσης αυτή τη στιγμή της παγκόσμιας οικονομικής και πολιτικής αρχιτεκτονικής; Οι αγορές, ως μηχανισμοί δημοσιονομικής και οικονομικής πειθάρχησης, προσπαθούν να κατευθύνουν τις πολιτικές των επιμέρους κρατών σε συγκεκριμένη κατεύθυνση, έτσι ώστε να ικανοποιούνται οι δικές τους ιδέες περί οργάνωσης της οικονομίας.

Ο μηχανισμός πειθάρχησης που χρησιμοποιούν οι αγορές προκειμένου να επιτύχουν τους στόχους τους είναι το επιτόκιο. Το επιτόκιο δεν είναι τίποτα άλλο παρά η μαθηματικοποιημένη έκφραση του πιστωτικού κινδύνου. «Πιστωτικός κίνδυνος» σημαίνει ότι μία χώρα δεν ευθυγραμμίζεται με τις βασικές απόψεις, αντιλήψεις, κατανοήσεις που έχουν οι αγορές για τον τρόπο που πρέπει να οργανώνει την οικονομική και την πολιτική της ζωή. Με αυτόν τον τρόπο το επιτόκιο δεν είναι τίποτα άλλο παρά η μαθηματική έκφραση του κινδύνου μια χώρα να εκφύγει από την κανονικότητα, την οποία καθορίζουν οι λεγόμενες «αγορές χρήματος». Αυτό έγινε και στη χώρα μας.

Αρα, λοιπόν, μέσω αυτών των μη δημοκρατικών θεσμών και μέσω άλλων θεσμών, όπως είναι για παράδειγμα η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, ή τα παραρτήματά της στα κράτη-μέλη της Ευρωζώνης, η δυνατότητα της δημοκρατικά νομιμοποιημένης κυβέρνησης να επιλέγει συγκεκριμένες πολιτικές διαρκώς αποψιλώνεται.

Απέναντι σε αυτές τις διαρκώς αναδυόμενες εξουσίες που εκφεύγουν της λαϊκής νομιμοποίησης η πρόταση του ΣΥΡΙΖΑ αποσκοπεί στο να ενισχύσει από τη μια μεριά την Κυβέρνηση, δηλαδή να της δίνει τη δυνατότητα εντός τετραετίας να αναπτύξει το πολιτικό της σχέδιο με όσο το δυνατόν λιγότερες μορφές εξαναγκασμού και εκβιασμού, αλλά την ίδια στιγμή να έχει τη δυνατότητα το σύστημα να εξισορροπείται εσωτερικά μέσω της απλής αναλογικής.

Αρα, λοιπόν, εποικοδομητική πρόταση δυσπιστίας, απλή αναλογική και μη διάλυση της Βουλής εξαιτίας της αδυναμίας εξεύρεσης κοινού, συναινετικού τόπου για την εκλογή του Προέδρου της Δημοκρατίας αποτελούν για εμάς ένα ενιαίο σύνολο, που από τη μία μεριά ενισχύει την Κυβέρνηση ως εκφραστή της βούλησης της λαϊκής πλειοψηφίας και από την άλλη μεριά εξισορροπεί το σύστημα εσωτερικά μέσω της απλής αναλογικής και της ενίσχυσης του Κοινοβουλίου.

Αυτή είναι η ιδέα πίσω από τη συνολική πρόταση του ΣΥΡΙΖΑ, η οποία ακριβώς ως τέτοια κατατίθεται, δηλαδή ως συνολική.

Σε ό,τι αφορά ειδικά τώρα το ζήτημα του Προέδρου της Δημοκρατίας, οφείλω να σημειώσω τα ακόλουθα. Η Κοινοβουλευτική Δημοκρατία από τη φύση της είναι ένα συγκρουσιακό πολιτικό σύστημα. Έχει στον πυρήνα του την αντιπαράθεση, έχει τη σύγκρουση, έχει τον διάλογο, έχει τη διαφωνία, έχει πολλές φορές ακόμα και την πολιτική πολεμική. Αυτό είναι εύλογο, είναι κατανοητό και είναι και θεμιτό. Η Δημοκρατία επί της ουσίας συγκροτεί μια κοινωνία ως μη όλον, συγκροτεί μια κοινωνία που δεν κλείνει. Αντίθετα, είναι διαρκώς ανοιχτή στον κοινωνικό ανταγωνισμό, στον πολιτικό ανταγωνισμό, στον διαλογικό ανταγωνισμό.

Σε αυτό το πολίτευμα ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας λειτουργεί ως το ελάχιστο εκείνο σημείο συναίνεσης που επιτρέπει την όσο το δυνατόν πιο ομαλή λειτουργία ενός μη κλειστού συστήματος, το ελάχιστο εκείνο σημείο στο οποίο όλοι συμφωνούμε ότι αποδίδονται συγκεκριμένες αρμοδιότητες οι οποίες καθορίζουν το τι θα συμβεί, την ώρα που δεν υπάρχει κατεστημένη και συγκροτημένη κυβερνητική εξουσία.

Άρα, λοιπόν, είναι σοφό το Σύνταγμα που δημιουργεί μηχανισμούς συναίνεσης ή -θα έλεγε κανείς- μηχανισμούς εξαναγκασμού της συναίνεσης των πολιτικών κομμάτων, για να μπορέσει να βρεθεί αυτό το ελάχιστο σημείο ισορροπίας που απαιτείται για τον ρυθμιστή του πολιτεύματος. Διότι δεν είναι ορθό το επιχείρημα του κ. Τζαβάρα ότι ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας εξαιτίας της αποψίλωσης των αρμοδιοτήτων του το 1986 με την Αναθεώρηση του Συντάγματος -που ορθώς έγινε- δεν διατηρεί στη σημερινή φάση ρυθμιστικές αρμοδιότητες.

Βεβαίως και διατηρεί ρυθμιστικές αρμοδιότητες και γι' αυτό θα πρέπει πάντοτε να κοιτάμε τα πράγματα όχι από τη σκοπιά της κανονικότητας, αλλά από τη σκοπιά της κρίσης, του σημείου της ανισορροπίας, της εξαίρεσης, τη στιγμή δηλαδή που τα πράγματα δεν βαίνουν καλώς.

Ένα παράδειγμα για τον ρόλο που παίζει ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας -χωρίς να το αξιολογήσω- και για το πόσο σημαντικές είναι οι αρμοδιότητές του και στη σημερινή φάση είναι εκείνο του μη ορισμού της ηγεσίας της Δικαιοσύνης από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας στη μεταβατική, την προεκλογική φάση από τον Ιούνιο του 2019 μέχρι τον Ιούλιο του 2019. Φάνηκε εκεί πόσο σημαντικός είναι ο ρόλος του Προέδρου της Δημοκρατίας, ακόμα και με τις δεδομένες διαμορφώσεις που έχει το Σύνταγμά μας μετά το 1986. Χωρίς να αξιολογώ τη συγκεκριμένη επιλογή, προσπαθώ να τονίσω το πόσο κρίσιμη είναι.

Με αυτή την έννοια, λοιπόν, επιμένω ότι χρειάζεται μία μορφή οργάνωσης και μία τεχνική εκλογής του Προέδρου της Δημοκρατίας. Θα μπορούσαμε να πολλαπλασιάσουμε τα παραδείγματα. Τι θα συνέβαινε, για παράδειγμα, αν διαφωνούσαν ο αρχηγός του πρώτου κόμματος με τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας για το αν πράγματι ο πρώτος απολαύει της εμπιστοσύνης της Βουλής; Διότι αυτό είναι μια κρίση η οποία πολλές φορές μπορεί να μην είναι απολύτως δεδομένη και διαφανής.

Πρέπει, επομένως, κάθε φορά να βλέπουμε τα πράγματα όχι από τη σκοπιά της κανονικότητας, αλλά από τη σκοπιά της πιθανότητας κρίσης. Με αυτή την έννοια πρέπει το Σύνταγμα να βρει εκείνους τους μηχανισμούς και εκείνους τους τρόπους με τους οποίους θα εξαναγκάζει τη συναίνεση ειδικά δε για την εκλογή του ΠτΔ.

Γεννάται επομένως το ερώτημα: Πώς εξαναγκάζει τη συναίνεση το σημερινό Σύνταγμα; Εξαναγκάζει τη συναίνεση μέσω της «απειλής των εκλογών», με άλλα λόγια προτρέπει το πολιτικό σύστημα και το Κοινοβούλιο να οδηγηθούν στη συναίνεση προκειμένου να αποφευχθούν οι εκλογές. Όμως, οι εκλογές παίζουν και έναν άλλον ρόλο. Δεν είναι απλός μηχανισμός συναίνεσης. Λειτουργούν και ως ύστατη καταφυγή, ως *ultimum refugium*, της νομιμοποίησης του Προέδρου της Δημοκρατίας μετά τη διενέργειά τους.

Εφόσον, δηλαδή, η κυβέρνηση, η οποία έχει δημιουργηθεί, έχει την κοινοβουλευτική πλειοψηφία, αυτή έχει νωπή λαϊκή εντολή και, εφόσον δεν καταφέρουν τα κόμματα και μετά τις εκλογές να συμφωνήσουν σε μία συναινετική πρόταση, ακριβώς λόγω της νωπής λαϊκής εντολής δίνεται η δυνατότητα στον Πρόεδρο της Δημοκρατίας να εκλεγεί ακόμα και με εκατόν πενήντα μία ψήφους ή

ακόμα και με σχετική πλειοψηφία. Έχουν, όμως, μεσολαβήσει οι εκλογές, έχει δηλαδή μεσολαβήσει η έκφραση της λαϊκής βούλησης.

Έχουμε πει, λοιπόν, ότι αυτό δεν το θέλουμε διότι διασπά την κοινοβουλευτική περίοδο και τη δυνατότητα της Κυβέρνησης να ολοκληρώνει την τετραετία και το πολιτικό της σχέδιο.

Η πρόταση του ΣΥΡΙΖΑ απέναντι στην πρόταση της Νέας Δημοκρατίας είναι ότι, αφού δεν μεσολαβούν εκλογές -και σε αυτό συμφωνούμε όλοι- πρέπει να βρεθεί ένας μηχανισμός εξαναγκασμού της συναίνεσης. Ακριβώς αυτό κάνει η πρόταση την οποία με πολλή νομική φαντασία επεξεργαστήκαμε και καταθέσαμε. Μέσα δηλαδή από μια διαδικασία διαδοχικών ψηφοφοριών, εξαναγκάζεται επί της ουσίας το πολιτικό σύστημα να βρει εκείνο το ελάχιστο σημείο ισορροπίας υπό την «απειλή» ότι, αν δεν το κάνει, τότε τη λύση θα τη δώσει ο λαός, ο οποίος και πάλι, όπως και στη σημερινή κατάσταση του Συντάγματος, λειτουργεί ως ύστατη καταφυγή, δηλαδή ως εκείνος ο οποίος, όταν δεν υπάρχει δυνατότητα του πολιτικού συστήματος να δώσει λύση, έρχεται, παρεμβαίνει και λύνει το ζήτημα.

Αντίθετα, η πρόταση της Νέας Δημοκρατίας έχει αυτό ακριβώς το πρόβλημα. Δεν δημιουργεί μηχανισμούς εξαναγκασμού της συναίνεσης των πολιτικών κομμάτων, αλλά επί της ουσίας κατασκευάζει ένα σύστημα όπου η εκλογή του Προέδρου της Δημοκρατίας προσομοιάζει πια με την εκλογή ενός οποιουδήποτε θεσμικού οργάνου στο εσωτερικό του κοινοβουλευτικού συστήματος. Κατά την ίδιο τρόπο δηλαδή που θα μπορούσε, ενδεχομένως, να εκλεγεί ένας Πρόεδρος της Βουλής, κατά τον ίδιο τρόπο που εκλέγεται ο Πρωθυπουργός, που παίρνει την εμπιστοσύνη της Βουλής με την απόλυτη πλειοψηφία, κατά τον ίδιο τρόπο και το πρόσωπο εκείνο που αποτελεί το ελάχιστο σημείο ισορροπίας, που επιτρέπει την ελάχιστη εμπιστοσύνη των πολιτικών κομμάτων ότι η σύγκρουση θα διεξάγεται στη βάση συγκεκριμένων συνταγματικών κανόνων και δεν θα εκφύγει από αυτούς μπορεί να εκλέγεται απλώς με εκατόν πενήντα μία ψήφους ή ακόμα χειρότερα απλώς με τη σχετική πλειοψηφία, εφόσον έχουμε δύο υποψηφίους.

Υπενθυμίζω δε, το πολύ κρίσιμο σημείο, ότι ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας έχει αυτές τις ρυθμιστικές αρμοδιότητες που στην πραγματικότητα λειτουργούν ακριβώς στην κατεύθυνση της μη εκτροπής τη στιγμή της πολιτικής ανισορροπίας ή του πολιτικού κενού.

Καταλαβαίνετε πόσα μεγάλα προβλήματα είναι πιθανόν να δημιουργήσει αυτό σε περίπτωση που έχουμε καταστάσεις που δεν εντάσσονται σε μία πολιτική κανονικότητα, αλλά αντίθετα η πολιτική σύγκρουση οξύνεται και δημιουργούνται αντιπαραθέσεις οι οποίες βρίσκονται στα όρια της πολιτικής διαμόρφωσης έτσι όπως αυτή σήμερα είναι καταστρωμένη από το παρόν Σύνταγμα.

Κατανοήστε, λοιπόν, την πρότασή μας. Αν δεν θέλετε να τοποθετηθείτε θετικά ως προς αυτήν την πρόταση, σκεφτείτε μηχανισμούς, οι οποίοι θα εξαναγκάζουν τη συναίνεση των πολιτικών κομμάτων. Μην μετατρέψετε τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας σε έναν βραχίονα, σε ένα εκτελεστικό όργανο της εκάστοτε κοινοβουλευτικής πλειοψηφίας. Είναι πολιτικό λάθος, είναι και νομικό λάθος, διότι ανατρέπει τις σημερινές συνταγματικές ισορροπίες και όλο το πνεύμα της συνταγματικής αρχιτεκτονικής. Θα δημιουργήσει τεράστια πολιτικά προβλήματα, θα δημιουργήσει πολύ μεγάλη κρίση εμπιστοσύνης των πολιτικών κομμάτων απέναντι στον θεσμό του Προέδρου της Δημοκρατίας.

Με αυτήν την έννοια σας λέω ότι έχετε ευθύνη πολιτική ως κοινοβουλευτική πλειοψηφία να καταθέσετε πρόταση, η οποία θα δημιουργεί εκείνους τους όρους που θα εξαναγκάζουν τα πολιτικά κόμματα και το πολιτικό σύστημα στο σύνολό του στην προσπάθεια τουλάχιστον να εξευρεθούν όροι,

πρόσωπα, σημεία ισορροπίας στα οποία θα μπορούν να συναινέσουν περισσότερες της μίας πολιτικές δυνάμεις. Μην κάνετε το λάθος. Είναι πολιτικό ιστορικού χαρακτήρα λάθος. Βρείτε μηχανισμούς συναίνεσης στην κατεύθυνση που όρισε και η προηγούμενη Βουλή, που, όπως έχουμε εξηγήσει, θεωρούμε ότι δεσμεύει και τη σημερινή. Αυτή όμως είναι μία νομική συζήτηση.

Σημασία έχει η πολιτική ουσία αυτήν τη στιγμή, που είναι ότι Πρόεδρος της Δημοκρατίας χωρίς το ελάχιστο της συναίνεσης των πολιτικών κομμάτων θα οδηγήσει σε κατά τη γνώμη μας συνταγματική και πολιτική κρίση πρωτοφανή για τη χώρα. Μην κάνετε το λάθος.

***επί της όγδοης θεματικής ενότητας, ο Γενικός Εισηγητής της Μειοψηφίας, κ. Γεώργιος Κατρούγκαλος, κατέθεσε σε δεύτερο χρόνο το κάτωθι συμπληρωματικό υπόμνημα:*

«Το θέμα της εκλογής του Προέδρου της Δημοκρατίας αποκαλύπτει με τον πιο πανηγυρικό τρόπο τον τακτικισμό, την πολιτική υποκρισία και την εργαλειοποίηση του Συντάγματος εκ μέρους της Νέας Δημοκρατίας. Να θυμίσω ότι το κόμμα αυτό υπερηφίσησε στην προτείνουσα Βουλή διάταξη για τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας, με την οποία ρητά είχε δηλώσει ότι δεν συμφωνεί, ως τέχνασμα για να υποστηρίξει στην παρούσα Βουλή μια εντελώς διαφορετική θέση. Μάλιστα, η υποκρισία της κυβερνητικής παράταξης είναι δεύτερου βαθμού, διότι η ρύθμιση, με την οποία δεν συμφωνεί, μολονότι την υπερηφίσησε στην προτείνουσα βουλή, είναι αυτούσια αυτή που είχε καταθέσει το 2014, στο πλαίσιο της τότε πρότασης αναθεώρησης της, με την υπογραφή όχι μόνο του τότε Πρωθυπουργού κ. Σαμαρά, αλλά και του νυν Πρωθυπουργού Κυριάκου Μητσοτάκη.

Άρα, η ΝΔ εμφανίζεται να διαφωνεί με τον προηγούμενο εαυτό της, μολονότι διαφωνείτε να ψηφίζει τη θέση με την οποία διαφωνεί, λέγοντας «δεν έχει σημασία τι ψηφίζουμε στην προτείνουσα Βουλή, αλλά τι θα πούμε στην επόμενη». Αυτό, αν μιλούσαμε μεταξύ ιδιωτών, θα ήταν έλλειψη σοβαρότητας. Επειδή μιλάμε μεταξύ πολιτικών υποκειμένων, αποτελεί μείζονα υπονόμηση της θεσμικής σταθερότητας, ακριβώς γιατί εξαφανίζει το στοιχείο της εμπιστοσύνης από τον πολιτικό διάλογο.

Εντελώς στο αντίθετο μήκος κύματος κινούνταν και κινούνται οι δικές μας προτάσεις. Στο ίδιο πλαίσιο σεβασμού της πολιτικής, της εμπιστοσύνης στη λαϊκή βούληση και της σταθερότητας της Κυβέρνησης, κείνται οι προτάσεις μας που αποτρέπουν τη διάλυση του Κοινοβουλίου με αφορμή την αδυναμία εκλογής Προέδρου της Δημοκρατίας. Προτείνουμε την τροποποίηση της παρ. 4 του άρθρου 32, προκειμένου να αποσυνδεθεί η εκλογή Προέδρου της Δημοκρατίας από τη διάλυση της Βουλής. Η διάλυση της Βουλής αποτελεί κορυφαία στιγμή στη λειτουργία του κοινοβουλευτικού πολιτεύματος. Πρέπει να αποτελεί αντικείμενο μιας πολιτικής απόφασης σύμφωνης με τους όρους που θέτει το Σύνταγμα, και όχι την παράπλευρη συνέπεια της αποτυχίας άλλων διαδικασιών.

Για αυτό προτείνουμε, αν μετά από τρεις ψηφοφορίες για την εκλογή Προέδρου της Δημοκρατίας δεν συγκεντρωθεί η απαιτούμενη πλειοψηφία (των δύο τρίτων του συνολικού αριθμού των βουλευτών στις δύο πρώτες ψηφοφορίες και των τριών πέμπτων στην τρίτη), να μη διαλύεται η Βουλή, αλλά οι ψηφοφορίες να επαναλαμβάνονται ανά μήνα μέχρι ότου επιτευχθεί η πλειοψηφία των τριών πέμπτων ή μέχρι τη συμπλήρωση εξαμήνου από την έναρξη της διαδικασίας εκλογής. Με τον τρόπο αυτό θα μπορούν να διενεργηθούν άλλες τέσσερις, δηλαδή μέχρι και επτά συνολικά ψηφοφορίες στη Βουλή. Μετά την παρέλευση του εξαμήνου, και εφόσον σε καμία από τις ψηφοφορίες αυτές δεν

συγκεντρωθεί η απαιτούμενη πλειοψηφία, ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας θα εκλέγεται από το λαό, δηλαδή με άμεση, καθολική και μυστική ψηφοφορία από τους πολίτες που έχουν εκλογικό δικαίωμα, οι οποίοι θα κληθούν να επιλέξουν μεταξύ των δύο προσώπων που πλειοψήφησαν στην τελευταία ψηφοφορία.

Κατά το διάστημα μέχρι την εκλογή νέου Προέδρου εξακολουθεί να ασκεί τα καθήκοντά του ο ήδη Πρόεδρος της Δημοκρατίας, όπως προβλέπει η παρ. 6 του άρθρου 32. Η πρότασή μας επιδιώκει να βρεθεί τρόπος να εξαναγκασθεί το πολιτικό σύστημα να καταλήξει σε συναινέσεις. Σε περίπτωση αδυναμίας, ως *ultimum remedium*, προτείνεται στο τέλος να υπάρχει άμεση εκλογή που όμως δεν οδηγεί σε διάλυση της Βουλής. Και αυτό το ενδεχόμενο λειτουργεί ως πίεση για να προκύψουν οι αναγκαίες συγκλίσεις, ώστε να συγκεντρωθεί η ειδική πλειοψηφία που απαιτεί το Σύνταγμα.

Αντιθέτως, η πρόταση της Νέας Δημοκρατίας, όχι μόνον εισάγεται κατά παράβαση της προβλεπόμενης από το άρθρο 110 του Συντάγματος διαδικασίας, εφόσον βρίσκεται προφανώς εκτός της κατεύθυνσης της προτεινόμενης βουλής και παραβιάζει βάνανυσα με ένα θεσμικό τέχνασμα την αναγκαία εμπιστοσύνη που αποτελεί προϋπόθεση για την ομαλή διεξαγωγή της αναθεώρησης. Και επί της ουσίας υποβαθμίζει ανεπίτρεπτα το ρόλο του Προέδρου της Δημοκρατίας, καθιστώντας τον άθυρμα της ελάχιστης κοινοβουλευτικής πλειοψηφίας, αποστερώντας τον από την δυνατότητα να λειτουργεί ως ρυθμιστής του πολιτεύματος, υπεράνω των κομματικών διαφορών.»

Ένατη θεματική ενότητα των αναθεωρητέων διατάξεων

Άρθρα 54§1 – 54 προσθήκη παρ.4, 54 εισαγωγή ερμηνευτικής δήλωσης και 56

Το εκλογικό σύστημα δεν είναι ουδέτερο πολιτικά δεν αντικατοπτρίζει απλώς τι υπάρχει ανεξάρτητα και πριν από την εκλογική διαδικασία, αλλά συνδιαμορφώνει το αποτέλεσμα. Ο εκλογικός νόμος παρεμβαίνει στο πολιτικό σύστημα και στην κοινωνία, συνιστά ή μεταμορφώνει πολιτικά υποκείμενα. Η πολιτική παρέμβαση δημιουργεί ή μεταλλάσσει τις κοινωνικές πολιτικές ή κομματικές ταυτότητες, πριμοδοτεί ή αποθαρρύνει ιδεολογίες και συμφέροντα ομάδων που επιθυμούν να διεκδικήσουν κοινοβουλευτική εκπροσώπηση. Η απλή αναλογική έρχεται να αντιμετωπίσει την κοινωνική κατάπτωση και την ιδεολογική πολυφωνία της μεταφορντικής κοινωνίας, στην οποία ζούμε και προωθεί το πιο σημαντικό αντίβαρο στην κυβερνητική παντοδυναμία, ευνοώντας τις πολυκομματικές κυβερνήσεις συνασπισμού και συναντίληψης. Αυτές οι πολυκομματικές κυβερνήσεις είναι το μεγαλύτερο αντίβαρο σε αυτό το πρωθυπουργοκεντρικό μοντέλο.

Για το λόγο αυτό προτείναμε την προσθήκη εδαφίου στην παρ. 1 του άρθρου 54, προκειμένου να κατοχυρωθεί συνταγματικά η εφαρμογή αναλογικού εκλογικού συστήματος στις βουλευτικές εκλογές, όπως και την προσθήκη ερμηνευτικής δήλωσης, με την οποία διευκρινίζεται ότι αναλογικό θεωρείται ένα εκλογικό σύστημα, εφόσον το τελικό ποσοστό κατανομής των βουλευτικών εδρών δεν αποκλίνει περισσότερο από δέκα τοις εκατό από το αντίστοιχο ποσοστό ψήφων που έλαβε κάθε συνδυασμός στο σύνολο της Επικράτειας.

Με την πρότασή μας επιδιώκουμε να διασφαλίσουμε την αρχή της ισοτιμίας της ψήφου και την αναλογική εκπροσώπηση των πολιτικών δυνάμεων, ώστε το Κοινοβούλιο να αντανakλά τους

πραγματικούς πολιτικούς και ιδεολογικούς συσχετισμούς. Η πρότασή μας βάζει τέλος στις μονοκομματικές κυβερνήσεις και αναδεικνύει ως θεσμική και δημοκρατική εγγύηση τον αμοιβαίο έλεγχο των κυβερνητικών εταίρων στη βάση προγραμματικών συμφωνιών. Παράλληλα, ενισχύει τη Βουλή, αφού κάθε κοινοβουλευτική ομάδα θα αποτελεί ανά πάσα στιγμή εν δυνάμει κυβερνητικό εταίρο, ενώ σε θέματα εκτός κυβερνητικής συμφωνίας θα μπορούν να διαμορφώνονται συναινέσεις μεταξύ βουλευτών της πλειοψηφίας και της αντιπολίτευσης. Άλλωστε και η Νέα Δημοκρατία, στην πρόταση αναθεώρησης που είχε υποβάλει το 2014, συνομολογούσε ότι «το αναλογικό σύστημα ανταποκρίνεται περισσότερο στις ανάγκες διεύρυνσης της δημοκρατικής νομιμοποίησης της Βουλής, συνακόλουθα δε της Κυβέρνησης, η οποία στηρίζεται στην εμπιστοσύνη της Βουλής».

Για το θέμα της επικαιρότητας, το ζήτημα της ψήφου των Ελλήνων του εξωτερικού, προτείναμε στην προτείνουσα Βουλή την καθιέρωση του γαλλικού/ιταλικού/πορτογαλικού μοντέλου. Προτείναμε, δηλαδή, τη δυνατότητα να εκλέγουν οι αποδήμοι Έλληνες τον εκπρόσωπό τους στη Βουλή, εν είδει βουλευτή επικρατείας της μείζονας γεωγραφικής περιοχής που κατοικούν, με ενιαίο ψηφοδέλτιο, για να μην επαναλαμβάνονται τα χειρότερα του κομματικού φατριασμού.

Ακούω με ενδιαφέρον από κυβερνητικά στελέχη και φιλικό Τύπο να λένε ότι η συζήτηση γύρω από το θέμα αυτό είναι ενδεικτική της γενικότερης πρόθεσης της Κυβέρνησης αναζήτησης σύγκλισης και συναινέσεων. Και θα καλοδεχόμουν αυτό το κλίμα εάν δεν ήταν αντίθετο με ό,τι είδα μέχρι στιγμής στην αίθουσα. Με ευθύνη της Νέας Δημοκρατίας, η συζήτηση για την ψήφο των αποδήμων εκτράπηκε μετά τις εκλογές του Ιουλίου. Ποια ήταν η αρχική επιχειρηματολογία της Κυβέρνησης; Ότι τάχα αφορά μόνον τριακόσιες χιλιάδες εγγεγραμμένους στους εκλογικούς καταλόγους. Αυτό το νούμερο είναι εξωπραγματικό. Πολύ περισσότεροι πρέπει να είναι οι Έλληνες που άφησαν τη χώρα τον καιρό της κρίσης. Άρα, ουσιαστικά η ΝΔ έθεσε ως βάση της αρχικής της επιχειρηματολογίας σας ένα fake news. Αυτά τα έλεγε η Κυβέρνηση πριν αποδεχθεί ως βάση συζήτησης την πρόταση του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας, που από την αρχή είχε μια λογική δική της, κάνοντας λόγο για ψήφο σε όσους έχουν πραγματικό δεσμό με τη χώρα.

Στην πραγματικότητα κάθε Έλληνας, οποιοσδήποτε έχει ελληνική ιθαγένεια έχει εκλογικό δικαίωμα. Η εγγραφή στους εκλογικούς καταλόγους δεν αποτελεί πρόσθετη προϋπόθεση. Όποιος είναι Έλληνας, είναι γραμμένος σε ένα δημοτολόγιο και η μεταφορά από το δημοτολόγιο στους εκλογικούς καταλόγους είναι αυτοδίκαιη και αυτόματη. Άρα, πόσοι Έλληνες έχουν δυνητικά το δικαίωμα να ψηφίσουν και βρίσκονται στο εξωτερικό; Η απάντηση είναι μία άλλη Ελλάδα. Η ίδια η Κυβέρνηση της Νέας Δημοκρατίας το 2007, στο πλαίσιο σχετική δίκης στο ΕΔΔΑ με το υπόμνημα που κατέθεσε έκανε λόγο -και μνημονεύεται ρητά στην Απόφαση Σιταρόπουλος κατά της Ελλάδας- για «τρία εκατομμύρια επτακόσιες χιλιάδες ανθρώπους που θα μπορούσαν να ψηφίσουν» σε έναν πληθυσμό έντεκα εκατομμυρίων ατόμων που διαμένουν στην Ελλάδα και που στη συνέχεια το ανέλυσε σε «περίπου ένα εκατομμύριο οκτακόσιες πενήντα χιλιάδες Έλληνες πολίτες» - το υπόμνημα αναφέρεται ρητά γε πολίτες, όχι για Έλληνες της ομογένειας- «που διαμένουν στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής και περίπου πεντακόσιες πενήντα οκτώ χιλιάδες που διαμένουν στην Αυστραλία».

Να δεχθώ την καλή προαίρεση του Γενικού σας Εισηγητή ότι όλοι θέλουμε να ρυθμίσουμε το θέμα της ψήφου των αποδήμων. Κατ' εξοχήν, όμως, το τεκμήριο ότι μία πολιτική δύναμη θέλησε πράγματι να το προωθήσει είναι ότι εμείς προτείναμε στην αναθεώρηση, στην Προτείνουσα Βουλή, τη

συγκεκριμένη διάταξη της προσθήκης παραγράφου 4 στο άρθρο 54, που επιτρέπει τη συζήτηση αυτή. Και μολονότι, όπως σας είπα, θα επιδιώξουμε τις συγκλίσεις, εξακολουθούμε να θεωρούμε αρτιότερη από πλευράς εξυπηρέτησης δύο βασικών πολιτικών και συνταγματικών σκοπών την δική μας πρόταση αναθεώρησης. Γιατί αυτή εξασφαλίζει τη διευκόλυνση του δικαιώματος εκλέγειν σε όλους τους Έλληνες αποδήμους, όλους τους Έλληνες εκλογείς του εξωτερικού και επιπλέον εγγυάται σε αυτούς και αυτοτελές δικαίωμα εκλέγεσθε.

Ας τα πάρουμε τα πράγματα από την αρχή. Ποιες ήταν οι δύο βασικές λειτουργίες που εξυπηρετεί η πρότασή μας; Την πρώτη την ανέφερα ήδη. Όλοι οι Έλληνες απόδημοι πρέπει να έχουν δικαίωμα διευκόλυνσης ψήφου, σύμφωνα με το πνεύμα αποφάσεων στο παρελθόν του Συμβουλίου Απόδημου Ελληνισμού, σύμφωνα με τις προτάσεις της Επιτροπής Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Και προσθέσαμε και μια δεύτερη προϋπόθεση, αυτό να γίνει με σεβασμό στη δημοκρατική αρχή και την ευρωπαϊκή εμπειρία ως προς τη μη αλλοίωση του εκλογικού σώματος των μόνιμων κατοίκων.

Η δεύτερη αυτή προϋπόθεση ανταποκρίνεται πλήρως στην ευρωπαϊκή πρακτική όσων χωρών έχουν σημαντική διασπορά, οι οποίες δεν αντιμετωπίζουν νομικά με τον ίδιο τρόπο την ψήφο των μόνιμων κατοίκων αυτήν όσων μένουν μόνιμα στο εξωτερικό. Κάποια κράτη μάλιστα όπως η Ιρλανδία και το Ισραήλ προβλέπουν απόλυτη απαγόρευση για οποιαδήποτε συμμετοχή αποδήμων στις εκλογές. Στα κράτη αυτά οι μόνιμοι κάτοικοι του εξωτερικού έχουν στερηθεί εντελώς το δικαίωμα ψήφου και ακόμα κι αν είναι στη χώρα κατά την διάρκεια των εκλογών, δεν μπορούν να ψηφίσουν. Αυτονοήτως είναι κάτι που εμείς και πολιτικά –όλες οι πτέρυγες της Βουλής- δεν το θέλουμε και υφίστανται και ρυθμίσεις στο Σύνταγμά μας που θα καθιστούσαν μια τέτοια ρύθμιση ευθέως αντισυνταγματική. Όλες οι άλλες χώρες με διασπορά υιοθετούν ένα κλειστό σύστημα εκπροσώπησης, όπως η Ιταλία, η Πορτογαλία, η Γαλλία. Ορισμένες άλλες χώρες χωρίς σημαντική διασπορά υιοθετούν ένα σύστημα περιορισμού της διευκόλυνσης των πολιτών τους να ψηφίζουν με κριτήρια όπως ο χρόνος απουσίας ή παρουσίας στη χώρα και ο πραγματικός δεσμός με τη χώρα, ανάλογα με όσα προτείνει το ΚΚΕ.

Στην αρχή του πολιτικού διαλόγου διαμορφώθηκαν γενικά δύο κατηγορίες προτάσεων, δύο γενικές αντιλήψεις του θέματος. Η πρώτη ήταν αυτή που περιλάμβανε την δική μας, για κλειστό σύστημα εκπροσώπησης με σύστημα διακριτής καταμέτρησης (μοντέλο Πορτογαλίας, Ιταλίας και Γαλλίας), αλλά και την πρόταση του Κομμουνιστικού Κόμματος της Ελλάδας, με την πρόβλεψη κριτηρίων περιορισμού του δικαιώματος. Η δεύτερη ήταν αυτή της Νέας Δημοκρατίας, κατά την οποία θα ψηφίζαν με επιστολική ψήφο όλοι οι εκλογείς του εξωτερικού, χωρίς καμιά διαφοροποίηση του τρόπου καταμέτρησης της ψήφου τους. Στην πρόταση αυτή προσχώρησε εξ αρχής η Ελληνική Λύση, που όπως φαίνεται ακολουθεί τη Νέα Δημοκρατία σε όλα τα κρίσιμα ζητήματα, και το Κίνημα Αλλαγής, ασκώντας μεν τυπικά αυτοκριτική, γιατί αυτό αποτελούσε μια ανατροπή της προηγούμενης θέσης τους, χωρίς όμως να - τους λόγους της πρόσφατης διαφοροποίησής του.

Στο πλαίσιο του διαλόγου που ακολούθησε, η Νέα Δημοκρατία εγκατέλειψε την αρχική θέση της χωρίς όρους ανοιχτής εκπροσώπησης και υιοθέτησε ως βάση συζήτησης τη θέση του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας. Ακριβώς επειδή σε αυτό το δίπολο, ανοιχτού και κλειστού συστήματος, η θέση του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας ήταν πιο κοντά στη δική μας άποψη και εμείς δεχθήκαμε να συζητήσουμε και επ' αυτής, με προϋπόθεση, βέβαια, ότι θα έχει την αναγκαία συνταγματική υποδοχή μέσω της αναθεώρησης.

Ερχόμαστε, λοιπόν, τώρα να δούμε με ποιες προϋποθέσεις ο νόμος αυτός θα είναι συνταγματικός. Πριν απ' αυτό, να θυμίσω ότι τα σχετικά με τον κίνδυνο αλλοίωσης του εκλογικού σώματος δεν τα λέει μόνο η Αριστερά. Δεν τα έλεγε μόνο το ΠΑΣΟΚ στο παρελθόν. Σας διαβάζω ένα απόσπασμα από πρόσφατη ομιλία του Ευάγγελου Βενιζέλου στην εκδήλωση του Κύκλου Ιδεών «Εκλογικό Σύστημα και Ψήφος των Αποδήμων» που δόθηκε στις 17 Οκτωβρίου του 2019. Εξηγεί εκεί γιατί έπρεπε να προβλεφθεί στην αναθεώρηση του 2001 η αυξημένη πλειοψηφία των δύο τρίτων και λέει: «Γιατί ο νόμος αυτός αλλάζει το εκλογικό σώμα, άρα αλλάζει το ίδιο το πλαίσιο αναφοράς, επηρεάζει το θεμέλιο της λαϊκής κυριαρχίας». Άλλωστε, το πρώτο κόμμα που έκανε λόγο για αλλοίωση του εκλογικού σώματος λόγω συμμετοχής στην ψηφοφορία απόδημων Ελλήνων πολιτών ήταν η Νέα Δημοκρατία στις εκλογές του 2000 και μάλιστα για συμπατριώτες μας που είχαν εγκατασταθεί μόνιμα πλέον στην Ελλάδα. Ήταν όταν εκατό πενήντα χιλιάδες συμπολίτες μας –ομογενείς μας αρχικά, που έγιναν μετά συμπολίτες μας- από τις χώρες της Σοβιετικής Ένωσης ψήφισαν για πρώτη φορά το 2000 σ' αυτήν την κρίσιμη εκλογή, που κρίθηκε πράγματι στο νήμα.

Επειδή υπάρχει πάντα ο κίνδυνος αλλοίωσης του εκλογικού σώματος των μόνιμων κατοίκων, υφίσταται η πάγια ευρωπαϊκή εμπειρία στην οποία ήδη αναφέρθηκα, είτε στο πλαίσιο κλειστού συστήματος εκπροσώπησης είτε με περιορισμούς του δικαιώματος. Στην υπόθεση Σιταρόπουλος κατά Ελλάδα, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου αιτιολογεί ως εξής τους περιορισμούς αυτούς: «Πρώτον, λαμβάνοντας υπόψη το τεκμήριο ότι οι πολίτες που δεν κατοικούν εντός της Επικράτειας δεν επηρεάζονται τόσο άμεσα ή διαρκώς από τα καθημερινά προβλήματα της χώρας τους και έχουν λιγότερη πληροφόρηση γι' αυτά. Δεύτερον, τη στενή σχέση μεταξύ του δικαιώματος ψήφου στις βουλευτικές εκλογές και το να επηρεάζεται κάποιος άμεσα από τις αποφάσεις των πολιτικών οργάνων που εκλέγονται με αυτόν τον τρόπο. Και τρίτον, την εύλογη φροντίδα του νομοθέτη να περιορίσει την επιρροή των πολιτών που ζουν στο εξωτερικό στις εκλογές επί ζητημάτων τα οποία, ενώ είναι κατά γενική ομολογία θεμελιώδη, αφορούν κατά κύριο λόγο άτομα που ζουν εντός της χώρας.»

Και μια τελευταία παρατήρηση, πέρα από αυτά τα συνταγματικά που προανέφερα, επί της πολιτικής ουσίας του θέματος: Ακούω συχνά την κατηγορία ότι εμείς με τους δύο όρους που θέτουμε, δηλαδή της ανάγκης όλοι να ψηφίζουν, αλλά να υπάρχει και κάποιου είδους στάθμιση της ψήφου, επαναφέρουμε την παλιά συζήτηση περί αυτοχθόνων και ετεροχθόνων που είχε δοκιμάσει και την πολιτική ζωή και το Συνταγματικό Δίκαιο. Αυτό είναι εντελώς ανακριβές.

Ποια είναι η δική μας αντίληψη για το πώς συγκροτείται ο δήμος, το πολιτικό υποκείμενο; Θεωρούμε ότι στη δημοκρατία ο δήμος συγκροτείται με την πολιτική συμμετοχή σε έναν ενιαίο δημόσιο χώρο και μέσω της πολιτικής αυτής συμμετοχής δημιουργείται αντίληψη κοινότητας, αξιών, κοινότητας συμφερόντων και κοινού μέλλοντος. Η δική μας αντίληψη, λοιπόν, είναι όχι απλώς διαφορετική, είναι αντιδιαμετρικά αντίθετη από αυτήν που θεωρεί ότι το βασικό στοιχείο που προσδιορίζει την ένταξη στον δήμο είναι το γένος ή ο τόπος γέννησης, όπως αντανακλάται στις νομικές έννοιες του ιθαγενούς ή αυτόχθονα. Αυτή είναι η νέα δημοκρατική θεώρηση για τον τρόπο συγκρότησης του πολιτικού υποκειμένου. Και γι' αυτό, όλα τα σύγχρονα ευρωπαϊκά κράτη αναγνωρίζουν και στους μετανάστες που δεν έχουν ακόμα λάβει ιθαγένεια το δικαίωμα συμμετοχής στις τοπικές εκλογές, για τους οργανισμούς τοπικής αυτοδιοίκησης, πράγμα που θέλει να το ρυθμίσει και η σχετική δική μας πρόταση.

Περνώ τώρα στη σχετική πρόταση αναθεώρησης που κατέθεσε η Νέα Δημοκρατία. Θα ξεκινήσω με παρατηρήσεις που αφορούν νομοτεχνικά θέματα και θέματα ορολογίας. Δεν πρέπει να παραισφύρουν στην διάταξη διαφορετικοί εννοιολογικοί προσδιορισμοί ως προς το ποιος είναι ο πληθυσμός που ερχόμαστε να ρυθμίσουμε. Ο ορθός όρος είναι αυτός που αναφέρεται στο πρώτο εδάφιο, «εκλογείς που βρίσκονται έξω από την Επικράτεια». Θα πρέπει να διορθωθεί, επομένως, αναλόγως η αναφορά στον Ελληνισμό της διασποράς, που είναι ένα άλλο μέγεθος. Στον Ελληνισμό της διασποράς ανήκουν και οι ομογενείς που δεν έχουν ελληνική υπηκοότητα, δεν έχουν ελληνικό διαβατήριο. Επομένως, η αναφορά στο ίδιο κείμενο εννοιών με διαφορετικό περιεχόμενο μπορεί να δημιουργήσει σύγχυση στον ερμηνευτή.

Δεύτερη παρατήρηση: Στο πρώτο εδάφιο αυτής της παραγράφου ορθά γίνεται αναφορά στον νόμο της παραγράφου 51 της παραγράφου 4, σε νόμο δηλαδή ο οποίος απαιτεί ειδική πλειοψηφία των δύο τρίτων. Στα επόμενα εδάφια, εκεί που έρχεται να ρυθμίσει τις νομοτεχνικές πλευρές του νόμου ως προς το πώς θα γίνεται ο καταμερισμός των Βουλευτών Επικρατείας, η ρύθμιση δεν αναφέρεται πια στον νόμο αυτό, αλλά στον νόμο του άρθρου 54. Δεν ξέρω αν είναι αυτή η πρόθεση του συντάκτη. Έτσι όπως όμως είναι διατυπωμένη η διάταξη, διασπάται η ύλη που αφορά τη ρύθμιση της ψήφου των αποδήμων Ελλήνων σε ένα τμήμα που μπορεί να ρυθμιστεί με την ειδική πλειοψηφία των δύο τρίτων και σε ένα άλλο που μπορεί να ρυθμιστεί με κοινό νόμο. Αυτό δεν μπορεί να γίνει αποδεκτό, όχι μόνο από μας, την Αντιπολίτευση -δεν έχουμε διάθεση να σας δώσουμε λευκή κάρτα, αλλά και συνταγματικά δεν είναι ανεκτό. Διότι δεν νοείται διάσπαση της ύλης που έρχεται να ρυθμιστεί σε δύο διαφορετικά επίπεδα. Εάν είναι παραδρομή ή εσφαλμένη διατύπωση, θα πρέπει να συμπληρωθεί.

Η πρότασή μου είναι ότι πρέπει ρητά να γίνει αναφορά ότι όλα τα θέματα τα σχετικά με την ψήφο των αποδήμων δεν ρυθμίζονται από τον κοινό νομοθέτη, αλλά από τον ειδικό νόμο που προβλέπει το άρθρο 51 παράγραφος 4.

Να επαναλάβω ότι η δική μας νομοθετική πρόταση είναι πολύ πιο ευνοϊκή για τους αποδήμους από τη συμβιβαστική πρόταση της Νέας Δημοκρατίας. Εμείς προβλέπαμε μέχρι δώδεκα Βουλευτές Επικρατείας Εξωτερικού. Επιπλέον η πρόταση μας εξασφάλιζε και το αυτοτελές δικαίωμα του εκλέγεσθαι, της εκπροσώπησης των αποδήμων Ελλήνων και όχι μόνο το δικαίωμα του εκλέγειν. Εξακολουθούμε να θεωρούμε την αρχική μας πρόταση καλύτερη από όλες τις απόψεις. Είμαστε, όμως, διατεθειμένοι να προχωρήσουμε σε συγκλίσεις στη βάση μιας λογικής που, όπως ξαναείπα, δεν συνιστά εγκατάλειψη της δικής μας αφετηριακής θέσης.

Να επισημάνω, τέλος, ότι όλη η συζήτηση ως προς το κλειστό ή όχι σύστημα εκπροσώπησης γίνεται με ιδιαίτερη πολιτική βαρύτητα, ακριβώς γιατί δεν είναι κρυφή η πρόθεσή της Κυβέρνησης να φέρει σε ψήφιση ένα εκλογικό σύστημα που θα δίνει σημαντικό μόνους δεκάδων εδρών στο πρώτο κόμμα. Είναι προφανές ότι η πολιτική επιχειρηματολογία της Νέας Δημοκρατίας υπέρ της ισοτιμίας της ψήφου προσκρούει ενώπιον αυτής της, κατά τη γνώμη μου, βάνουσης προσβολής της ισοδυναμίας της ψήφου, εφόσον θα αρκεί μόνο μία ψήφος να χωρίζει το πρώτο από το δεύτερο κόμμα, για να δώσει σε αυτό πενήντα έδρες.

Αν καθιερωνόταν αντιθέτως, όπως προτείνουμε, πάγιο αναλογικό εκλογικό σύστημα, δεν θα υπήρχε καμία δυνατότητα ανατροπής της αρχής της ισοτιμίας. Έχει γίνει εξαντλητική συζήτηση στην προτεινόμενη Βουλή για τον λόγο που αυτό το σύστημα της απλής αναλογικής είναι αυτό που με τον

καλύτερο τρόπο επιτρέπει την έκφραση της λαϊκής βούλησης. Είναι συνταγματικά κατοχυρωμένο σε αρκετά Συντάγματα, κατεξοχήν στο πορτογαλικό και η πορεία εξέλιξης του πολιτεύματος στα κράτη αυτά αποτελεί μια πλήρη απόδειξη ότι η κυβερνησιμότητα δεν εξαρτάται από τεχνάσματα που διαμορφώνουν το αποτέλεσμα, αλλά από την κουλτούρα του ίδιου του πολιτικού συστήματος.

Στις πρόσφατες εκλογές στην Πορτογαλία το σοσιαλιστικό κόμμα αναδείχθηκε πρώτο και θα σχηματίσει μια κυβέρνηση ανοχής, μολονότι δεν έχει την απόλυτη πλειοψηφία. Ακόμη πιο ενδεικτικό, όμως, ήταν πώς λειτούργησε στο επίπεδο της κουλτούρας πολιτικών συνεννοήσεων το εκλογικό αποτελέσματα του 2015. Το 2015 το συντηρητικό κόμμα είχε συγκεντρώσει στην Πορτογαλία το 37% των ψήφων και ήταν πρώτο. Κυβέρνηση, όμως, σχημάτισε το δεύτερο κόμμα, το σοσιαλιστικό, γιατί μπόρεσε να αθροίσει τις έδρες που αντιστοιχούσαν στο 32% που πήρε με το 10% που είχε η Αριστερά.

Αυτή είναι πολύ πιο τίμια λύση, μέσω των συγκλίσεων και των συναινέσεων, από το να έχουμε κόμματα «καρτέλ» που στην πραγματικότητα δεν είναι ενιαία κόμματα, όπως αρκετές φορές έχω πει ότι δεν είναι η Νέα Δημοκρατία, δεδομένου ότι στο εσωτερικό της συμμετέχουν δύο ψυχές, μία λαϊκή Δεξιά, μία νεοφιλελεύθερη και τελευταία και μία τρίτη, ακροδεξιά. Καλύτερο είναι να υπάρχουν δυνατότητες συγκλίσεων και συναινέσεων μεταξύ κομμάτων με ειλικρίνεια, παρά τεχνητά κόμματα με συγκολλητική ουσία μόνον την αναμονή της κυβερνητικής εξουσίας. Δεν διαλέγεις ενδεχομένως πάντα, όπως θα ήθελες, τους συμμάχους σου σε ένα εκλογικό σύστημα απλής αναλογικής. Τους διαλέγεις, όμως, με θεσμική τιμιότητα και με τρόπο που να επιτρέπονται προγραμματικές συγκλίσεις, ακόμη και αν αυτές φαίνονται εξαρχής δύσκολες ή αδύνατες.

Τέλος, συνεπής στην ίδια λογική που ανέφερα προηγουμένως, που θεωρεί τη συγκρότηση του δημόσιου χώρου ως προϊόν πολιτικής συμμετοχής, είναι και η πρόταση μας κατά την οποία όλοι οι αλλοδαποί που έχουν συμπληρώσει πενταετή συνεχή και νόμιμη διαμονή στη χώρα να έχουν δικαίωμα συμμετοχής στις εκλογές για τους Οργανισμούς Τοπικής Αυτοδιοίκησης. Για να αποδώσω τα του Καίσαρος τω Καίσαρι, αυτή ήταν πρόταση που είχε περιλάβει ο Γιάννης Ραγκούσης, ως Υπουργός του ΠΑΣΟΚ και η οποία κρίθηκε αντισυνταγματική από το Συμβούλιο της Επικρατείας. Επιδιώκουμε τώρα να κατοχυρώσουμε ρητά τη συνταγματικότητά της.

Ιδού λοιπόν μπροστά μας πεδίων δόξης λαμπρόν. Αν όλες οι πτέρυγες εννοούν όσα λένε για τις συναινέσεις θα πρέπει να το αποδείξουν και κατά την επικείμενη ψηφοφορία.